

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET. XI. SZÁM.

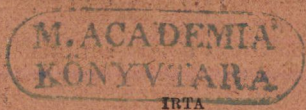

TANULMÁNYOK

AZ UJABBKORI

PERSA IRODALOM

TÖRTÉNETÉBŐL.

D^e KÉGL SÁNDOR.

Ára 1 frt 50 kr.

BUDAPEST.

1892.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. Solon adótvörvényéről. *Télly Ivántól.* 1867. 14 l. Ara 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Télly Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legujabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Bétától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuel*től. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k.** I. A Konstantinápolyból legujabban érkezett négy Corvin-codextről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székkfogaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43. l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Télly Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székkfogaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbéli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbéli növényntani névtár XVII. és XVII. századbéli párhuzamokkal V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ara 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székkfogaló. *Szenássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k.** I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109. l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Akos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székkfogaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k.** I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. Székkfogaló *Bartal Antal* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban

TANULMÁNYOK

AZ UJABBKORI

PERSA IRODALOM

TÖRTÉNETÉBŐL.

IRTA

D^e KÉGL SÁNDOR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1892.

Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből.

(Főlolvastatott a M. T. Akadémia 1891. márcz. 2-án tartott ülésében.)

A modern persa irodalom egészen a réginek nyomán indúlt. A tárgyak, a nyelv, az irány annyira hasonlítanak a régiekhez, hogy alig volna lehetséges egy jó modern költeményt, például Ka'âni egyik versét, nem tudva szerzőjét, mint az újabbkori irodalom termékét fölismerni. Míg az irodalom, különösen a költészet nyelve változatlanul mintegy megkövesedve maradt, addig az élő nyelv sok változáson ment keresztül. A kiejtés és a nyelvtan egészen más most, mint volt az irodalom aranykorában. A jelenkori persa népnyelv igen szószerény. Sok szó kiment a használatból és elavult. Az európai nyelvekből különösen az orosz és a francziából átvett kölcsönszók nem igen járultak hozzá a persa szókincs gyarapításához, mert csak igen kevés tudott közülök meghonosodni a társalgási nyelvben, mint például estekân = pohár az orosz stakanból, pilis a franczia policeból, samavar az orosz samovárból stb. Más idegen szók csak némely vidéken ismeretesek, így például a Kaspi tenger vidékein az orosz parachod néven nevezi a nép a postagőzöst, mely elnevezés másutt, például Teheránban teljesen ismeretlen. Némely Persiában lakó európai kissé túlozva azt állítja, hogy a persa népnyelvben nincs több hatvan-hetven szónál. Ez az állítás nem felel meg a valóságnak, de annyiban említést érdemel, hogy ilyen hatást tesz a mai persa köznyelv a nyelvet csak a gyakorlati életből ismerő idegenekre. Természetesen Persiában is, mint mindenütt, hol a lakosság különböző művelődési fokon áll, a társalgási nyelv is különböző.

Egy tanult molla több szót használ és választékosabban beszél, mint egy tudatlan paraszt, de azért még ő sem vonhatja ki magát egészen a népnyelv, az anyanyelv hatása alól. Míveltségi foka szerint

több kevesebb arabos vagy finom kifejezéssel él, de ő sem tud már úgy beszélni, mint Ša'di korában beszéltek. — Az irodalmi nyelv változatlanul megmaradásának oka egyrésztől a régi remekírók Ša'di Nizāmi Hafiz folytonos tanulmányában, másrészt abban az eszmeszegénységben és a régi formákhoz ragaszkodásban kereshető, mely oly jellemző vonása nem csak a persa, hanem az arab-török és csaknem valamennyi újabb keleti irodalomnak. A keleti, különösen a mohammedán ember, mint a khinai is, nem előre hanem hátra tekint, ő előtte a legjelesebb könyv az Alláh által kinyilatkoztatott kórán, mely szerint nem csak mint szent könyv, hanem mint irodalmi mű is utolérhetetlenül jeles. — A régiség mintegy szentséget kölcsönöz az ő szemeiben a régi íróknak. A régiek utánzása mindig uralkodott keleten. A Spanyolországban letelepedett arabok például sokáig a régi beduin életből vett tárgyú Mo'allakat-ok mintájára faragták költeményeiket, jóllehet ők, mint városi lakosok, csak könyvekből ismerték a nomád pásztoréletet. — A réginek ez az istenítéssel felérő becsülése különben egész a tizenhatedik századig Európában nálunk is általános volt. A tizenhetedik századbeli tudós még bizalmatlansággal nézett minden újításra, szerint csak a régi görögök, rómaiak és tanítványaik az arabok tudtak valamit. Minél régibb volt valamely tan vagy eszme, annál kétségtelenebbnek látszott bámuló szemei előtt annak igazsága. A tudományt olyan szemekkel nézte, mint a borismerő a bort, mely minél régibb, annál erősebb, aromásabb. Ebből a régiség iránti mély tiszteletből magyarázható, hogy annyi század alatt jóformán semmi haladást sem tettek a tapasztaláson, megfigyelésen alapuló tudományok. A századok előtt általánosan elterjedt ódsiságot látjuk az újkori persa költőknél. Minden persa, ki olvasni megtanult, a régi nagy költők műveiben megismerkedik az ép oly gazdag, mint hajlékony classicus persa nyelvvel, s ha ír, minden erejével arra törekszik, hogy nyelvezete miben sem különbözzék a csodált régi mesterekétől. Innen van, hogy a legmodernebb persa költőt olvasva alig veszi észre az olvasó, hogy nem Ša'di kortársával, hanem egy XIX-ik századbeli íróval van dolga. Semmi sem emlékeztet a megváltozott időkre. Naşr ed-Dint úgy dicsőítik, mint a világ urát, ki előtt eltörpülnek az európai hitetlen fejedelmek. Teheránról, melynek tudvalevőleg kimagasló európai értelemben nagyszerű épülete nincs, úgy beszélnek, mint ha az a világ legszebb, legnagyobb városa volna. Az új persa irodalom iránya

ép oly virágos, mint a régi irodalomé. Egyedüli kivételt a levél- és részben, ha ugyan ilyenről szó lehet ott, hol csak két hirlap van, a hirlapi irány képez. A modern persa kevesebb helyet ad levelében az üres szóvirágnak és ritka már az olyan dagályos stilusban írt levél, hol először a viruló tavaszról, a szépen daloló csalogányról meg az illatos rózsáról beszélt az író, és csak miután a jól hangzó frázisok egész tárházát kimerítette, adta elő kívánságát vagy mondani valóját.¹⁾ Most egy rövid áldozatod legyen (kurbānet ševem) vagy egy «Legyen a te alamizsnád» után mindjárt a levél tárgyára tér át a levélíró. Az újabbkori persa irodalmi nyelvben ilyen az egyszerűsége és általános érthetőségre czélzó törekvés nem igen észlelhető. Sok modern persa író tetszeleg a sok nehezen érthető arab és persa szóvirággal. Ez így volt régen is, és ez egyik általános sajátsága a keleti irodalmi ízlésnek. A keleti ember igen szereti a költészetben a homályost, a képletest, mely tág tért hagy a magyarázatnak. Minél több commentárra szorult valamely szépirodalmi vagy tudományos mű, annál nagyobb becsben állott a keleti tudósok és kritikusok előtt Pizzi szerint az araboktól tanulták el a mystikus képletes írásmodort az őket mindenben utánzó persák.²⁾ Nem is tartották igazi jeles műnek azt a — költeményt, melyet mindenki értett, így Firdaûsi remeke világos irálya és nyelvének könnyen érthetősége miatt sokáig nem részesült a persa tudósok részéről az azt joggal megillető megbecsülésben. Hariri mesterkelt nyelve, melyet alig értett valaki commentár nélkül, volt az ideal, mire a keleti író törekedett. A legnagyobb dicséret költővel szemben nem az volt, hogy verse mindenkinek tetszett, hanem az, hogy csak kevesen az irodalmi upper ten thousand voltak képesek művét megérteni és írályszépségeit élvezni. Ezért becsülik a persa írók Vassáfot, mint az ékes történelmi irány mintaszerű remekét. A termékeny persa költő Hákāni hírneve homályos, nehéz írásmódorán alapszik. Az uralkodó rossz ízlésnek

¹⁾ Polak, Persien, das Land und seine Bewohner 1865. 285. l.

²⁾ «Gli Orientali infatti e specialmente gli Arabi e con gli Arabi i Persiani loro imitatori amano nelle opere letterarie e più particolarmente nelle opere poetiche, l'allegorico, il simbolico tutto cioè infine che ha del mistico e dell'oscuro poter poi trovare sotto il velo dell'allegorico fantasticando tutto ciò che la mente vuole.»

J. Pizzi L'Epopée Persiana 1888. 114. lap.

hódolva,¹⁾ a jelenkori persa költők dagályos keresett kifejezésekben sokszor túltesznek a régieken. Ezért nem ritkán lehet hallani mívelt persáktól, hogy a mostani, az újabbkori költők szebben írnak, mint a régiek. Még Nicolas is, ki harmincz évet töltött Persiában, és oly mértékben sajátjává tette a persa nyelvet, mint kevés más európai tudós, Serûş Ka'ânî és Jagmânak költeményeiről azt állítja, hogy azok szép irány tekintetében semmivel sem állnak hátrább Hafiz és Şa'dînál.²⁾ Ez az ítélet különös, de nem megmagyarázhatatlan. A keleti ember a költészetben keveset gondol a tartalommal, reá nézve legfontosabb a szép külső, a költeményben szereti a szokatlan merész hasonlatokat és a — csillogó szóvirágokat, ezek pedig vannak bőven az újabbkori költők verseiben. Az epigonismus nagyon meglátszik még a legjelesebb modern persa költőnél is. Eredeti eszmét, gondolatot ritkán lehet találni náluk, többnyire csak a régi emlékeken rágódnak. A dicsőítő költészetet mívelik leginkább, mint jól jövedelmezőt. Szerelmi verseikben alig van igazi érzés. A mystikus vallási rajongás még mindig nagy tért foglal el a persa költészetben, és tuczat számra iratnak a sok tauhid munágát hedájet stb.-ről szóló mesznevik. A humoros költeményekben élcz helyett trágár tréfákat talál az olvasó. Haladás semmiféle irányban sem tapasztalható a modern persa irodalomban; itt még minden a régi állapotban van. Naşr ed-Din sah reformtörekvései daczára az az élénk újító szellem, melyet a jelenkori török és arab irodalmakban szemlélünk, itt még nem tudott lábra kapni. Igazán a mostani persa irodalomról joggal el lehet mondani azt, a mit Macaulay a görög és a latin irodalom egyoldalú műveléséről mondott, hogy az olyan, mint a malmot húzó ló, mely körben forog, de nem megy előre. Még az egészen népies, úgyszólván ponyvairodalom is, csak a régi járt úton halad és leginkább a Mohammed 'Alî és Sulejmân körül képződött monda-körből táplálkozik. A tudományok szintén a régi kerékvágásban maradtak. A theológiában még most is nagy fontosságot tulajdonítanak a korán helyes olvasása (ilm-ul-teğvid) tudományának. Még ezen a téren sem tapasztalható haladás, mert a mohammedán hittudomány

¹⁾ Brugsch, Im Lande der Sonne. Berlin, 1886. 195. lap.

²⁾ Trois poètes réellement distingués, qui par la netteté de leur style et l'élégance de leur expressions ne le cèdent en rien à Haféz ou à Sèedi. Dialogues Persan Français. Paris 1869.

alapját képező arab nyelv ismerete a hanyatló műveltséggel mindinkább felületessé válik. *) Újabb időben nehezen találhatni persát még a mollák között is, ki alaposan ismerné az arab nyelvet. Az arab nyelv olyan forma szerepet játszik mai napság Persiában, mint nálunk eltörlése előtt a görög. Minden műveltségre igényt tartó ember tanul arabul, mert az edebijet elválhatatlan testvére az 'erebijet. Természetesen csak tanul, de nem megtanul. Az egyes költők életrajzeit olvasva azt hihetné az ember, hogy mindegyik új persa költő tökéletesen bírja a próféta nyelvét, mert csaknem mindegyikről azt találja az olvasó megírva, hogy az irodalmi és arab tanulmányokban tökéletes lett és egyformán bírta az arabot és a persát. Ez azonban csak frázis, a mivel csak annyit akar mondani az életíró, hogy az illető befejezte felsőbb tanulmányait. Minden művelt ember tanul arabul, de azért mint nálunk a gymnasiumot végzetek közt a görögül tudó, úgy Persiában az arabul jól értő ritka madár. Igen sokan azok közül, kik minden hiba nélkül szabatos arab ejtéssel és hangsúlyozással olvassák a kóránt, egy betűt sem értenek a szent szövegből. Tudvalevőleg a moszlim hittudósok tiltják a kóránnak más nyelvre fordítását, mert a próféta könyvét más nyelvre fordítani hiba nélkül szerintők lehetetlen: már pedig a legkisebb hiba vagy félreértés az elkárkozás veszélyének teszi ki a fordítót. Daczára az említett tilalomnak, mohammedán népeknél minden időben voltak kórán-fordítások. Újabb időben a sor alatti persa fordítással ellátott kórán-kiadások gomba módra szaporodnak Iránban. Az arab nyelv ismeret hanyatlására mutat még a sok arab idézeteket és szólásmódokat magyarázó kézikönyv, melyek az arab nyelv ismeret hiányán akarnak segíteni. Az arab nyelv ismeret hanyatlása nem arab moszlimeknél, különben nem csak Persiában észlelhető. Így van ez Törökországban is, hol a jelenkorban valószínűleg többen tudnak francziául, mint arabul. Indiában is nagy szükség van kórán-fordításokra és ott számos urdú nyelven magyarázott kórán-kiadás forog közközen. Az orvostudományt, a királyi főiskolát végzett vagy Európában tanult orvosokat kivéve, kiknek száma elenyészően csekély, a régi arab írók művei alapján tanulják és apáról fiúra szálló mesterségként üzik. A tanuló orvosnövendékek, ha ugyan alkalmazható ez a mo-

---

*) Beer, Tarikh Zendije. Leiden 1888. 19. lap.

dern kifejezés ezekre a többnyire minden műveltséget nélkülöző egyénekre, még most is a híres Ibn Sina (Avicenna) műveit tanulmányozzák. A bonczolás, melyet a *korán* tilt, teljesen ismeretlen.¹⁾ Nagy a kuruzslók száma, kik rálehelléssel, ráolvasással vagy egyes kiszakított *korán* lapoknak a beteg testére kötésével gyógyítanak. Vannak sejjidek, kik mint orvosok és szent férfiak, a mi majdnem hihetetlenül hangzik, a beteg szájába köpéssel is gyógyítanak. Persiában tartózkodásunk alatt nekünk is volt szerencsénk találkozni egy ilyen sejjid hekimmel, ki különösen kritikus esetekben ily módon gyógyított és szép vagyont szerzett. A természettudományok még most is ott vannak, hol a középkorban, Kazvini és Damiri idejében volt a természet ismerete az araboknál. Az újabb időben megjelenő természetrajzok is egész fejezeteket szentelnek a Ginneknek, a Boráknak és a többi mesés lényeknek. Így például egy legújabb időben megjelent és már több kiadást ért európai mintára illusztrált könyomatú természetrajzban a kisértet és a sárkánykigyó meg a Div is az állatok közt szerepelnek. Ebben a természetrajzban így szól a tudós szerző a rettenetes orrszarvú nyúlról: «Csodálatos egy állat, olyan, mint egy sárga színű nyúl, egy nagy fekete szarv van a fején. Minden állat elfut előle, mihelyt meglátja, a tengerek szigetein lakik.²⁾ A tudományok ilyen hátramaradottsága mellett nem lehet csodálkozni, hogy az irodalomban kevés az új eszme, és hogy az kevés kivétellel csak utánzása a réginek. Az irodalmi ízlés fejlődé-

¹⁾ Anatomy is quite unknown and no such thing as a necropsy is ever permitted. The only works consulted are those of Hippocrates Avicenna (called Abū Senna) and a few arabic works of great antiquity. Wills Persia as it is London 1886. 90. l.

معراج جانوریست عجب سا مثل خرگوش زرد رنگ یکشاخ²⁾
سیاهی بر سر دارد و هر حیوان که او را بیند گریزد و در جزائر
دریا میبا شد

Az egész szóról szóra Damiriből van átvéve

المعراج دابة عظيمة مثل الارنب صفرا اللون على رأسها قرن واحد
أسود لم يرها شيء من السباع الاهرب ذكرها القزويني في جزائر
البحر

Haját al Hajwân. II. köt. 384. lap.

sére kevés hatást gyakorolt az európai műveltség és irodalom. A magasabb rangú fiatal persák közt terjed ugyan a francia nyelv és irodalom ismerete, de ez az ismeret ez ideig épen semmit vagy igen keveset használt az irodalomnak. A jelesebb persa írók közül csak kevesen tudtak francziául. Az újabb persa irodalom legnagyobb költője Ka'áni tudott francziául és szerette a francia irodalmat, de azért műveiben nyoma sincs a francia ízlésnek. Azok közül, kik újabb időben francziául megtanultak, csak igen kevesen foglalkoznak az irodalommal, mert legtöbbször elvakítatva az európai civilizáció fényétől, barbárnak tartva megvetik a honi irodalmat. A persa kormány által ösztöndíjjal az európai egyetemekre és felsőbb tanintézetekre kiküldött ifjak többnyire minden tudományos eredmény nélkül térnek vissza hazájokba. — Tanulás helyett elsajátítják az európai civilizáció bűneit és furcsaságait. Az idegen, néha csak felületesen ismert nyelvvél kérkedve, magokat felsőbb lényeknek, fél európaiaknak tartva megvetéssel néznek le Európát nem látott honfitársaikra. A kormány szándéka úgy látszik az volt, hogy a külföldre kiküldött fiatal emberek megtanulva az idegen nyelvet és behatolva az európai tudományokba, a szerzett ismereteket majd otthon, mint fordítók vagy eredeti tudományos írók fogják értékesíteni. Az elért eredmény meghazudtolta ezt a reményt. A külföldi tanintézeteket látogató ifjak elhanyagolva az anyanyelvet, jobbára képtelenek lettek a meg nem tanult tudományt hazájokban terjeszteni.

A konstantinápolyi persa folyóirat Ahter egyik cikkírója, ki a persa közoktatás nyomorúságos állapotán kesereg, azt mondja, hogy legnagyobb része a külföldön vizsgázott és oklevelet nyert egyéneknek nem képes anyanyelvén persául két sort hibátlanul leírni.*) Ez okból még nem mutatkozik a persa irodalomban az az európai műveltség terjesztését célzó törekvés, melyet más, az európai befolyásnak jobban kitett mohammedán népek irodalmaiban szemlélhetünk. Ehhez járul még, hogy a közoktatás a Naşr ed-Din által néhány évtizeddel ezelőtt alapított főiskolát kivéve, még mindig a régi állapotban van. Maga a főiskola sok jót tesz ugyan az európai műveltség terjesztésére, de azért az általa elért eredmény nem mondható kielégítőnek. Ha jól meggondoljuk, ez nem is lehet másképp; a főiskolába lépő tanulók, minden előismeretek hiányában,

*) اختر 1890. 22. sz.

csak fölületesen képesek a szaktudományokat elsajátítani. Természetesen a főiskolát, a dár el fenűn-t látogató fiatal persák száma nincs semmi arányban az ország lakosságával. Így a legtöbb fiatal persa csak keleti nevelésben és oktatásban részesül. A gazdagon dotált medresszékben a mohammedan traditio és jogtudomány meg az astrologia és egy kis történelmen kívül jóformán semmit sem tanulnak. A medresszék keleti értelemben vett tudományos színvonala is folytonosan süllyed. A tanító müstehedek közt alig van valamire való mohammedán theologus. Az egész tanítás abból áll, hogy egy arab commentárt vagy nagy ritkán szöveget elolvas a tanító müstehed és ahogy úgy megmagyarázza a nehezebb, homályosabb helyeket. Évenként rendesen csak egy magyarázatot vagy szöveg munkát olvasnak. Magok a persák is bevallják, hogy az ő medresszéik nem állják ki a versenyt az egyiptomi és sziriai hasonrangú intézetekkel. Ezért a ki mélyebben be akar hatolni a vallástudomány rejtélyeibe, vagy egyszerűen el akarja nyerni a müstehedi méltóságot, kénytelen Kerbelába menni, vagy a leghíresebb mohammedán egyetemet, az el'Azhar*) mecsetet fölkeresni. Ezt igen kevesen teszik és a legtöbben megelégszenek az otthon nyert fölületes tanítással. A régi módon nevelt persa ifjú megismerkedik a koránal és kisebb-nagyobb mértékben a honi remekírókkal, ismeretköre tisztán irodalmi, az exact tudományokból mit sem tud. Innen van, hogy még a legmíveltebb, hagyományos módon tanított persa is, némi arab és hittudományi ismeretein kívül igen zavaros földrajzi és természettudományi fogalmakkal bír. Az ilyen iskolát járt fiatal persa, ha tehetséget érez magában az arab és a persa jelesebb írókat tanulmányozva, egészen beleéli magát a régi eszmekörbe. Reá nézve nem létezik az európai művelődés. A történelmi érzék hiányában, mely a keletiek közös hibája, nem veszi észre az irodalomban és a társadalomban uralkodó eszmék és nézetek koronkénti változását, ő csak az irányzépségeket és a szónoki pathoszt tudja méltányolni. Természetesen, ha írói pályára lép, minden erejével arra törekszik, hogy a ma megbámult iránybeli finomságokat, ügyesen alkalmazott ellentéteket, merész hasonlatokat saját műveiben maga is alkalmazza. Az újabb korban virágzó persa költők és írók legtöbbsnyire abban látják a szép irány netovábbját, ha sike-

---

*) Goldziher. Az Iszlám. 1881. 299. lap.

rül nekik minél több nehezen érthető tudákos arab vagy már elavult és a használatból kiment régi persa kifejezést és frázist egymásra halmozni. A keleti író, mint azt már felhoztuk, sohasem törekedett általános érthetőségre, ő csak az irodalmi aristokratia által akart méltányoltatni. Sok arab és persa íróról dicséretkép elmondja élet-írója, hogy oly szépen írt, hogy csak igen kevesen tudták művét jól átérteni és szépségeit kellőleg élvezni. Alig van nyelv, hol oly nagy különbség lehetne irány és irány között, mint a persában; nagytétel nélkül mondhatni, hogy minden persa író más-más nyelvvezetettel ír. A persa nyelv e tekintetben egy vonalban áll az oszmánnyal. A persául író kénye-kedve szerint használhat persa vagy arab szavakat és a nyelv nagy hajlekonytságánál fogva igen könnyen teremthet magának az azon író sajátos írásmodort. Az újabb persa irodalomban, e század persa irodalmát értjük az újabb nevezet alatt, nyelv és irány tekintetében két egymással ellentétes irány vehető észre. Az egyik, mely mindenben a régi classicus formákhoz ragaszkodik s ha lehet, még túl akar tenni dagályos, virágos irányban a régi írókon; a másik, mely még igen kevés követőre talált, arra törekszik, hogy az irodalom nyelvét közelebb hozza az élő nyelvhez a művelt társalgási nyelvet véve mintául. E két irány közül egyiknek sem hódolt Gelál ed-Din herczeg egyedül álló kíséretében, melyben úgy akarta a nyelvkérdést megoldani, hogy az új persa legrégibb alakját, Firdaûsi nyelvét akarta irodalmi nyelvvé tenni. Kísérletkép egy három kötetes történelmi művet írt a tudós herczeg a Királyok könyve (Námeh Hosreván) cím alatt. Művében mellőzi az arab szavakat és kizárólag a Šáh Námeh szótárából szedi szavait. Iránya és nyelvezete annyira ódon, hogy azt a mai persa, ha nem jártas a régi nyelvben, meg sem érti.*) Helyesebb utat választott Gelál ed-Din titkára, Mirza Ġa'far, kit valószínűleg ura példája nyert meg

*) Mutatványul közlünk itt egy helyet találomra a Námeh Hosreván-ból. Nagy Sándorról szólva, így kezdi:

برخی گویند پسر فیلقوس است گروهی پدرش را داراب و مادرش را دختر فیلقوس دانند پس از کشته شدن دارا و دست یافتن و رسیدن باستخر هرچه دستوران و سران سپاه خواستند اسکندر را بر آن دارند که استخر که پای تخت پادشاهان پارس بود ویران سازد ان شهریار برای بد نامی باین کار تن در نمیداد

a nyelvújításnak. Mirza Ga'far nem a holt régi persát, hanem az élő nyelvet vitte be az irodalomba. Műve, Ahond Zadeh török népszínműveinek persa fordítása újabb időben több európai orientalista részéről, mint az élő persa nyelv egyik jó forrása nagy figyelemben részesülván, talán nem lesz fölösleges itt néhány szóval megemlékeznünk Ahond Zadehről és írói működéséről. Feth'ali Ahond Zadeh, mint neve is mutatja (ahond annyi mint pap, Zadeh fi) egy ahond, azaz mohammedán papnak volt a fia,¹⁾ Karağa Dagban, (így neveznek egy sziklás vidéket Mesopotamiában Dijar Bekirtől délre) született. Beállott az orosz hadseregbe, hol kapitányságig vitte. Katonai szolgálatban többször megfordult Tifliszben, hol sokat összejött az ottani európaiakkal. Tifliszben már abban az időben volt egy európai mintára berendezett színház, melyet az akkori kormányzó, Voronzov, alapított 1850-ben. Ebben a színházban orosz színműveken kívül néha francia vígjátékokat és bohózatokat is adtak. Feth'ali szorgalmasan látogatta ezt a színházat és annyira megtetszettek neki az európai színművek, hogy föltette magában, hogy drámaíró lesz és a költészetnek ezt a nemét meghonosítja a keleti irodalomban. Szándékát tett követte, európai minták után egy csomó vígjátékot írt össze anyanyelvén, az azerbajdani török szójárason. Színművei, melyek összegyűjtve 1858-ban jelentek meg Tifliszben,²⁾ jóformán ismeretlenek maradtak, míg nem Mirza Ga'far persa fordítása felhívta rájuk az európai orientalisták figyelmét. A fordítás története a következő: Gelál ed-Din herceg megküldte történelmi munkáját Feth'alinak, ki viszont vígjátékainak egy példányával kedveskedett a hercegnek. Sokáig heverték ezek érintetlenül a herceg irattárában a többi irások közt. A herceg titkára, Mirza Ga'far, az iratok közt kutatva, véletlenül megtalálta a vígjáték kötetet. Mirza Ga'far, ki jól ismerte az azerbajdani szójárást, mert ő is Karağa Dagból való volt, kíváncsiságból elolvasott egy párt a színművekből. Úgy megtetszettek neki a török vígjátékok, hogy egyet közülök kísérletkép persára fordított és fordítását bemutatta

---

¹⁾ Deux comédies turques trad. par Cillière. Paris 1888. 37. lap. — L. a Münchener Allgem. Zeitung 1891. okt. 19. sz. mellékletét.

²⁾ Zsukovszkij szerint először (prezde vsjago) orosz nyelven adattak ki Komedij Mirzy Fet-Ali Akhendova címmel 1853-ban Tifliszben. L. Zapiski 1890. V. kot. 139. l.

a herczegnek. A herczegnek megtetszett a bemutatott darab és titkárját a többi színművek lefordítására ösztönözte, mit az készséggel teljesített. Mirza Ga'far fordítása, mely Feth'ali összes szindarabjait magában foglalja, 1874-ben jelent meg Teheránban, egy kis tizenkettedrét könyomatú kötetben.¹⁾ A persa fordítás az eredetinek sorsában osztozott és alig talált vevőre és olvasóra a sah birodalmában. Jobb fogadtatásra talált Feth'ali és különösen műveinek persa kiadása Európában. Először az angol Haggard, ki mint az angol követség másodtitkára működött a persa fővárosban, adta ki *Le Strange* közreműködése mellett a vígjátékok legsikerültebbikét, a Lenkoráni Hân vezirjét, speciális szótárral és angol fordítással kísértén a persa szöveget.²⁾ Néhány évvel később, 1885-ben, két francia orientalista, Barbier de Meynard és Stanislas Guyard adtak ki együtt három darabot bő persa-francia szótárral és nyelvtani jegyzetekkel.³⁾ Legujabban Wahrmund kezdte meg Mirza Ga'far művének kiadását, német fordítást és szótárt csatolva a szöveghez; eddig csak az első füzet jelent meg, mely «*Jourdan, a párisi botanikus karabagi kalandjai*» című darabot tartalmazza.⁴⁾ A persa fordításnál kevesebb figyelemben részesült Feth'ali szindarabjainak török eredetije; ez ideig csak Barbier de Meynard foglalkozott Feth'ali eredeti művével, két szindarabot adva ki törökül és francia fordításban. Feth'ali színműveinek gyűjteménye hat vígjátékfeléből és egy történelmi tárgyú párbeszédből áll. A darabok címei a következők: 1. Ibrahim molla vagy az aranycsináló. 2. Jourdan úr, a természettudós és a dervis Mest 'Ali, a híres varázsló. 3. Divân Beg. 4. A Serâbi Hân vezirje, mely a persa átdolgozásban az ismeretlen Serab helyett Lenkoránivá kereszteltetett. 5. A fősvény. 6. Az ügyvédek. Ezek közül csak a Fősvény nincs még Európában újra kiadva, a többi darab mind ki van már adva és angol, francia és német nyelvre is le van már fordítva. A mi a vígjátékok irodalmi becsét illeti, arról csak egy vélemény lehet, hogy azok igen közepszerű, a bohózat és a vígjáték közt ingadozó művek. Minden gyöngéik daczára jól előadva képesek volnának színpadi sikerre, mert igen találóan rajzolják a keleti élet

¹⁾ Tahdib i Ahlâk. Teheran 1874 igen elmosódott rossz könyomat.

²⁾ Haggard and Le Strange. *The Vazir of Lenkurân*. London, 1882.

³⁾ Barbier de Meynard et St. Guyard. *Trois comédies par Mirza Dja' far*. Paris 1885.

⁴⁾ Wahrmund. *Neu-Persische Schauspiele*. Wien 1889

furcsaságait és a komikumot sem nélkülözik. Így például igen nevetéses, igaz, hogy egy kissé túlhajtott, a bohózatokkal határos jelenet az, mielőtt a *Divân Beg* című darabban Fuchs (az eredetiben Faûk) a német állatszelistitő és a gyáva Tárverdi, ki hogy imádottjának kedvére tegyen, utonállásra vállalkozik, egyik a másikat rablónak tartva kölcsönösen megfutnak egymástól

Fuchs (összeütközve Tárverdivel): Ah! Oh Istenem, kicsoda ez? Oh Isten irtalma őrizz meg!

Tárverdi (magában): Nem értem, mit csinálnak. A kocsit megállították. A kocsis is elfutott és az erdőbe rejtőzött. Mas alla orosz-lánom mit tettünk (hirtelen megpillantva Fuchst). Rossz helyen hálтам meg (annyi mint rossz helyre jutottam). Nézd csak, ki lesz ez.

Fuchs: Oh jaj! Ez rabló lesz, bizonyosan megöl engemet (reszketni kezd).

Tárverdi: Oh igazság! Világos, ez is rabló, idejött, még puska is van a vállára akasztva; ha meglő, el vagyok veszve (ő is reszketni kezd).

Fuchs: Ah Maria Adamovna! Maria Adamovna! Hol vagy te?

Tárverdi: Ugyan jó menyasszonyt választottam magamnak Perizadeh személyében. Gond nélkül otthon saját dolgom után láthattam volna, minek is mártottam magamat ebbe a dologba.

Fuchs: Oh Istenem, mily szörnyű a kinézése.

Tárverdi: Oh uram Isten! Micsoda nagy puskája van! Soha életemben még ilyen hosszú puskát nem láttam.

Fuchs: Jó lesz, ha kereket oldok.

Tárverdi: Futni kell. Nem kell neki egyéb, csak én felém irá-nyozni a puskáját, hogy lelőjjön. Míg van idő, ellábolok. (Mind a ketten futásnak erednek és akaratlanul összeütközve egyik a másiknak nyújtja tárczáját.) ¹⁾

A vígjátékok közt a legsikerültebb a Serâbi vagy a persa átdolgozásban Lenkorâni Hân vezirje. ²⁾

¹⁾ Barbier de Meynard et St. Guyard. *Trois comédies par Mirza Dja' far*. 36. lap. Török eredetije a *Recueil de textes et de traductions* gyűjteménye. 1889. I. 103—215.

²⁾ Cillière is legjobbnak tartja a Lenkorani vezirt. *Le Vizir de Lenkêrân est, sans contredit, la meilleure comédie de notre auteur. Deux Comédies turques* 42. lap.

Cselekménye helyenként egészen drámai magaslatra emelkedik s a párbeszéd mindig élénk, jellemzetes, csak az a kár, hogy a főszereplő, a szerelmes Timúr Ága, igen rosszúl jellemzett elmosódott alak.

Már a darab kezdete egészen keletre vall. Első felvonás (a szöveg szerint tulajdonképen ülés *mejlis*). Történik öt évvel ezelőtt Lenkoránban Mirza Habib házában. A vezir szobájában ül. Hági Salih a vezir előtt áll. A vezir: Hallattam, hogy Restbe utazol, igaz-e?

Hági Salih, Igen uram : elmegyek.

A vezir, Hági Salih: valamivel meg akarlak bízni, hogy járj annak végére. Azért hivataltalak.

Hági Salih: Tessék parancsolni. Szívvel lélekkel kész vagyok méltóságod parancsainak eleget tenni.

A vezir: Hági Salih kell, hogy egy olyan aranyos szegélytű kék felöltőt készítsenek Restben, a milyennek párját még nem látták Lenkoránban. A mint az öltöny elkészül, rendelj meg az aranyművesnél huszonnégy aranygombot, kisebbek legyenek a tyuktojásnál, de nagyobbak a galambtojásnál és varrasd a gombokat a ruha gallérjára. Visszajövet hozd a ruhát magaddal. Ez itt ötven arany (a pénzt papirba csavargatva elebe teszi). Használd föl ezt, ha többre kerül, majd elszámolunk. Rövid idő alatt haza jösz, vagy sokáig időzöl.

Hági Salih: Egy hónap múlva visszajövök. Nincs sok dolgom, kész pénzen selymet vásárolok és azonnal visszafordulok. De uram, ha a felsőruha mértékét tudnám, igen jó lenne, mert ha megvarrják, lehet hogy bő lesz, lehet hogy szűk, rövid meg hosszú is lehet, és akkor én méltóságod parancsának nem teszek eleget.

A vezir: Nem tesz semmit, ha egy kicsit nagy és bő lesz is, itt helyben majd kiigazítják.

Hági Salih: Nem lenne lehetséges, ha megvenném a szövetet és megcsináltatnám, a gombokat haza hozva aztán, a ki akarja, itt saját mértékére megcsináltatná.

A vezir: Oh te jámbor ember! ugyancsak megszoktad dologhoz értésedet fitogtatni. Azt akarod, hogy én megmondjam neked, hogy ki számára készül a ruha. Mintha bizony nem tudnád, hogyha én a felöltőt itt szabatom ki és varratom meg, micsoda pletyka lesz abból és mennyi kellemetlenségem lesz miatta.

Hági Salih: Nem uram, hogy tudhatnám én azt.

A vezír: Okvetetlenül szükséges, hogy tudassam veled szándékom, nehogy szélteben eldicsekedj a bazárban, hogy ezt meg azt bízta reám a vezír és így elvegyed nyugalmamat és megzavard házi békémet. Kedves barátom, szándékom ez: két hónap múlva itt lesz az újév; valami szépet akarok ajándékozni Šo'leh Hanûmnak újévi ajándéku. Ha itt varrják meg, Zíba Hanûm is hasonlót akar, ha veszek neki is, kétszeres lesz a költség és Zíba Hanûmot úgy sem ékesíti már semmiféle cziczoma. Ha nem veszek neki, egész életem meg lesz keserítve a sok szemrehányással ¹⁾).

A Fösvény című darab a gyöngébbek, a kevésbé sikerültek közé tartozik, de azért sok a keleti gondolkozásmódra jellemző adatot tartalmaz. Az első jelenetben például Hejder Beg, a fösvény leányának választottja, igazi hamisítatlan turkomán szellemben panaszkodik a jelenkor hitványságáról, mikor nem lehet úgy rabolni, fosztogatni többé, mint a régi jó időkben, «Istenem, micsoda kor ez! Micsoda idő ez! Az embernek lement az értéke. Mit sem ér a jó lovaglás. Nem keresik a jó lövőt. Nincs becse az ifjúnak, nincs becsülete a bábornak. Nők módjára kell bezárkózva lenned a kunyhóban (*alačik* = oszmanli *alačak*, sá-torkunyhó) reggeltől estig, estétől reggelig. Miből éljen, hogy keressen pénzt, hogy boldoguljon az ember! A régi időkben többször minden héten, de legalább is havonként egyszer az okos ember rabolni ment, rabló portyázásokat tett, tábornak, csordának állta el az útját. Most a hozzáértő ember sem rabolni, sem fosztogatni nem mehet.» ²⁾

A fösvény Hagí Kara rajzában a világirodalomban annyiszor leírt pénzvágó fukart írja le a hagyományos modorban. Valami újat nem tud mondani a fösvény jellemrajzában, legfeljebb keleti ruhát ad az európai irodalomból kölcsönzött alakra.

Az Ügyvédek című vígjáték igen érdekes, mert bepillantást enged a modern moszlim társadalom benső viszonyaiba. A darab meséje röviden a következő: Hagí Gafûr, egy gazdag kereskedő magtalanul elhal, vagyona jog szerint nővérére, Sekineh Hanûmra szállna, de az elhunynak rabszolganője Zaïneb is igényt tart az örökségre. Zeïneb furfangos ügyvéde, Ağa Merdân, belátva védeczének szorult

¹⁾ Tahdib i Ahlák 23. lap.

²⁾ Tahdib i Ahlák سرگذشت مرد خسیس 3. lap.

helyzetét s jutalmul kikötve az örökség felét, különös cselhez folyamodik. Vesz egy nyolcz hónapos gyermeket és hamis tanukkal azt igyekszik bebizonyítani, hogy az Hagí Gafárnak posthumus fia és így egyedüli természetes örököse. Természetesen végre is kitudódik az igazság és Sekîneh Hianûm elnyeri az örökséget.

Különösen érdekes a második felvonás, hol az ügyvédek megbízhatatlansága Molière-szerű éllel van ostromozva. Sokkal gyengébbek az utolsó felvonásban a deus ex machina-szerű leleplezések.

Az aranycsináló meséje, mint czíme is mutatja, egy csaló körül forog, ki aranycsinálónak adván ki magát, sokakat becsap. Igen furcsa, hogy az egyetlen józaneszű ember a darabban egy költő, kinek nem kellendők versei, a miért is ő az egész világot pessimista szempontból nézi.

Jourdan úr karabagi kalandjaiban a könnyenhivőség van parodizálva. Az egész inkább bohózat, mint vígjáték, különösen nevetséges jelenete az, midőn a híres varázsló, Mest'ali a dervis, elpusztítja Páris városát. Meg sem közelíti ugyan érdekességben az Ügyvédekét, de azért némi érdekességet mégis kölcsönöz neki az élénk színekkel festett keleti családi élet.

Reánk európaiakra nézve rendkívül érdekes Mirza Ga'far fordításának persa nyelve. Mirza Ga'far előtt az általános érthetőség volt, úgy látszik, a főczél. Nyelve a közönséges társalgási nyelv, mely néha durva pór nyelvnek ad helyet. Kifejezéseiben épen nem válogatós, jellemzetesség kedvéért sokszor szitkot és más csak a nép alsó osztálya által használt durva kifejezéseket ad a szereplő személyek ajkára. Oly híven reproducálja az élő persa nyelvet, hogy művét olvasva szinte hallani véli az ember a kereskedők és középsorsú persák beszédét, kiknek modorát oly ügyesen tudja visszaadni a persa átdolgozó. A persa élő nyelv tanulmányára alig létezik jobb eszköz Mirza Ga'far fordításánál, mert itt a hamisítatlan népnyelvvel ismerkedik meg az olvasó.

Előszavában maga Mirza Ga'far is megemlíti, hogy könyve mily hasznos lehet idegeneknek, kik a persa nyelvet a maga valóságában megismerni óhajtják. Ezért reményli, hogy könyve tartósabb emléke lesz nevének mint gyermeke, mert úgy mond, a persa nyelvet tanulók számára könyv még nem iratott

ez ideig ilyen tiszta, minden betoldástól és bővítéstől ment nyelven.¹⁾ Szerény véleményünk szerint Mirza Ga'far persa átdolgozásában jó sikerrel lehetne előadni a teheráni színpadon Feth'ali színműveit. A persa közönség is több élvezetet találhatna a keleti életből vett tárgyú vígjátékokban, mint a francziából fordított silány boházatokban, hol az ilyen ismeretlen viszonyokból eredő helyzeteket csak megcsodálhatja, de azokat felfogni, megérteni nem képes az egészen más viszonyok közt élő közönség. Újabb időben magával Naşr ed-Din sahkal élőkön néhány persa író azt az irányt követi, melyet Mirza Ga'far követett s melyen európai hírneve alapszik. A királyok királya utazási műveiben egészen természetesen ír, kerüli a szóvirágokat és a szokatlanabb hasonlatokat. Irálya rendkívül pongyola, néhol talán nagyon is messze megy az egyszerűsége törekvésében a fejedelmi szerző, mikor a jó persa kifejezések helyett a társalgási nyelvben meghonosodott török szavakkal él. Az iráni fenség példájára ilyen egyszerű irányban írták Şânî' ed-Da'ület és Mohammed Hasan Hân a Mirât el Buldân című földrajzi szótárt. A sah által inaugurált írásmodorral élt továbbá a híres költő és orvos Hekim el Memalik a Meshedben tett zarándoklásról, melyben a sahkal együtt ő is részt vett, írt úti naplójában. Az említett írókhoz, kik a társalgási nyelven írtak, számítható még a Beer által legújabb időben kiadott Tarikh Zendije szerzője, 'Abdulkerim, ki jóval megelőzte az előbbieket, mert nyelvezete már félig-meddig a modern társalgási nyelv.²⁾

A hírlapok nyelve, mint mindenütt, úgy Persiában is igen keresetlen pongyola és sokkal közelebb áll a köznapi élet, mint a mesterkélt virágos irodalmi nyelvhez. Valószínűleg idővel ez az irány, mely jelenleg alig két-három mívelőt számlál, fog diadalmas-

---

و برای خارجه در امور ختن زبان فارسی اسباب سهولت است نام مرا بهتر از فرزند خلف زنده و پایدار میدار برای طالبان تحصیل زبان فارسی تا کنون باین سادگی و بی حشو و زوائدی نمو نه نوشته نشده
Tahdib i Ahlak 8. lap.

²⁾ Der Verfasser des Tarikh Zendije steht nun mit dem einen Fuss schon auf dem Boden des modernen Sprachgebrauches.

Tarikh Zendije, Leiden 1888.

kodni, mert keleten csaknem mindenütt a régi virágos, szónokias irályt az egyszerűbb rationalisabb írásmodor váltja föl. A török irodalmi nyelv például az utolsó évtizedek alatt óriási átalakuláson ment keresztül, a nehézkes, néha egy egész lapot betöltő körmondatokat francziásan rövid mondatkákkal helyettesítették.

Az újabbkori oszmanliban kevesebb tért foglalnak már el a tudakos arab és persa szók. Más moszlim népek irodalmában is hasonló jelenségekkel találkozunk, melyek nem annyira az európai befolyás, mint a keleten mindinkább terjedő szellemi pangás eredményei. Egyiptomban, a mohammedán műveltség ezen főfészkeben is mutatkozik már ez a reakció az irodalmi nyelv ellen, mely bizonyos határig jogosult, de félni lehet, hogy túlságig vitt népiesre törekvés el fogja szakítani azt a kapcsolatot, mely a mostani irodalmat a régivel összefűzi. Vollers szerint a jövő Egyiptomban az arab vulgaris nyelv, és csak idő kérdése már mikor fogja a szabatos régi arab nyelvet a pongyolább szabadabb, de szegényebb népies idióma felváltani. Szerinte, ha ez bekövetkeznék, egyértelmű lenne a moszlim műveltség bukásával. *) Az irodalmi nyelv kérdése, mint láttuk, keleten csaknem mindenütt aktuális jellegű. A kérdést még egy keleti irodalomban sem sikerült véglegesen helyesen megoldani.

A mi a persát illeti, a nyelvújítók közül egyik sem tudta a helyes utat eltalálni. Gelál ed-Din herczeg a Šáh Námeh nyelvét, mások, mint mondva volt, a társalgási és a népnyelvet akarták irodalmi nyelv rangjára emelni. Mind a két irány a maga kizárólagosságában csak káros hatással lehetne az irodalomra és művelődésre. Gelál ed-Din kísérlete, a régi elavult persa nyelv visszaállítása, a lehetetlenségek sorába tartozik és komolyan számba se jöhet. Több érv szól a másik, a társalgási nyelv mellett, mely némi módosítással beválnék irodalmi nyelvnek, csak hogy az újítók nagyon messze mennek a népiességben, midőn a romlott török-tatár elemekkel kevert anyanyelvet minden nemesítés és az idegen szavak eltávolítása nélkül használják. Nincs a világban nyelv, hol az irodalom és a

---

*) Dagegen fordern die zeitweiligen Verhältnisse zu einer Frage auf: Wem gehört die Zukunft, der Schriftsprache und ihrer Tochter, dem Hocharabischen oder dem Vulgär (Nieder) Arabischen? Leider dem letzteren, ich sage leider. weil ein solches Urtheil den Untergang der islamischen Civilisation voraussetzt. Zeitschrift der D. M. Gesell. 1887. 369. 1.

köznapi élet nyelve tökéletesen azonos lenne. Az irodalom nyelvének nemesebbnek, szabatosabbnak kell lennie a közönséges társalgási nyelvénél. Hogy a nyelvreform Persiában szükséges, ahhoz nem férhet kétség. Az arab nyelv hosszas uralma rendkívül káros hatást gyakorolt a persa irodalmi nyelvre. Nem csak az idegen arab szavak és kifejezések, melyek az irodalmi nyelvben polgárjogot nyerve, annak megértését igen megnehezítették, volt az egyedüli, rossz hatás, hanem a mi a nyelvre még károsabb volt, mert a nyelvnek szerkezetét, a nyelvtant támadta meg, az volt, hogy egyes pedánsok tiszta persa eredetű szavakat arabizáltak, persa szavakra alkalmazták az arab végzeteket, a pluralis fractust, felváltva írtak persa szavakat száddal és színnel. A sok arab szóban és az arabizált persában látták az ékes írályt. A persa kenyértudósok és pedánsok khinai falat igyekeztek vonni magok körül a laikusok előtt érthetetlen nyelvvel. Az arabos persa csaknem olyan jó szolgálatot tett nekik, mint a középkori szerzeteseknek a latin nyelv. A konstantinápolyi persa folyóirat *Alhter* egyik cikkében igen találó adomát hoz fel a cikkíró, ki a nyelvreform mellett tör lándsát, a medresszékből űzött nyelvrontásról. «Mondják, két testvér tanult három évig egy medresszében. Egy valaki kérdezte tőlök, hogy mit tanultak a három év alatt. Egyikök így felelt: az első évben mi nem értettük meg azt, a mit mások mondtak. A második évben mások nem értették meg azt, a mit mi mondtunk. Végre most a harmadik évben oda jutottunk, hogy egymást sem értjük meg mi ketten, ha együtt beszélgetünk.»*) Sok pedáns régi és újabkori persa író elhanyagolva anyanyelvét és egyoldalúan mívelve az arabot, műveit, arab szavakkal és frázisokkal tele, a persa nyelv szellemével homlokegyenest ellenkező irányban írta. Az ilyen affektáló tudákos írókat, kik többnyire csak anyagi előnyökre számítva tüntettek tudományos képzettségökkal, a már említett persa lap cikkírója találóan nevezi tudomány-árulóknak (*dāniš furūš*) mely elnevezés a keleti pedánsokra jobban ráillik, mint a német *Brodgelehrte* kifejezés. Ilyen nyelvrontók közt említi *Vaš šā-fot* a *Tarih Mo'egem* szerzőjét és *Mirza Mehdit* a híres *Durre i Nādirī* szerzőjét. Ezek a nyelvhamisítók a persa cikkíró energikus

---

*) اختر 1890. 35. sz.

kifejezése szerint úgy eltemették a tiszta persa nyelvet, hogy az a föltámadás napjáig nem fog kilépni sírjából.¹⁾ Hogy a merev ragaszkodás a holt már csak könyvekben élő nyelvhez, mily gátlólag hat a művelődés terjedésére, arra jó példát nyújt az új görög irodalom. A fölszabadulást követő szellemi ébredés első mámorában a lelkesült hazafias írók megemlékezve a régi nagyságról, egész tisztaságában vissza akarták állítani a hajdan oly híres hellén nyelvet. Később belátva a régi nyelv újra fölélesztésének lehetetlenségét, egy mesterséges nyelvet teremtettek, mely néhány nyelvtani alak kivételével, melyet az élő nyelvből kölcsönöztek, csaknem azonos szókincsére nézve a régi göröggel. A tudományos irodalom mellett a hírlapok legnagyobb része is ezen a finomított nyelven van írva. A sok régi görög szó és kifejezés miatt a nép és a kevésbé művelt osztály nem értik az irodalom nyelvét. E mellett a régies nyelv modern tárgyakra csak nehezen alkalmazható. Igen találóan mondja egy új görög író Roidisz, hogy nyelvünk jelen állapotában képtelen az azon író tíz eszméje közül kettőt ne mondjuk szabatosan, de legalább tűrhetően kifejezni a nélkül, hogy kénytelen ne lenne egy az irodalomban nem használt kétségtelenül népies, vagy valamely elavult a társalgási nyelvben már nem használt szóval, vagy nyelvtani alakkal élni.²⁾ Roidisz idézett szavai épúgy állnak az új persáról, mint az új görögről: némi módosítás, változtatás és szócsinálás nélkül lehetetlen Háfiz és Sâ'dî nyelvén csak egy hírlapi cikket is írni. De a nyelvreformban elővigyázat ajánlandó és idegen szavak átvétele helyett lehetőleg magából a persa nyelvből kell új szavakat képezni. A persa irodalom története kevés művelőre talált Európában; a tudomány mai állásának megfelelő irodalom és történet még nem létezik. Az egyes nagy persa költők közül is csak igen kevésről írtak beható irodalomtörténeti tanulmányt. Ezért jól

بد فن و کفن آن پرداخته که تا قیامت سر از لحد بر نه
 اختر خواهد داشت Ugyanott.

²⁾ "Οτι κατά την παρούσαν τῆς γλώσσης ἡμῶν καταστάσιν οὐδέ δύο μεταξὺ δέκα αὐτοῦ ἰδεᾶν δύναται ὁ γράφων νὰ μεταδώσῃ, δὲν λέγομεν ἀκριβῶς ἀλλὰ τουλάχιστον ἐπαρκῶς χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀνύγκην τῆς χορήσεως λέξεως τινος ἢ γραμματικοῦ τύπου, ἢ ἐξορισθέντος τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου, ὥς δῶθεν χυδαίου, ἢ ἀρχαῖου καὶ ἀρχήστου ἐν τῇ προφορικῇ."
 Ἐστία 1885. 486. sz.

mondja Salemann Hakkáni négyes verseinek kiadásához írt előszavában, hogy a persa költészet minden érdekessége és fontossága daczára azóta a több, mint egy század óta, hogy tanulmányozni kezdették Európában, igen kevés irodalomtörténeti méltatásban részesült.¹⁾ Mindössze is csak két nagyobb terjedelmű munka foglalkozik a persa irodalom történeti fejlődésével. Ezek közül az első, mely rendszeresen tárgyalja a persa irodalmat, Hammer műve, már jóformán elavult. Hammer persa irodalom története, mint tudva van, nem önálló kutatás eredménye, hanem csak Daületsah ismert tedkerekhének német fordítása. Általánosan ismeretes, hogy mily kevésbé lelkiismeretesen fordított a nagy bécsi orientalista; így munkája mellett nem lehet az *credetis* nélkülözni. Hammer említett műve a *Geschichte der schönen Redekünste Persiens* a század elején jelent meg és sokáig az egyedüli forrás volt, miből a nem orientalista a persa irodalom történetének ismeretét méríthette.²⁾ A másik nagyobb terjedelmű mű: Ouseley, *Notices of Persian Poets* nem rendszeres irodalomtörténet, hanem csak adat gyűjtemény mintegy harmincz-negyven persa költő életére és műveire vonatkozólag, kiknek műveit a szerzőnek kéziratban megszerezni sikerült.³⁾ Ouseley műve alaposabb Hammerénál, de nélkülözvén az összefüggést, nem mondható irodalomtörténetnek. Legújabb időben Ethé és az olasz Pizzi foglalkoznak a persa irodalom történetével. Ethé számos kisebb terjedelmű irodalomtörténeti vázlaton kívül több persa költőről írt specialis tanulmányt. Italo Pizzi a Šah Námeh olasz fordítója⁴⁾ a persa époszról és a persa hőskor viszonyairól írt époly alapos, mint érdekes könyvet.⁵⁾ Népszerű modorban a nagy közönség tájékoztatására írt kisebb terjedelmű persa irodalomtörténetekben

¹⁾ Pri vsej važnosti i zanimatelinosti persidskoj poezij tjem boljeje poražajet obstajateljstvo čto v tečenije sliškom stoljetija protekšago so vremeni načala jeja izučeniya v Jevropje dovolino malo sdjelano dlja istorij jeja razvitija i procvjetanija. Četverostišija Chakani, Szent Pétervár, 1875. V vedenije 4. lap.

²⁾ *Geschichte der schönen Redekünste Persiens mit einer Blütenlese aus zweihundert persischen Dichtern*, von J. Hammer. Wien, 1818.

³⁾ *Notices of Persian Poets by the late right hon. Sir Gore Ouseley Bart.* London, 1646.

⁴⁾ *In libro dei Re recato dal persiano in versi italiani da Italo Pizzi.* Torino 1888. 8. kötet.

⁵⁾ *L'Epopée persiana, Studie e ricerche.* Firenze 1888.

nincs hiány az európai irodalomban; ilyeneket írtak Barbier de Meynard, Darmesteter, Pizzi és Ethé, de mint mondva volt, kimerítő forrásmunka még nem íratott a persa irodalom történetéről. Ha a régebbi persa irodalom ily kevés irodalomtörténeti feldolgozásra talált, nem lehet csodálkozni, hogy a persa irodalom újabb fázisa, mely nem oly érdekes és eredeti, egészen terra incognita maradt. Churchhill és Ethé néhány essayjét leszámítva, parlagon hever az újabbkori persa irodalomtörténetírás mezeje. Ethé a persa vallásos és oktató költészetéről írt tanulmányában csak néhány szóval végez az utóbbi három század persa irodalmával és csak két-három jelesebb költőnek a nevét említi.¹⁾ Churchhill, ki mint az angol követség másodtitkára működik Teheránban, a legnevezetesebb modern persa költőről Ka'ániról és több újpersa tudományos munkáról, többek közt Riða Kuli Hân jeles persa szótáráról az Engümen Arárról írt ismertetést.²⁾ Nem szándékozunk a jelen tanulmányok keretében rendszeres irodalomtörténetet adni, ehhez még nincsen elég előmunkálat és forrás, csak néhány nevezetesebb költőt és íróat akarunk ismertetni a tizenkilencedik század persa irodalmából. Sok költőnél szerettünk volna Taine módjára a költő szellemi fejlődéséről, adatokat szerezve az író életéből és körülményeiből, annak irodalmi ízlését és költészetét megmagyarázni. Itt két akadályra találtunk. Az első, mely egyúttal jellemző vonása az egész újabbkori persa irodalomnak, az egyéni érzés hiánya, az újabbkori persa költő nem érez csak után érez, ő csak a régi nagy mesterek után megy. Vonatkozás a költő életére alig található náluk. Igen nagy tévedés lenne ezért egy modern persa költőnek verseiből magának a költőnek lelkületére következtetést vonni. Az utánzásnak, mely csak az ízlés dolga, sokszor semmi köze sincs a költő érzelmeihez.

Az a rendszer, melyet oly sikerrel alkalmazott Bacher, Sa'di és Nizámira nem válik be, ha az újabbkori persa költőkről van szó. Igen célra vezető lehet a költő verseiben kifejezett érzelmek- és eszmékből szerzőjük lelki képét összeállítani, de mit tegyünk ott, hol nyilvánvaló, hogy a költő másoktól vette kölcsön eszméit és kifejezett érzelmeinek forrása nem a költő kedélyében, hanem valamely majmolt nagy mester műveiben van. Legföljebb a költő jó, rossz ízlé-

¹⁾ Mystische didakt. lyr. Poesie u. d. spät. Schriftthum der Perser. Hamburg, 1888. 48. lap.

²⁾ Indian Antiquary XVII 241. l.

sére lehet belőlök következtetni, de egyéniségére, lelkületére, érzelmeire nem. A másik akadály, a melylyel a régi és az újabb persa irodalom minden kutatójának számolni kell, a költői életrajzok adatszegénysége és megbízhatatlansága. Életrajz van elég, de nincs bennök köszönet. Bacher szerint Bland, ki húsz Sa'di életrajzot hasonlított össze, semmi újat sem tudott találni bennök a költőről. ¹⁾ Egyik életrajz író kiírja a másikat. A tedkerekhekben közlött életrajzok különben is szörnyen rövidek, és jól mondja Schefer, hogy a tedkerekhek általában igen szegények a költőkre vonatkozó életrajzi adatokban. Ezek egyes nagyok udvartartásához tartoztak és uruk dicsőítése vagy szórakoztatása volt egyedüli feladatuk. Sokról még születése és halálának éve sincs feljegyezve. ²⁾ Az újabbskori tedkerekhekben a tedkerek író a költő életrajzában inkább saját irodalmi képzettségét fitogtatja a keresett mesterkélt modorral, mintsem a költőélet körülményei leírására szentelné erejét. Így például az egyik jelesebb modern életrajz gyűjtemény, a Geng šajegân szerzője, Moḥammed Ḥusejn ilyen virágos bombasztikus modorban beszéli el, hogy az udvaroncok megemlékeztek Hasan 'Alī herczeg, Khoruszán kormányzója előtt a fiatal Ka'âniról mondván: «hogy a bűvár minden fáradsága nélkül Persia tengeréből egy ritka igaz gyöngy, a minőhöz hasonlónak szülésére meddő a napok anyja és a mely gyöngy maga mint a kincsekben gazdag ocean minden hullámából ezerféle királyi gyöngyöt és szépvizű gyöngyöt a szép értelem díszéből és a kifejezés csinoságából vet ki a partra; vetődött ki ennek az országnak a tengerpartjára. ³⁾

Ennél még dagályosabb jellemzéseket és leírásokat is találhatni a modern persa életrajzgyűjteményekben. Jelen tanulmányunkban forrásul szolgáltak első sorban az egyes nevezetesebb írók, mint

¹⁾ Schefer, Chrestomathie persane 100. l.

²⁾ Sa'di's Aphorismen und Sinngedichte. Strassburg, 1879. Vorwort, IX. lap.

³⁾ که بیر نجم غواص ازتغر بکر فارس درّی یتیم که مام ایام
ماننده اورا عقیم است و خود چون بکر د خار ازهر موحی هزار گونه
در شاهوار ولولوی آبدار از ظرایف بدیع معانی و ظرایف بیان بکنار
میریزد در کنار این دیار افتاده
Geng Šajegân 363. l.

Ka'anî, Serûş, Jagmâ, Vişâl és mások dívánjai. Az életrajzi adatokat jobbra a következő művekből merítettük: 1. تذکرة انجمن ناصري igen szép folio könyomat. A lapok nincsenek számozva. A legújabbkori Naşr ed-Dîn uralkodása alatt virágzó költőket tárgyalja, első sorban magát a sahot, ki tudvalevőleg persa verseket is írt. 1883-ban jelent meg bizonyos Mirza Ibrahim szerkesztésében. 2. کتب شایگان 4-rét 581 lap, meglehetősen jó könyomat. Moḥammed Ḥusejn írta, ki maga is költő volt. Irálya rendkívül dagályos, bombasztikus. Megjelent 1855 (1272)-ben. 3. تذکرة مجديه igen kis terjedelmű munka, mely mint a címe is mutatja, csak az előkelő költőkkel foglalkozik. A költők arcképeit is adja meglehetősen hű fametszetben. 1885-ben jelent meg Teheránban. Riða Kuli Ḥannak, ki előkelő helyet foglal el az újabb persa irodalomban, jeles irodalomtörténetét a مجمع ریاض العارفين-át is igen sokszor használtuk, valamint ez című tedkerekhének az újabb irodalomra vonatkozó részét. Néhány adatot Moḥammed Ḥasan Ḥannak az It'imad es-Seltenet fiának a jeles moszlim nőkről írt biographikus művéből, a خیرات حسان-ból vettünk, mely 1886-ban jelent meg két kötetben. Igen megnehezíti a modern persa irodalom tanulmányozását az, hogy csak a legnevesebb vagy a magasabb rangú költők dívánjai vannak kiadva és könyomattal sokszorosítva, mert a kevésbbé ismert vagy szerény anyagi viszonyok közt élő költő nem képes a kiadással járó költségeket viselni és nehezen talál művei számára kiadót. A persa irodalom még most is abban az alárendelt helyzetben van, mint volt a közép-korban mindenütt. Közönség hiányában a költő és író nem képes szellemi termékei után megélni s így kénytelen hivatalt keresni vagy valamely befolyásos Mæcenas kegyeiért koldulni. Könnyen el lehet képzelni, hogy a költőknek ez a függő helyzete elhatározó befolyást gyakorol az irodalom és a költészet irányára. A költő nem a nagy közönség tetszését keresi, hanem csak a magas pártfogóét. Hogy azt megnyerje, folyton bókol, hizeleg neki. Minden alkalmat felhasznál, hogy valami kellemeset mondhasson urának. — A régibb persa irodalom minden zegét zugát átkutatja, hogy szebbnél szebb jelzőket és ékes hasonlatokat találhasson kenyéradó urát magasztaló verse számára. Minden egyes verséért jutalmat vár. Azért magasztalja oly nagyon urának bőkezűségét, hogy az megszegyenlve magát, valamit vessen a rimáncodó poetának. Innen ered a keleten minde-

nütt virágzó panegyrikus költészet, mely oly nagy contigensét teszi a keleti muzsa termékeinek. Nagyítás nélkül mondhatjuk, hogy az összes újabbkori persa költői productió több mint két harmad részét a magasztaló, dicsérő alkalmi versek teszik. A leghíresebb modern persa költők mind kitűnnek a költészetnek ezen ágában. Nem lehet tagadni, hogy a kénszerítő szükségén kívül még előszeretettből is miveli néhány újabb persa költő ezt a genret. A keleti író szereti a virágos hasonlatokkal, költői képekkel terhes írásmódot. A mellett ez a genre nem is valami nehéz, mert a régibb költők hasontárgyú verseiben kész frázisokat, hasonlatokat talál a modern költő a fellengző dicséretre és nem kell neki egyebet tenni, csak összetákolni költeményét a már kész szóvirágok- és hasonlatokból. Az ilyen dicsőítő versben van alkalma a költőnek a szónoki dagályra, és az új kapcsolatban, némi életet lehelve az elcsépett szóvirágokba, irodalmi műveltségével kérkedni. A szerelem költészete szinte elvész a sok hizelgő, magasztaló vers tengerében. Mindegyik modern persa költő írt ugyan egy pár verset a mindenható szerelemről, vagy néhány siránkozó hangú költeményt, melyben a holdarczú, köszívű kedves zsarnokságáról panaszkodik, de azért valami eredetit, egyénit egyikök sem produkált. A keleti költő (a moszlimeket értjük) nem oly ideálisan fogja föl a szerelmet, mint a nyugoti. A platonikus vonzalom, az anyagi salaktól ment érzelem előtte teljesen ismeretlen. Sokat beszél versében a lélek-ről, de ez ő nála csak szépen hangzó jelentés nélküli szó. Léleknek, lelki vonzalomnak nincs semmi köze a tisztán anyagi, testi vágyhoz, melynek szép leplezett modorban ad kifejezést a persa és más moszlim poeta. Nem viszontszerelmet, hanem csak állati vágyának kielégítését várja kedvesétől. A mi fölött búsul, az a vágya tárgyától való távollét (firāk); a mi után eseng, az a nemi értelemben vett egyesülés (višāl). Nem csak a nő iránti szenvedélyes szerelmi vágy, hanem a keleten igen elterjedt és az emberi méltóságot porig alázó nemi tévedés, a szodomai bűn is nem ritkán szolgáltat tárgyat a modern persa költőnek.

A vallásos költészetnek, különösen a mystikus rajongásnak még most is akad elég művelője. A persa mindig nagy hajlammal bírt a vallásos rajongásra, a mysticizmusra, mely az árják régi sajátja. Ez a vallásos mysticizmus iránti előszeretet még abból az időből származik, mikor az iráni törzsek még egy népet kepeztek a többi árjakkal. A vallásos érzés, mely az árjáknál, a semitáktól eltérőleg, a költői

szépségű mythológiában nyert kifejezést, az idők folyamán a pantheistikus világnézetnek adott helyet, mely mindenben és mindenütt Istennek képét látta. Az iszlám, mely oly sok régi intézményt tudott eltörölni s mely a régi persa irodalmat úgy szólván megsemmisítette, nem bírta kiirtani ezt a persa népben meggyökerezett világnézetet. A később az iszlámban fölmerülő szufizmus is, mely oly éles ellentétben áll a semita gondolkozásmóddal, Persiából az iszlámba átszivárgott eszmék eredménye. Ezért igaza van Dozynak, ki másokkal ellenkezőleg, kik magából az iszlámból akarják a szufizmus keletkezését kimagyarázni, azt állítja, hogy az a mystikus gondolkozásmód, melynek a szufizmus külső nyilatkozása, formája, Persiából származott, hová viszont Indiából jött át.¹⁾ A nagy persa mystikusok sokszor emlékeztetnek az indek által vallott nézetekre. A lelki vezető. a muršid vagy pír, hasonmása az isteni hatalmú rishinek. A persa rajongók főczélja az isteni hatalmi lénnyel egyesülés, a benne való feloszlás a «fenâ» rokon a buddhisták nirvāṇájával, még a fogalom kifejezésére kiválasztott szó is azonos jelentésű. Igaz ugyan, hogy a buddhisták nem az isteni lénnyel egyesülésben, hanem a tökéletes megsemmisülésben látták az ember végeczélját, de azért az eszmerokonság félreismerhetetlen. A pantheismus vörös fonálként húzódik át az egész persa vallásos költészetén.²⁾ Az isteni lény szerinte mindent a legalacsonyabbtól a legmagasabbig betölt, úgy szólván megszentel jelenlétével. Egy mohammedán államban sincs annyi vallási rajongó, mint Persiában. A persa nép még most is igen babonás és

¹⁾ Veel waarschijnliker is het, dat het mysticisme uit Persie gekomen is, waar door den invloed van Indië reeds voor de Muzulmansche verovering bestond. Het Islamisme Haarlem 1880. 209. lap.

²⁾ Sok európai nagy költő is, mint pl. Goethe, Victor Hugo, Tegnér ennek a nézetnek hódoltak, melyet Tegnér a pantheismusról írt verseiben gyönyörűen fejez ki.

Gud är i allt, för allt är han gemensam
 är färg i blomma, är instinkt i djur
 Gud är i verlden ej, verlden är hanensam
 Gud häter Pan, nämns äfven för natur.

«Az Isten mindenben jelen van, ő mindennel közös. Szín ő a virágban, ösztön az állatban. Isten a világon van — nem ő maga egyedül a világ. Pánnak is hívják az Istent, mely név természetet is jelent.»

Samlade Skrifter 449. lap.

nagyon fogékony a csodák és a természetfeletti dolgok iránt. Az időről időre keletkező vallásos szekták is, például a bábismus, ez a mohammedán ruhába öltöztetett nihilismus, tanuskodnak Renan szerint a régi vallásos pantheistikus eszmék létezéséről a népben, melyet az arab hóditás sem tudott teljesen elnyomni, kiirtani. ¹⁾ A nép még igen vallásos, de a felsőbb körökben a legtöbb főrangú csak szenvedgi a vallásost. A költők közül is sok csak divatból míveli a vallásos költészetet, mely mintegy obligált költői tárgy. Alig van költő, ki egy pár versében ne magasztalná 'Alit, az Isten oroszlánját, vagy néhány siránkozó verset ne szentelne Kerbelának. A szufizmus is nagyon el van terjedve és sok modern persa költőnek, sőt magának a sahnak divánjában is találunk a régi szufi szellemben írt, a borivást és részegséget magasztaló verseket. Sok költőt neveznek szufinak. A szufi nevezet különben most egészen mást jelent, mint ezelőtt jelentett; a jelenlegi használat szerint igen tág értelmű egy szó, melyet mindenkire alkalmaznak, ki valamiben eltér az orthodox hit-től, sokszor egyértelmű a szabad szelleművel, a hitetlennel. ²⁾ Az újabb időben megjelenő költői szemelvények, anthológiák szerkesztői nagy előszeretettel válogatják össze a vallásos és a dicsőítő verseket; a szerelmi költeményeknek, kevésre becsülve azokat, rendesen kevés tért hagynak.

A költők száma meglepően nagy Persiában. A királyok királyától az utolsó hivatalnokocskáig mindenkinek akad dicsérő költője. Sok magasztaló versben a végsorokban valami állásért vagy kitüntetésért, néha csak pénzbeli adományért esdekel a költő, kissé leplezett, de azért félre nem érthető modorban adván elő kívánságát. A költők ez a szokása nem kis mértékben járult hozzá ama kicsinylés és semmiben vevés terjedéséhez, melylyel a mai persa közönség tekinti a költőket. Persiában különben, hol majdnem minden olvasni írni tudó ember költő, a költészetet soha sem tartották valami isteni ihlet eredményének. Ez okból többnyire csak azok a költők és írók számíthatnak Iránban hirnévre és megbecsülésre, a mindenütt ritka

¹⁾ L'étonnante tentative religieuse des bábis montre la force du vieux levain mystique et panthéiste que la conquête arabe n'a pu étouffer. Nouvelles études d'histoire religieuse. Paris 1884. 186. lap.

²⁾ De vrijdenkers en diegenen, die goed vinden van de voorgeschrevene leer en gebruik af te wijken worden gewoonlijk Coefis of Derwisjen genoemd. Dozy Het Islamisme Haarlem. 1880. 317. lap.

tüneményyszerű lángeszű költői tehetségeket kivéve, kik származás vagy elfoglalt állásuknál fogva előkelő helyet töltenek be a társadalomban.

Ennek a felfogásnak megfelelőleg az újkori költői szemelvények a tedkerekében társadalmi állás szerint vannak osztályozva a költők, a Tedkerek Nasiri-ban például az első helyen vannak közölve magának Naşr ed-Dîn sahnak versei, második helyen a vérbeli hercegek költeményei és csak a harmadik helyen a többi költők művei.¹⁾ A költők ilyen társadalmi rend szerinti osztályozása nem egészen újság keleten, már az Ateş Kedeheben az első fejezetben (az eredeti szerint lángban) a királyok, királyfiak és nagyhatalmu vezírek versei vannak külön az első helyen összegyűjtve.²⁾ Riða Kulî Hân is követte ezt a szokást és irodalomtörténetének az «Ékesszólók gyülekezetének» első kötetében az előszó utáni első fejezetben Naşr ed-Dîn, az utána következőben pedig a többi Kağar családbeli költők életét és műveit ismerteti.³⁾ Ka'ânival, a leghíresebb modern persa költővel kezdjük az újabbkori persa irodalomból vett tárgyú tanulmányainkat. Ka'ânî, tulajdonképeni nevén Habîbullah, Sirázban született. Születésének éve nincs följegyezve, valószínűleg 1806—7 között születhetett. Atýja, Mirza Moḥammed 'Alî maga is költő volt. Riða Kulî Hân ifjúkorában, mint öreget ismerte őt, szerinte igen mértékletes, kevéssel beérő ember volt, ki Gulşen (rózsás kert) név alatt igen sikerült verseket írt és szülővárosában közbecsülésnek örvendett.⁴⁾

Mások, így többek közt a Genğ Šâjegân szerzője Ka'ânî atyjának nevét Abûlhasânnak írják. Legtöbb valószínűséggel bir Riða Kulî Hân állítása, mert ő a költő atyját is személyesen ismerte s így állításához nem férhet kétség. Ka'ânî neveltetéséről, családi

¹⁾ Tedkerek Nasiri

انجمن اول در بیان مجملی از مفاخر و مآثر خسرو رکن دویم در
ضبط حالات و بسط مقالات شاهزادگان stb.

²⁾ Ateş Kedeş Ader Bombay kiadás 11. lap.

³⁾ Megma' el fuşehâ I. köt. 1—63. lap.

⁴⁾ در ایام شبی که زمان شباب مؤلف بود مکرر در شیراز
صحبتش دست میداد مردی قانع درویش مشرب بود

Megma' el fuşehâ II. köt. 426. lap.

viszonyai és egyéb életkörülményeiről édes keveset tudunk. — A Megma' el fűséhā a régibb és újabb tedkerekkel együtt szor nyen fukarok az életrajzi adatokban. Ugy látszik, a persa közönység nem érdeklődik nagy költőinek családi viszonyai és magánélete iránt. Az életrajz-gyűjteményekben található életírások, melyek néha elég terjedelmesek, néhány száraz tény felsorolása mellett csupa magasztalásból, dicséretből állanak.

Nagy szorgalommal, jobb dologhoz méltó kitartással faragják íróik a szebbnél szebb frázisokból álló körmondatokat, dagályos, nehéz irányban irt helyeik próbára teszik az olvasó türelmét és nyelvismeretét. De ha nagy figyelemmel átgázol az ember a szóvirágok és ékes hasonlatok tömegén, csak akkor veszi észre, hogy alig tud többet a költőről, mint tudott az életrajz elolvasása előtt. Ka'aniról például, kiről annyi életrajzot irtak, alig tudunk többet, mint valamelyik harmadrangu költőről, kivel két sorban végez a tedkerek író. Ka'ani kora árvaságra jutott, mert a Geng Šajegán szerzője szerint hét-nyolcz esztendősen elveszté atyját.¹⁾ Atyja halála után Khoraszánba ment tanulni, hogy miért ment el Siráz-ból, azt nem mondják meg életírói. Nagy szorgalommal és kitartással tanult és már kilencz éves korában verseket kezdett írni. — Keleten gyorsabban fejlődik, korábban érik meg az ember, de kilencz éves gyermek költő még ott is ritkaság, csoda számba megy. Khoraszánban akkoriban Hasán 'Ali herczeg, dísznéven Šuga' es Seltenet volt a helytartó. A herczegnek úgy megtetszettek a gyermek-költő versei, hogy szerzőjüket, az ifjú Ka'anit felvette udvarába.²⁾ Ka'anit, mint sok mást, nem kábította el a korai siker, hanem jól felhasználva a kedvező alkalmat, ismereteinek kiegészítéséhez látott. Az arab nyelvet, melyen az egész mohammedán műveltség alapszik, beható tanulmány tárgyává tette. Nagy előszeretettel olvasta az arab költőket és történetírókat. Alapos, nem mindennapi arab nyelvismerete különösen meglátszik prózai műveiben, hol nem ritkán találhatni kevéssé ismert arab szavakat és kifejezéseket. Nem elégedve meg a persával és az arabbal, a törököt is elsajátította a végett, hogy eredetiben élvezhesse a török köl-

¹⁾ Geng Šajegán 362. lap.

²⁾ در همان خورد سالی در جرگ ندمای سا لخرود بشرف
مندامت بزم خاص اختصاص یافت.
Geng Šajegán 363. lap.

töket. Az arabot és törököt egyaránt birta, szóban és írásban. Mind a két nyelven néhány költeményt is szerzett. Ka'ani nagy könnyedséggel tanult idegen nyelveket, a három keleti nyelvhez később, mikor Moḥammed sah udvarához került, hogy a sahnak kedvében járjon, a francia nyelvet is megtanulta és rövid idő alatt úgy el tudta sajátítani a frengi nyelvet, hogy egészen folyékonyan beszélt francziául. Moḥammed Husejn szerint oly jól beszélt francziául, hogy ha ruhája és alakja el nem árulta volna benne a persát, senki sem vette volna észre, hogy parszi (persa) és nem párisi.¹⁾ Ka'ani mindig igen sokra becsülte a francia nyelvet, egyik fiát maga tanította francziára és hogy belejőjjön a nyelvbe, sokat beszélt vele francziául. Csodálatos, hogy a terjengősség és homályossággal homlokegyenest ellenkező — rationalis írásmodor semmi hatást sem tett a persa költőre. Izlését nem nemesítette a francia irodalom és francia nyelvismerete daczára Ka'ani megmaradt igazi persa költőnek. Keresve sem lehet találni műveiben olyasmit, a mi az európai művelődés befolyására emlékeztetne. Ka'ani a legnépszerűbb modern persa költők egyike, divánja a költőnek 1270-ben a hidsra után, azaz 1853-ban bekövetkezett halála óta már több kiadást ért.²⁾ Ka'ani nem mondható termékeny költőnek, divánja csak tizenhatezer verssort tartalmaz, a mi csekélység modern persa költőnél. Igaz, hogy több verse elveszett és prózai műveinek is csak egy kis töredéke talált helyet összes művei közt. Költeményeit szép, emelkedett, választékos nyelvezet jellemzi. — A formatökélyre nézve kiállja a versenyt a legjelesebb régibb költőkkel. Több versében meglepően tudja a régi színezetet megőrizni. Néha szokatlan merész hasonlatokkal él, egyik versében például így szól: «Reggel, midőn keletről felkelt a nap, az én kedves holdam belépett az ajtón. Derekáig hulltak le bodros hajfürtei. Övéig ért girbe-gurbán bodros haja. Vigyázz, ne mondj hajfürtot, mert egy jáczint-virány az. Igen, ne beszélj szemről, egy füzér nárczis az. Látta, hogy én betegen, fáradtan fekszem párnámon. Bunda, mint

که هنگام تکلم اگر تغییر صورت و لباس رفع شبهه والتباس
نمیشد کس واقف از آن نمیکشت که گوینده پارسی است یا پارسی

Geng Šajegân 366. lap.

²⁾ Churchhill négy teheráni, egy tebrizi és három bombayi könyomatú kiadását ismeri Ka'ani műveinek. L. Indian Antiquary XVII. köt. 342. l.

a szüendisznónak a hátamon. Hálósipka, mint a banka bóbitája a fejemen. Állam meg az orrom az egyik lecsüngő, a másik felálló szakállam és bajuszom össze van kuszálván. Mint majomnak ajkam és szájam környéke keskeny. Oly gyöngék kezeim, lábaim, mint a gyíknak. Körmeim olyanok, mint a macska karmai. Állam meg úgy néz ki, mint a himmajom (antar) álla.»¹⁾ Még keresettebb és nem éppen költői hasonlatokkal rajzolja kedvese szépségét, a viperához hasonlítva annak fekete haját. «Oh az én szeretőm hajfürtei! Oh lelketlen viperák! Ti össze vagytok gombolyodva, pedig nem tekerődzik össze az élettelen vipera. Te élettelen vipera vagy (kedvese haját érti) és mi mindnyájan éjjel-nappal, mint a szétzúzott fejű kigyó, szerelmedtől holtak vagyunk. A kigyó szerelmes a kert

¹⁾ صبح چون مهر سر زد از خاور
 مهربان ماهمن رسید از در
 جعد چین چین فتاده تا بیان
 زلف خم خم رسیده تا بکمر
 هان مگو زلف یک چمن سنبل
 هان مگو چشم یک دمن عبهر
 آمد از در چو دید دید مرا
 زار و بیمار خفته در بستر
 پوستینی چو قنفذ اندر پشت
 شب کلاهی چو هد هد اندر سر
 بینی و چانه رفته پست و باند
 سبلت وریش گشته زبر و زبر
 همکو بوزینه پوز و لب باریک
 همکو چلیپاسه دست و پا منکر
 ناخنم همکو ناخن گربه
 چانه ام همکو چانه عنتر

Bombayi kiadás 114. lap.

cziprusfájába és íme, te kigyó vagy és szerelmes vagy a sétáló cziprusba. Hosszú és sötét vagy te és a te szerelmedtől napom sötét és hosszú nekem, mint a téli éjszaka. Olyan vagy te, mint az én holdam areza mérlegének két karja és csészéje, mely (t. i. kedvesemnek arcza) fényesebb annál a Vénus csillagnál, mely a mérleg csillagházában foglal helyet. Görbe vagy te, mint a rák, és az én szeretőm arcza ¹⁾ derültebb annál a holdnál, mely a rákban időzik.» Rendkívül sok dicsőítő költeményt írt Ka'ani. Több ilyen magasztaló versében a persa panegyrikus költők, különösen a híres Menučehri szokása szerint, először a tavaszt írja le, vagy a kedvesétől való elválás és távollét gyötrelmeit festi és azután a vers közepén néhaigen erőltetett átmenettel átcsap a sah vagy valamelyik befolyásosabb miniszter dicséretébe.

Egyik költeményében például Mohammed sahot dicséri, egy bordal-szerű versbe szöve be a királyok királya magasztalását. «Korcsmáros, adj egy nehéz korsóval abból a borból, melyet a földműves termel, mely elviszi a gondot, eltűzi a bút, vígságot ad, lelket táplál. A hordóban az öreg csapláros szíve. A pohárban arany

ای طره دلداری من ای انعی بیجان
 بیجانی و بیجان نشود انعی بیجان
 تو انعی بیجان و ماجمله شب و روز
 چون انعی سر گفته از عشق تو بیجان
 بر سرو چمن مار بود عاشق و اینک
 تو ماری و عاشق شده بر سرو خر امان
 تاریک و درازی تو و از عشق تو روزم
 تاریک و درازست چو شبها زمستان
 چون کفه میرانی رخساره مه من
 روشنتر از آن زهره که جا کرده بمیزان
 خمیده چو سرطانی و دیدار نگارم
 شادان تر از آن مکه مقیم است بسرطان

Bomb. kiad. 291. lap.

sugarakat árasztó nap. A korcsmáros kezéből erőt ad a léleknek, hogy meglássa kedvese arczát, hatása nagyobb a lélekre, mint a torokra. Adj, hogy az ajakról a bensőbe menve, rózsás kertté tegye az arcot.»¹⁾ Aztán jóformán minden átmenet nélkül hozzá fog a sah dicsőítéséhez. Ka'ani nagy mester a panegyrikus költészet érdekessé, élvezhetővé tételében. A költészet legszárazabb, legunalmasabb nemét szép nyelvezetének varázsával és merész, de találó hasonlataival olvashatóvá teszi. Magasztaló verseiben soha sem lesz unalmassá, mindig tud valami meglepő, váratlan bekezdést találni. «Csapláros, így kezdi egyik első pártfogóját Šuga' es-Seltenet magasztaló versét, ebben a hideg téli időben ne tagadd meg a részegeseknek a boros poharat. Tekintsd a télnek hidegét, mely oly nagy, hogy a füstölőben, mint a jég, megfagy az égő tűz. A tűznek lángja, mely még el sem vált a tüztől, megszégyeníti nedvességben az esőcseppet. Úgy megfagy a vér az ereken, hogy azt mondanád, vörös ág nőtt ki az üterből. A lapos föld száz évre elég élelmet kapott, annyi lisztet szórt ki reá a felhő a zsákjából. A tűz a kovácműhelyben megszégyeníti keménységre nézve a kalapácsot és kineveti az üllőt. A hóval fedett hegy úgy néz ki a diadalmas felleg alatt, mint a fehér démon a monda Rustemje alatt. Úgy meg van fagyva a velő a csontokban, hogy azt vélnéd, sziklaköveket raktak beléjük. Megharagudott az ég a földre, te azt mondanád, hogy jégesőből dárdahegyeket szór le reá. Az ilyen időben megszánom a napot, hogy minden reggel meztelenül kel fel.»²⁾

¹⁾ Teh. kiad. 45. lap.

²⁾ ساقی در این هوای سرد زمستان
 ساغر می را مکن دروغ زمستان
 سردی دی را نظاره کن که بمجمر
 همجو یخ انسرده کشت آتش سوزان
 شعله آتش جدانگشته زآتش
 طعنه زند از تری بقطره باران
 خون بعروق آنچنان فسرده که گوی
 شاخ بقم رسته است از رگ شریان

Ardšír királyfit dicsérve, még különösebben kezdi költeményét «Mikor reggel felütötte fejét a nap az égen. — Az én holdam haragjában nagyot ütött a kopogtatóval az ajtóra. Felugrottam, ajtót nyitottam, te őt látva, azt mondtad volna, felkelt a nap az égen.» Mohammed sahot számos versében egekig magasztalja. «Világra szóló, bőkezűségű, egetverő tudományú Mohammed sah! Ó a királyok napja és az Isten árnyéka. Legyen mindig vig a sah gedir ünnepén, mert hatalmas teremtetője ilyen parancsot intéz hozzá, hogy oh te török Mohammed, oh te, a persa birodalom uralkodója, az arab Mohammedet hívd meg magadhoz vendégnek. Ünnepeld meg a mai napot, mert ezen a napon élesíti rókavadászatra fogait a mi erdők oroszlánja.» Igen szellemesen felhasználja Nasr ed-Din sah egy mondását a királyok királyának tiszteletére írt egyik versében. «Tegnap, midőn feltűntek a csillagok a porral kerített égbolton, mint az ezüst lándsáhegyek a porfelhőben. (Nasr ed Din ezt a hasonlatot mondta egy alkalommal, vadászátról hazajövet a csillagos égre.) Igazat mondtál, százezreit a fehér elefántesont kockáknak rakta ki a sors kockakajátékosa az

توشه صد ساله یافت خاک مطبق
بسکه براو آرد ریخت ابر ز انبان
آتش از افسردگی بکوره حداد
طعنه زند بر به یک و خنده بسندان
کوه پر از برف زیر ابر قوی دست
دیو سپید است زیر رستم دستان
مغر بستخان چنان فشرده که گوی
تعبه کردند سنک خاره بستخان
رفته فلک بازمین بخشم که گوی
بر بد نش از تگرگ بارد پیکان
رحم بکو رشید آمدم که دراین فصل
قاید هر بامداد با تن عریان

Bomb. kiad. 280. lap.

ébenfa játékasztalra. Vagy nem azt mondtad-e, hogy százezer szín-ezüst színű pók hálót sző a kék ég tetején». ¹⁾ Ka'aní kifogyhatatlan a magasztaló versek változatossá tételében. Gyakran találhatni nála szokatlan, meglepő bekezdéseket. Ki ismerne például a kezdő sorokat olvasva, dicsőítő költeményre a következőkben: «A kopogtató ütése hallatszik az ajtón. Egyszeriben menj ki fiú és hozz hirt a jövevényről. Nézd meg, hogy éjjeli elkéssett utas-e az vagy ló-kötő. Nézd meg, jó járatban van-e vagy rosszban töri a fejét? Menj, mondd, kicsoda vagy, ki vagy, mi a neved. Mit keresel éjnek idején ebben a házban. Egy ilyen éjjel, mely oly sötét, hogy ha huri-gyermek születne is, a kisértetnél feketébbnek látnád alakját». ²⁾ Dicsérni igen tud Ka'aní. Husejn Hân Nizâm ed Daületet például ilyen fellengző modorban magasztalja: «Oh, a világnak és az időnek ura! A kihez hasonló méltóságot és hatalmat még senki sem látott a világon. Fenséged küszöbén kívül még senki más előtt nem kötötte még fel az ég a szolgaság övét. Parsz lakóinak dicséretére zengtem én egy kaszidét, melyre irigykedve még most is fáj a szíve a bölcsnek. Ugyanabban a kaszidében úgy kidicsértelek, hogy az irigységtől még most is hajukat tépik az irigyeid». ³⁾ Némely költeményében egész verssorokat ír arabul, így a következő versben: «Magányom

دوش کانجم شد عیان براین سپهر گرد گرد ¹⁾

همچو پیکان سبین از درون تیره گرد

راست کوفتی صد هزاران مهره از عاج سپید

چیده نراد قضا برابو سین تخت نرد

یا نه گفتی صد هزاران عنکبوت ازسیم ناب

تار پرتو می تنند ازواج سقفی لاجورد

Bomb. kiad. 80. lap.

²⁾ طراق سندان بر خواست ای غلام ازدر

یکی بیوی وز کوبنده می بجوی خبر

ببین که طارق لیلست یا سارق خیل

ببین که طالب خیر است یا جالب شر stb.

Bomb. kiad. 156. lap.

³⁾ Bomb. kiad. 376. lap.

angyalától ez az intelem ütötte meg lelki fületem (arabul). Oh ifjú, ne fecsérelj el az időt haszontalanságokra fiatal korodban. Ezentúl a visszavonulás szögletében ruhám szegélye alá húzom lábamat. Ki vagyok én és micsoda dolog a részegség, a korcsma és a boros pohár? A meddig az Isten egységének fuvoláját hallhatom, minek hallgatnám a hárfa és a rubáb panaszát?»¹⁾ Ghazeljei és egyéb szerelmi tárgyú versei igen kis helyet foglalnak el divánjában, melynek nagy részét a sok dicsérő, magasztaló költemény és alkalmi vers tölti be. Az ember szinte sajnálja, hogy egy olyan nagy tehetség, mint Ka'ani, csak csúszó-mászó hizelgésre használta nagy nyelv feletti uralmát és tagadhatatlan költői tehetségét. Ghazeljeiben a régi módon ír szabatos régies nyelven. «Mondják, légy türellemmel, eljön még a te kedvesed. Aznap távozott el a nyugalmam, mikor elment a kedvesem. Nincs maradása szívemnek, a hol nincs jelen imádottam. Az okos önakaratából soha sem akarja saját veszét. Halálom előtt elvesztettem önuralmam. Míg él a kedvesem, nem hagyok fel a kereséssel.»²⁾ A szerető és kedvese közti párbeszéd alakjában írta egyik versét, valószínűleg kelet legnagyobb lyrikusát, Hafizt, utánozva. «Igy szóltam kedvesemhez, eljött a tavasz szépem. Mondta erre a szép kedvessel egyesülés jobb a tavasznál. Mondtam neki, hogy kivirult több ezer rózsás kert.»³⁾ Azt felelte, hogy arczom ezerszer szebb a rózsás kertnél. Kérdeztem tőle, hogy miért sebes a tulipán szíve. Az én arczom miatt van seb a tulipán szívében, volt a felelet. Kérdeztem, hogy a karcsú ciprus mikor lép a partomra (az eredetiben két értelmű, annyit is jelenthet, hogy jöjjön keblemre). Azt válaszolta, hogy csak akkor, mikor szemeidből folyam ered. Kérdeztem, mi van hajfürtei alatt. Ha senkinek meg nem mondd, így felelt az árnyékolt nap.⁴⁾ Ka'ani minden versében a

¹⁾ از سروش وحدتم بر گوش هوش آمد خطاب
یافتی لا تبطل الاوقات في عهد شباب
stb.

Bomb. kiad. 35. lap.

²⁾ Bomb. kiad. Gazeliját 9. lap.

³⁾ Vagy hezár fülemilét is jelentvén, a csalogányok eljöttek a rózsás kertbe.

⁴⁾ کفتم بیار فصل بهار آمد ای نگار
کفتا که وصل یار نگارین به از بهار

régi mintákat utánozza s tőle telhetőleg igyekszik mindenben hozzájuk hasonlót előállítani. Majdnem minden versén megérzik, hogy nem lelkesedés vagy igazi érzés, hanem csak irodalmi tanulmány után érzés eredménye. Legnagyobb hibája a túlságos classicitásra törekvés, mely elnyom nála minden önállóságot. Sokszor úgy látszik, mintha félne valami olyat mondani, a mit a régi jeles írók még nem mondtak. Annyira kerüli az új, szokatlan tárgyat, hogy inkább ezer bajjal, fáradsággal igyekszik az elkoptatott tárgyat szónoki tehetségének tárházából tetszetős zománczczal bevonni, mintsem saját költői erejéből merne valamit alkotni. Egyedül nyelvezete érdemel dicséretet, mely valóban remek. Ka'anit megóvta jóízlése az epigon költőket jellemző dagályos irálytól, ha nem mond is újat, de legalább szép formában melegíti fel a régit. Ghazeljeiben többnyire oly hű marad a régi formához, hogy semmi sem árulja el benne az újkori költőt. Kedveséhez a szokásos önmegtagadó modorban szól. «Ha karddal ölsz is meg, ha véretem ontod is. Nem tagadom meg azt én neked, mivel neked úgy tetszik. Két hajfonatod úgy meghajlik arczod előtt, mint két néger szolga török ura előtt. A szokásos módon panaszkodik imádottja csalfaságáról. «Neked szokásod először a szívraablás. Kezdetben a barátság, később a hűtlenség. Először megmutatod anyajegyed csalétkét, végül kifeszited hajfürteid hálóját». Ka'ani is, mint a legtöbb modern persa költő, a misztikus világnézetet hirdeti verseiben. Magától értetődik, hogy nem meggyőződésből, hanem csak irodalmi ízlésből hódol ennek a költői feldolgozásra oly alkalmas eszmének. A misztikusok ked-

گفتم که باریافت هزاران گلستان
گفتا ز گلستان رخ من به هزار بار
گفتم که لا له داع بدل دارد از چه روی
گفتا از روی من دل لا له است داغ دار
گفتم چو سرو کی بکنارم قدم نه
گفتا انرمان که رانی از دیده جویبار
گفتم بزیر کیسو رخ تو چیست
گفت ار بکس نکوی خورشید سایه دار

vencz tana szerint az énről lemondásra buzdít egyik versében. «Oh szív, az, a ki önmagát sem ismeri, hogy ismerhetne az Istent. Míg ki nem mondja valaki az énről lemondó szót, addig nem játszhat az isteni egység koczkájával.»¹⁾

Egy másik versében phantomhoz, talizmánhoz, mely látszik, de valóságban nem létezik, hasonlítja a világot. «Oh te, ki a lélek kedvesének szépségét keresed. A lélek rejtve van a test függönye megett. Ez a világ és a mit ezen a világon látsz, olyan látható semmi, mint a talizman. Még világosabban fejezi ki az önmegtagadást, mint az istenséghez közeledés főszközét hirdető tant a következőben: «Oh tévelygő szellem, a két világ ezentúl a tiéd, de csak azon föltétel alatt, ha leteszel az önzésről. Ha magadra gondolsz, semmit sem látsz meg abból a másik egyedből (az Istent érti). Midőn leráztad magadról az önzést, mindent abban az egyedben látsz. A nagy cynikus költő Omer Hejjám óta divatos modorban magasztalja a részegséget több helyen, így egyik ghazeljében a korán egy mondatát magyarázza gúnyosan, a borivás előnyére. «Ezután már nem lesz nekem elég a serleg és a kancsó. Csapláros, ültess bele a boros hordóba, hogy nyakig érjen a bor. Májam egyik darabjából sültet csinálok, szívem véréből meg bort, mert ez előttem az értelme az igyatok, egyetek, parancsnak».²⁾

Ugyanily szellemben szól egyik négysoros versében. «Néha a szines borra vágyok. Máskor meg a szépséggel egyesülni óhajtok.

1) ای دل آنکس که خویش را شناخت
مر خد ارا شناخت نتواند
تا نگوید ترک هستی خویش
نہد توحید باخت نتواند

Bomb. kiad. 383. lap.

2) زمین پس بکار ناید رطل و سبو مرا
ساتی بکرم بنشان تا گاو مرا
لخت جگر کباب کنم خون دل شراب
کاین بود غرض از امر کلو او شر بو اما
عز لیات حکیم تا آنی

3. lap.

Egyszer olvasó van a kezemben, máskor övet hordok vállamon. Oh uram, Isten, ki vagyok, mi vagyok, mi az én szokásom.»¹⁾ Mint minden persa író, úgy Ka'anî is szeret eltűnődni a szerencse forgandóságán és a világot pessimista szemekkel nézi. Egyik versében ilyen kissé szokatlan hasonlattal festi a világ kétszínűségét és megbízhatatlanságát. «Ne várj jót ettől a chameleon világtól, mert ez minden pillanatban más, mint a csira. De te azt nem tudod, hogy minden színváltozása, mint a csira emberé szegyet hoz reád».²⁾ A földi gondok ellen a bort ajánlja. «Meddig aggódjunk Zeidért, meddig Amrért. Jobb, ha aggódás helyett bort iszunk a korsóból. Vedd egykedvűen a jót és a rosszat, mert az élet pálmafájáról néha datolyát, máskor tövist kell ennünk.» A világi dolgok mulandóságát így fejezi ki egyik versében: «Nem marad meg sem a bor, sem a boros pohár. Nem marad meg sem a jámbor, sem neve. Mi a sors szülöttei vagyunk, de azért nem marad meg sem a szülött, sem a szülő.» A kevéssel megelégedésnek ad kifejezést egy helyen. «A munka vetéséből elég egy kalász nekem. A föld színén egy sarokkal megelégszem én.»

A divatos világ megvetéssel tüntet Ka'anî több költeményében. «Én az a részeges, félelem nélküli ember vagyok, ki nem fél sem ettől, sem a más világtól. Ha az igaz ember előtt ilyen a két világ, por legyen mind a két világnak a fején». Ka'aninak erős oldala a találó hasonlat, egy helyen ilyen szépen határozza meg, hogy mi az igazi emberség. «Nem az az igazi emberség, ha mint a villám egy pillanatra megvilágítod a karaván útját. Akkor igazi az emberség, ha mint a felhő megöntöződ az alamizsnát kérő lelkének vetését.»³⁾ Kedvesének szépségét egyik ghazeljében így írja le, elég találó

¹⁾ Rubá'iját 20. lap.

²⁾ امید عیش مدار از جهان بوقلمون
که هر دمش چو مخنث طبیعتان رنگی است
ولی تو سخت از آن غا فلی که هر رنگ
بسان مخنث بد امنت ننگ است

Bomb. kiad. 384. 1.

³⁾ جوانمردی نه این باشد که چون برق
بشب بر کاروان یکدم درخشی

haszonlattel élve a szokás által szentesített modorban: «Megszégyeníti arczod az ujonnan kinyílt rózsát. Zavarba hozza szépséged a kéthetes holdat. Azért tartom, mint az újhold, karomat kitérve, hogy egy olyan két hetes holdat, mint te vagy, zárjak karjaimba. Most kell sírni, hogy a szív kivüled minden mástól megszabadult. Jó szokás az, hogy megöntözik a kisépsett útát. Álmomban látom arczodat, igen az elszunnyadt szomjas sem lát víznél egyebet álmában.» Egy költeményében így szól a tudomány és az írói hírnév csekély anyagi hasznáról, természetesen a keleti viszonyokat tartva szem előtt: «Ne légy büszke, oh szív ezen a világon a jelességre és a tudományra, mert a jelesség és a tudomány fája ágának szegénység és inség a gyümölcse. Sohse vesd bele a tudomány földjébe a remény magvát. Sohse várj gyümölcsöt a szarvas agancsáról. Kenyér reményében ne hizelegj az aljas embernek, ne vágj eret az érvágóval vért eresztendő a holt emberen.»¹⁾ Parsz lakóiról panasz-kodik egyik versében Ka'anî. A költemény kezdetén egészen úgy beszél a ló alakjában személyesített költészetről, mint valami régibb európai költő a pegazusról. Meglehet, francia olvasmányaiból merítette hozzá a tárgyat. «Oh te harczy utam Rahsja (Rahs = villám, így hívták Rustem lovát)! Oh te gyorslépésű ló! Meddig leszel még az istálló rabja, jöjj ki már végtére. Minek eszed az alávaló emberek szalmáját, te harczy paripa. Mit tűröd a szamarak dölyfét, te gyorslábú ló. Soha sem volt neked az ivóvized a gazok

جوانمردی بود آندم که چون ابر
بکشت جان سائل آب بخشی

Teh. kiad. 384. lap.

¹⁾ مباش غرّة دلا در جهان بفضل و هنر
که شاخ فضل و هنر فقر و فاقه آرد بر
بخاک دانش هرگز مکار تنخم امید
ز شاخ آهو هرگز مدار چشم ثمر
بمرد سفله مکن درهوائی نان تکریم
بعرق مرده مزین از برای خون نشتر

Bomb. kiad. 162. lap.

víztartójából. Soha sem ettél szalmát a fősvény emberek istállójában. Tíz hónapja már, hogy megszokva a tétlen henylést, folyton az istállóban ettél és aludtál. Kivánság szerint minden este adtam neked szénát és árpát. Mindennap gondosan megmostam serényedet és farkadat. Oh, sokat adtam én neked takarmányt és vizet. Nem tettem nyerget a hátadra, nem kantároztalak föl. Hol a kútból, hol meg a folyamból hoztam neked vizet. Néha készpénzen, máskor meg adósságra vettem neked szénát.»¹⁾ Ka'ani nem igen kedvelte a szatirát, összegyűjtött versei közt alig találunk két-három gunyolódó költeményt. Leginkább magasztaló verseket írt, és csak nagy ritkán személyes megbántás vagy megbotránkozás behatása alatt írt szatirát. Legtöbbször a keletiek kedvelt bűnét, a szodomain bünt ostorozza, mely még most is úgy el van terjedve a persa társadalom alsó és felső osztályában. A korán tiltja ugyan ezt a gyalázatossgot, de a tilalom daczára az mindenkor sok kedvelőre talált Persiában és másutt keleten.

A legnagyobb persa költők, sőt még a nagy moralista Ša'di sem voltak teljesen tiszták ettől a természetellenes bűntől. Hākāni minden megbotránkozás nélkül védelmezi magát egyik négysoros versében barátja szemrehányásai ellen, hogy csak a szép nemet keresi és nem kedveli a szép fiúkat.²⁾ Ka'ani több maró satirában adott ez, az emberi méltóságot porig alázó bűn fölötti megbotránkozásának kifejezést. Hekim Sūzeni-nek ezt a nemi tévedést szép színben feltüntető versét parodizálva, így végzi költeményét: «Ezt látva, esküt mondvá így szóltam, ha minden jelesség és tudomány csak abban áll, hogy ily módon engedi valaki magát prostituáltatni: akkor az Isten átka legyen a jeles-

¹⁾ Bomb. kiad. 260. l.

²⁾ خاتانی را طعنه زنی هر گاهی
 کاو کس طلبد بکون نجوید راهی
 کون حقّه مر جان نشودهر ماهی
 کون از پس نه ماهی نزاید ماهی

ségen és a tudományon.»¹⁾ Ka'âni apróbb költeményei közt igen sikerült, többnyire oktató modorban írt verseket találunk. Egyikben a gémhez hasonlítja a fősvényt, a ki csak kapar, de nem élvez, mert a gém a keletiek hite szerint szerelmes a vízbe és a viláért sem inna abból, nehogy az megfogyjon.²⁾ «Hallottam, hogy a gémnek az a sajátsága, hogy szerelmes a vízbe. A vízparton üldögélve, így szól, ha iszom a vízből, kevesebb lesz, megfogy a vizecske. Te azt mondanád, hogy ilyen gémtermészet szorult a jelenkori gaz zsugoriba, mert a nagy fősvénységtől még magamagától is megvonja vagyona élvezetét. Minden úton-módon csak az aranyat-ezüstöt gyűjti rakásra az örökké nem tartó élet számára.»³⁾ Elég jól jellemzi az igazi meggyőződésből vallásost és a csak másvilági büntetéstől rettegő ájtatost. «Az igazi vallásos embert az aznapi szégyen tartja vissza a büntől, mert tudja, hogy egy pillanatra sincs rejtve Isten elől. A közönséges hívő olyanforma helyzetben van, mint a gyáva részeges, ki azért nem iszik ma bort, hogy holnap részegen ne találja őt a rendőr.» A rágalmazók szavát a számárrordításhoz hasonlítja. «Mindenkor, mikor a számár bögni kezd és ordításával bántja füledet, várj nyugodtan, mert végre is a szegény csacsi felhagy a bögéssel.» Őva int egyik versében a tudatlannal, oktalannal

1) گَر فضل و هنر دادن کون است بسالوس
نفرین خدا باد بفضل و هنر بر

2) Damiri Hajât al hajwân. II. köt. 380. lap.

3) شنید ستم که بو تیمار مر غی است
که هست از عشق آتش در درون غم
نشیند در کنار آب و گوید
که گر نوشم شود آب اند کی کم
بخیلی بد کنش را در زما نه
تو گوی این صفت باشد مسلم
ز فرط حرص مال خویش را
همی بر خو یشتن دارد مکرم stb.

Bomb. kiad. 384. l.

barátkozástól. «Tégy a mit akarsz lelkem, csak a tudatlanokkal ne szövetkezz, mert az oktalan, ha olyan jó is, mint a testvéred, utójára meggyülik vele a bajod.» Az ismeretes axiomát, hogy együtt kell ordítani a farkasokkal, így illusztrálja: «Légy udvarias testvér, különösen az légy a bolondokkal szemben; soh'se mondd a balgának, hogy nincs elég esze. Bizony van elég tökéletesen tudós bölcse, ki a köznép kedvéért éjjel-nappal a bolondot játsza.» A persa rajongók ideálját, mely abban áll, hogy Istent önmagáért, nem reményből vagy félelemből szereti, tiszteli a hívő, így fejezi ki egy helyen: «Oh te ki eszeddel és szerelmeddel kérkedel. Mondásod egyik fele igaz, a másik fele hazugság. Van eszed, de nem vagy szerelmes. Azért vagy a félelem és a remény foglya. Mi köze a szerelemnek a félelem és a reménységhez? Az igazi szerelmesnek reménye és félelme egyedül maga az Isten».¹⁾ Vallásos tárgyú alkalmi verseket írt Ka'ani, ezekben hol Mo'ammed prófétát, hol a hős 'Alit, az Isten oroszlánját, magasztalja valamelyik ünnep vagy évforduló alkalmából. A bevett szokáshoz híven, rendszeren a tavasz leírásával kezdi költeményét. Így például 'Alit dicsérve így szól: «A tavasz örömhírét hozza ma a reggeli szellő. Ezerszer megbántam én ma a megbánást. Az idő smaragd szőnyeggel teríti be a mezőt. Jöjj ki, mert a vigságnak évadja van ma. A kert fiainak fejére esőcseppek helyett királyi gyöngyöket hint most a felhő.» 'Ali bin Músára írt magasztaló versében ilyen keresett tudakos leírását adja az esőfelhőnek: «Reggel egy fekete felhő jött fel a tengerből az égre. Ékkő-teremtő, drágakő-szóró, gyöngyfüző, gyöngyszülő. Zavaros mint Ahrimán szeme, olyan sötét, mint a feketék arca. Azt mondtad volna, hogy erőt vett rajta a feketeség kórja. Éjszínű, mint a sötét éj (šeb gāsik)

¹⁾

ای که از عشق و عقل میلانی
هست نبی دروغ و نبی راست
عقل داری ولی نداری عشق
زان وجودت اسیر خوف و رجاست
عشق را با امید و بیم چه کار
بیم و امید اهل عشق خداست

Teh. kiad. 385. lap.

oly elfogódott, mint a szerelmesek szive. Olyan keskeny, mint Vamık szeme, olyan színü, mint Adra hajfürtje. Külseje szurkos, belseje tejes. Kivülről szemfestékekkel befestve, belülről tele gyöngyökkel. Szívében rózsaligettel, kivülről börtönnel, hol sirva, hol nevetve, mint az együtt idogáló korhelyek. Mint a gőz, mely felfelé megy, mint a részeg dív, mely részegen sok kifuratlan igazgyöngyöt vág a sziklához. Elfödte a világosságot terjesztő napot az ő sötétségével, mely olyan volt, mint Egyiptom királya (Józsefet érti) a börtönben és a hold a sötétségben.»¹⁾ Mint a sahot vagy egyes hatalmasokat dicsérő verseiben, úgy a vallásos tárgyuakban is, a dicsért szent férfiún kívül sok másról is beszél Ka'ani; így egyik Alit magasztaló költeményében az igazi szerelem titkának meghatározását így adja: «Nem tulajdona a szerelmesnek egy szívben két kedvest tartani. Vagy a lélekről, vagy az imádottról kell lemondani. Nem illik a derék emberhez Gánüsipár és Mähjâr módjára Darius barátja lenni és Nagy Sándorhoz szítani.»²⁾ Vagy a kedvesednek légy rabja, vagy lelkednek. Csunya dolog egy menyasszonynak két férjjel birni.»³⁾ Ka'ani-nál alig találhatni verset, melyben a legtávolabbi célzást, vonatkozást lehetne felfedezni írója lelki életére, vagy olyasmire, a mi a költő személyére vonatkozik. Egyik 'Alit dicsérő versében mégis, ha nem tévedünk, saját franczia olvasmányaira céloz, mikor a görög tudományt okolja, hogy kételyt támasztott lelkében a korán hitelessége iránt. Ka'ani nem tudott görögül és mást nem ért-hetett a görög tudomány alatt, mint a szabad szellemü franczia irodalmat. «Órangyalom titkon a fülembé súgta, hogy a művelet-lenek tudatlansága is jobb a görög tudmánynál. Mit nyertél egyebet

¹⁾ Teh. kiad. 11. lap.

²⁾ A persa Nagy Sándor monda szerint így hívták Darius két udvaroncát, kik Nagy Sándorhoz átpártoltak.

³⁾ رسم عاشق نیست با یکدل دو دلبر داشتن
یا زجانان یا زجان با یست دل بر داشتن
نا جوانمرد یست چون جانوسپار و ما هیار
یار دارا بودن و دل با سکندر داشتن
یا اسیر حکم جانان باش یا در بند جان
زشت باشد نو عروسی رادو شوهر داشتن

Teh. kiad. 284. lap.

görög tudományoddal, mint hogy kétséged támadt a korán valódiságáról. Légy te hű a tudomány szelleméhez és mondj le a külsőség tudományáról, mert a tudomány szelleme régi, tartós, alakja pedig mulandó. — Sohasem fogod megismerni az Istent, hisz saját lelkedet sem vagy képes fölfogni.¹⁾ — Ka'ani, mint prózaíró is jeles. Több kisebb terjedelmű tudományos értekezésén és a kortársak divánjaihoz írt előszavakon kívül legnevezetesebb prózai műve a Perišân című beszélygyűjtemény. Şa'di Gulistânjának mintájára írta Ka'ani ezt a művét, mely mint Şa'di remeke, félig versben, félig prózában írt, többnyire erkölcsi és tanulságos beszélyeket és meséket tartalmaz. Összefüggés nincs az egyes beszélyek közt, így jól rá illik a Perišân, szétszórt, összekúszált, név. Az elbeszélések értéke nem nagy és csak Ka'ani szép irálya és nyelvezete az, a mi őket élvezhetőkké teszi. Minden meséjében moralizál, egyikben a kevéssel megelégedést hirdeti. «Kérdezték a dervistől, hogy micsoda mesterséget tanult. A kinek az elégedettség a kenyere, mi szüksége annak a mesterségekre, volt a dervis válasza.» A világról lemondást hirdeti több beszélyében. «Kérdezték egy valakitől, hogy mit kíván a világon. Így felelt: meztelen testet akarok, hogy azt az Úr a föltámadás napján díszesen felruházza és siró szemet, hogy az könyeivel eloltsa a pokol tűzét.»²⁾ Több beszélyét, mint

1) سروش غییم گوید بکوش پنہا نی
 کہ چهل دونان خو شتر زعلم یونا نی
 دورا از حکمت یونان جز این چه حاصل شد
 نہ شبہ کردی در ممکنات قران
 تو نفس علم شو از نقش علم دست بشوی
 کہ نفس علم قدیم است و نقش اوفانی
 شناختن نتوانی هرگز یزدان را
 چو خود شناختن نفس خویش نتوانی

Bomb. kiad. 331. l.

یگی را گفتند در دنیاچه خواهی گفت جسم عریان خواهم³⁾
 تا در قیامت خداوندم حلہ بهشت پوشاند و چشم گریان تا آتش

آتش دوزخ فرو نشاند Perišân 18. lap.

magával történt dolgot beszéli el. «Egyszer, mikor Sirázból Irákba költöztem és kénytelenségből az elválás gyötrelmét barátaimmal közöltem, bucsuzáskor, mely a barátok között mintegy kötelező törvény, egyik barátom, ki a többi ismerősömnél jobban szeretett és igen ragaszkodott hozzám, a többieknél tovább nézett utánam és a következő verset szavalta el: «Megtudja mindenki, ki barátaitól elszakítja szívét, hogy a szívet a lélektől elszakítani mily nehéz dolog.» Ezt mondva, olyan nagy részvétet és szomorúságot mutatott, hogy megesett rajta a szívem és így feleltem neki: Oh régi jó barátom, fájdalmad nem ok nélküli és a félelem, melyet táplálsz, nem alaptalan. Ő erre így felelt: «Azon búsulok, hogy az utazásra tökéltve el magadat, az út fáradalmait elébe tetted az otthon gyönyöreinek». Oh lelki barátom, így feleltem én neki, tudod, hogy az eszes ember az utazás viszontagságait nem becsüli többre az otthon nyugalmánál, de ebben a városban nagyon elszaporodtak az irigyek, kik saját tudatlanságukat nem mérik mások tudományához és minden ok nélkül gyűlölik a jeles embert. Folyton ármánykodnak, árulkodnak ellene. Azt gondoltam, jobb lemondani a barátról, mint az ellenség nyilainak céléltáblája lenni.»¹⁾ Elbeszélései többnyire rövidke és tömören, minden szószaporítás nélkül vannak írva. «A szegény embertől kérdezték, hogy hol alszik. Ott a hol rám esteledik, válaszolt (vers). «A kinek sziklakő a párnája és föld a derekalja, mind egy annak, akárhol tölti is az éjet. A vagyonos ember fél a haláltól és aggódik vagyonáért. Mily boldog az, ki nem gondol másra, csak a halálra.»²⁾ Egyik meséjében összehozza a bőkezű hebegőt és a bandsa koldust, kinek káprázik a szeme és mindent kettősen lát. «Egy kegyes adakozó emirnek hebegő nyelve volt és ugyanazt a szót kétszer mondta ki. Tudomására jutott az emir jótékonyága egy koldusnak, kinek meg az volt a hibája, hogy bandsa volt és mindent kettőnek látott. Ez a bandsa koldus elment az emirhez és így szólt: ha valami kegyes adományban részesülök, én azt kétszeresen megköszönöm, mert én egy adományt is kettőnek véelve, kettőért mondok köszönetet. Ha valakinek azért adsz valamit, hogy az halát adjon érte, akkor legjobban, ha annak adsz, a kinek káprázik a szeme, mert az kettőnek látva az alamizsnát, kétszer mond érte köszönetet.»

¹⁾ Perišán Teh. kiad. 18. l.

²⁾ U. o. 19. l.

Mondják, az emirnek úgy megtetszett a koldus beszéde, hogy azt parancsolta szolgájának, hogy tíz dinárt adjon neki. A szolga nem tudva, hogy ura hebegő, tiszszer tíz, azaz száz dinárt adott a kéregetőnek. Természetesen igen megörült a banda a váratlan adománynak és elragadtatásában ilyen szavakra fakadt: milyen bölcsesség az Istentől, hogy egész életére hebegővé tette az emirt, hogy az egy napon boldogítsa a szegény ügyefogyottat (vers). Két évig savanyúan tartja a bort a boros edényben, hogy annak heve idővel megédesítse a szív örömét. Mennyi kincset rejt ő a föld alá, hogy azzal egy napon megsegítse a szűkölködő szegényt.» Hallottam, hogy ez a banda koldus egyszer így nyilatkozott: Az én szememnek az a hibája, a mi az emir nyelvének. Én kettősen látok, ő meg megismételi a szót, de míg az én szememnek tulajdonsága sajnálatra méltó testi fogyatkozás, addig az emir nyelvének hibája dicséretre méltó jó tulajdonság. Egy eszes ember jelen volt és így szólt: ha az emir szidásodra vagy botbüntetésed kiszabására nyitná ki a száját, akkor tudódnék ki, hogy a hebegés is hiba. Mert akkor tíz csúfnév helyett százat kapnál és tíz bot helyett száz botütésben részesülnél. Ami az emirben dicsérni való, az a bőkezősége, nem a hebegése.»¹⁾ Néha humoros akar lenni, de ilyenkor élcz helyett csak a népnek tetsző vastag tréfákat tud felhozni. A keleti embernek kevés érzéke van a nevetségesnek nemesebb faja, a humor iránt. Ka'ani sem tesz kivételt, ha élczelni akar, vagy valami izetlen gyerekséget vagy valami illetlenséget mond. A modern persa irodalom szatirikus költői közt az első helyet nem Ka'ani, hanem egy másik ismert költő, Jagmá foglalja el.

Jagmá Gendeki, mint neve is mutatja, Gendekben született. Jagmá csak írói neve volt, valódi nevén Abúlhasán-nak hívták. Élete körülményeiről keveset tudunk, mert a legjobb tedkerekék is csak igen sovány életrajzi vázlatot közölnek róla.²⁾ Annyi bizonyos, hogy Irákban tanult és még mint fiatal ember egy Zulfikár Hân nevű persa tábornok titkárja lett. Ez utóbbi bátor katona, de igen

¹⁾ Teh. kiad. 7. l.

²⁾ Rida Kulî Hân alig egy pár szót szentel a költő életének, úgy látszik, nem igen rokonszenvezett vele, mert csak két-három verset közöl tőle, azzal védekezve, hogy a költő divánja nincs meg nála, így kénytelen ezzel a kevéssel beérni. Megma' el fusehá II. köt. 580. l.

kegyetlen, romlott erkölcsű, durva ember volt, ki titkárját, a fiatal költőt, halálra keserítette. Zulfikár Hân durva bánásmódja nagy hatást gyakorolt a költő lelki fejlődésére, mert ez adta meg neki azt a satyrikus irányt, mely veres fonálként húzódik át minden szellemi termékén. A költő első műve egy gúnyvers lett. Alig, hogy kiszabadult a tábornok körmei közül, egy mérges szatirában öntötte ki epéjét. Gúnyversét tábornoki-nak, Serdärijeh-nek nevezte el. A Serdärijeh nem egyéb durvábbnál durvább szitkozódásnál, nincs a persa nyelvnek az a goromba szava, durva, illetlen kifejezése, mit az elkeseredett poéta volt urának, a tábornoknak, fejére ne zuditana. Az egész Serdärijeh tele van a sok zenkahbeh gendeh (kéjhölgy) és egyéb kevésbé irodalmi kifejezésekkel.

Ka'âni, kinek jóízlését sértette a sok szitkozódás és az örökös Zenkahbeh (kéjhölgy), egy találó gúnyverset írt a mocskos szájú költőre. Ka'âni lesújtó ítélete Jagmáról tökéletesen igazságos. Jagmâ nem csak a Serdärijehben, hanem ghazeljeit kivéve, minden versében keresi a durva trágár szavakat és illetlen kifejezéseket. Az Ahmedâban egy másik szatirájában is minden alkalmat felhasznál, hogy valami illetlenséget, gorombaságot mondhasson. Költeményei legnagyobb részének tárgyát az élet ocsmányságaiból vette, így egyik híres költeményében a خلاصۃ الافتضاح-ban, mely címet finomított szép ruhába öltöztetett gyalázattal lehetne magyarra fordítani,¹⁾ egy Zola tollára érdemes tárgyat énekel meg. A költemény meséje röviden a következő. Több mulatni szerető korhely összejön egy rossz hírű házban. Mulatnak a kéjhölgyekkel és iszszák a próféta által tiltott italt. A dáridóról értesül az egyik kikapi ember felesége. A kardos asszony boszút forralva, hamarjában összegyűjti szolgálóit és nőrokonait, kik botokkal, kapákkal és égő fadarabokkal felfegyverkezve rárontanak a mulatókra. A hűtlen férjeket és a könnyelmű nőszerelmélyeket jól elpáholja a haragos amazon sereg. A költő, mint azt

¹⁾ A teheráni kiadás lapszéli commentárja így magyarázza a különös címet

و گذارش این قصه در رتبه رسوای پایه بلند و در شیرینی
فصیحت ما به قند داشت موسوم بخلاصۃ الافتضاح شد

Jágmától várni lehetett, a bűnös férjeket veszi védelmébe és a megsértett asszony tettét bélyegzi meg a gyalázatos jelzővel és vadságnak, embertelenségnek nevezi a feleség indokolt bosszúját. Jágmá nem maga beszéli el az eseményt, hanem nagyobb hatás végett a bordélyház gazdájával beszélgeti el, kit a próféta nevével Ebulkasimnak nevez. A dagályos, ékes irányban írt előszóban elmondja, hogy ő néhány jó czimborájával elment Ebulkasimhoz. Ebulkasim szokása ellenére leverten, szomorúan fogadta vendégeit. A költő faggatása és gyöngéd szemrehányásaira, hogy miért oly szomorú ő, kinek már mesterségénél fogva mindig vígnak kellene lenni, így kezdi történetét a bordélyos: «Hallgass el Jágmá, micsoda beszéd ez. Más fordulatot vett az ég járása. Szétszóródott az az éjjeli mulató társaság. Ellenség talált utat abba a szentélybe (szép egy szentély!) Te azt mondtad volna, hogy tüzet kapott a nádas. Olyan fekete rabszolganők mint a gyűlölet, mindegyik közülök egy-egy égő fahasábbal a kezében egy kis idővel az előtt, hogy a keleti csatatéren kardot rántott az a világhódító török (azaz feljött a nap), pánczél fürtű vaskarmu négerék nem egy nem is két felől, hanem minden oldalról bottal, kövel kavicssal rohamot intéztek a ház belseje ellen. Mit is mondjak, durván berontottak. Kődobálással először betörték az ajtót. A gyalázat lábával taposták az előcsarnokot. A czimborák előtt kitérték a szégyen kapuját.¹⁾ Először egy Ĥabib nevű ember vette észre a mulatók közül a betörőket. Ĥabib az a jámbor tehetetlen ember, kit mi mindnyájan oltalmunkba vettünk. Mikor meghallotta az éjjeli támadás zaját, ott hagyta a társaságot, hogy meglássa, hogy mi az oka a zsvajnak és ki az okozója a lármának. Gyorsan kiszaladt az előcsarnokba és nagy hangon így szólt: Hallgassatok, ti semmirekellők, mert a színbor hevétől elszunnyadva alszik a kedves házigazda, ha fel talál ébredni, bizony meggyűlik vele a bajotok. Kedemhejr, az erős néger szolgáló, ki oly buta volt, hogy nem tudta megkülönböztetni az olajbogyót a gubacstól, úgy a fejére ütött neki az égő hasábbal, hogy a nyomorultnak nem maradt emberi formája. A többi szolgálók is, ki kövel, ki bottal ki meg ököl-lel körülfogva úgy eldöngették, hogy nem maradt egy ép porczi-kája. Feje száz helyen vérzett a jámbornak, a kövektől teste meg

---

¹⁾ Teh. kiad. 249. l.

úgy nézett ki a szegény Ḥabibnak, mint egy korhadt vén korporsó. Nem tudom, felholtan megszabadult-e vagy ott hagyta a fogát.¹⁾ Ḥabib elpüfölése után a haragos fehércelek, oly gyorsan, mint a fényes villám átrohantak az előcsarnokon. A pinczegádornál a görbe 'Abdulbaki éppen rózsaszínű bort töltött a pohárba. A vigság és a jószin okozóját töltötte poharába. Meglátta ezt az egyik fekete rabszolganő és oda futva, úgy a fejére nyomta a félig megégett hasábot, hogy a szerencsétlennek a mennybe is fölhangzott a jajsza. » Ḥabib és 'Abdulbaki után a háztulajdonosra Abulḡasimra is rákerült a sor. Saját megveretésének gyászos históriáját siralmas hangon elbeszélve, sokáig sentimentális modorban elkesereg az elpáholtt bordélyház-tulajdonos összeégetett vert testének az állapotán. A sok érzelgős panasz és keserves sopánkodás közt komikusan hatnak a trágár hasonlatok, melyekkel nyomorúságát festi és tehetetlenségét rajzolja. 'Abdulbakival aztán és a többi megvert czimborával végezve, a kárvallott bordélyossal, Ebulḡasimmal beszéltet el a költő szomorú gyászos végű történeteket. Még ezekben a sentimentalis hangon tartott elbeszélésekben is nem egyszer lehet erőnek erejével oda vont illetlenségekkel találkozni.

Jaḡmának ez az illetlenségeket keresve kereső modora, mely még a francia naturalistákat is felülmulja, nem egyedül álló jelenség az újabbkori persa költészet terén. Keleten a nevetséges csaknem egyedüli forrásának a nemi életből származó kényes helyzeteket tartják. Alig van keleti, különösen persa író, kinél, ha nevetségést akar mondani, valami sikamlós helyet ne találna az olvasó. A keleten uralkodó despotizmus igen szűk térre szorította a szatirát, csak a szorosan magánéletben előforduló visszásságok ostromozását engedve meg a szatira-írónak. Jaḡmá a nemi életet és annak téve-

¹⁾ چو د گوش آمدش بانگ شبیخون
نهاد از محفل ما پای بیرون
که بیند هیاهوی و فغان چیست
بساط آرای این شور و فغان کیست
stb.

déseit tartja a nevetséges elemnek a költészetben és hogy fűszerezze költeményeit, bőven él velök, sikamlósságok nélkül is lehet humorosan írni, de ehhez szellemesség kell, mire egy tősgyökeres keleti író, mint Jagmâ képtelen. Jagmâ mentségére felhozható még, hogy a persa ember, még a magasabb körökhöz tartozó is, nem oly változatos kifejezéseiben, mint a művelt európai. A legjobb társaságokban még kiskoru gyermekek előtt is egész nyíltan beszélnek a nemi élet megengedett gyönyöreiről a maga nevéne nevezve a dolgot.¹⁾ Kevésbé menthető Jagmâ előszeretete, melylyel a természetellenes szodomai bűn leírásánál időzik s szinte tetszeleg annak fertőjében.

Ghazeljeiben Jagmâ a régi tárgyat, a bort és a szerelmet, énekli meg néha Omer Hejjâm modorában. A tulságig vitt érzelgés különös hatást tesz az olvasóra, ki Jagmâ egyéb műveit is ismeri és annak vastag naturalizmusához hozzá van szokva. Az érzelgős szerelmi panasz úgy nem illik Jagmâ szájába, mint az ördög ajkára az imádság. Sikerültebbek azok a versei, hol cynikus szellemben szól: «Sohase törődjek én a Keuterrel meg a paradicsom kertjével. Elég nekem a boros pohár és a koresma egyik szöglete.»²⁾ Hasonló szellemben szól egy másik versében. «A városi hitszónoknak nincs annyi befolyása, mint a mi csapszékünknek, és irigységből dob követ üvegünkre.» A Vezérigék című költeményében egy igen nagy szigorral kormányzó zsaroló emírt gúnyol, elég találóan hasonlítva az ő békében az alattvalók zsebei ellen viselt háborúját az éposz Rustemjének harczához. «Ha a Hamáverek ellen ment Rustem gyors paripáján nehéz buzogánnyal s magasan lobogtatva a háború kócsagtollát, azon a földön vitézül harczolt. Te oroszlán futású kanczádat Demävendnek fordítottad. Nem volt neked sem pánczé-lod, sem kardod, sem buzogányod, sem sisakod; nem volt neked kantárszárnál egyéb a kezében. Mint király vágattál föl s alá abban

¹⁾ Polak, Persien das Land und seine Bewohner. 1865. 67. l.

²⁾

هرگز مبادا کو تروچنت هوس مرا
جامی شراب و گوشه میخانه بس مرا

Teh. kiad. 150. l.

a gyönyörű tartományban. Mindenütt, hol csak patkónyomot láttál, mindjárt arra fordítottad lovadat. Ugy megriasztottad a romlottakat, hogy az iszákosnak sejkh lett a barátja. Nem hagytál te azon a szív-bájló réten egy fiát sem a szarvasmarhának és a juhnek. Nem a hó az, oh hatalmas hős, hanem te vagy az, ki elől a hegyre menekült Behmen. Az égboltozatot meghaladja koronád magassága. Világhódító lett pusztításod hire. Szerencsecsillagod nevet a napra és a holdra. Töröd a beleket véresre festi. Nem láttam én még ilyen szerencsétlenséget a világon, még az égtől sem telik ki az ilyen ítélet. Ne mondd, az én kezem még a háborúban sem képes azt tenni, mit a tiéd a békeben művelt.»¹⁾ Jagmâ divánjában, a mi szokatlan keleten, még egyesekhez intézett levelei is közölve vannak. Leveleit nemes egyszerűség jellemzi, a hiába való cziczomát és tudákos kifejezéseket, haszontalan frázisokat kerüli. Nyelve a művelt társaság nyelve. Egy szemüveg végett Hagí Mohammedhez, régi jó barátjához, írt levelében például így szól a szokásos «Legyek a te áldozatod» után: «Azt akarom, hogy minden barátom és ismerősöm, a ki csak a Teheránba menő paripákra nyerget tesz, tőlem neked levelet és izenetet vigyen. Akár odaér, akár nem, akár te figyelemből válaszolsz, akár válasz nélkül hagysz. Mert, mint a költő mondja: «Midőn odaadtad neki szivedet és barátságot kértél érte, nincs semmi választásod. Ha ő nem keresi a te barátságod, te keressed az övét.» Egy fiatal ember a sah szolgái közül, a ki tudja, hogy hol van a lakásod, elvette tőlem neked szánt leveletem és megígérte, hogy azt rendeltetése helyére meneszti és válaszat tőle elvéve, azt nekem elküldi. Valószínűleg azt neked már meg kellett kapnod és elkellett olvasnod. Ha Mirza Ridât láttad és beszéltél vele a szemüvegről, gyorsan tudósíts. Hagí, ha van szemed és füled, eszed és józan ítélőtehetséged, ez alatt a két-három esztendő alatt meggyőződhetél arról, hogy én sem nagynak, sem kicsinynek kegyét nem keresem (szószzerint, hogy én a padisahtól a pásztorig, mindenkinek ebédjétől megmostam a vágy és a kívánság kezét) és nem kutatom

¹⁾ گرفتارستم بهماوران

به نیروی رخس و بگرز گران stb.

az emberek jó-rossz tulajdonságait (szó szerint az emberek vöröse és sárgája előtt behunytam szememet). Senkitől sem várok potyát, ingyen pénzt. Te egyike vagy barátainknak. Ha hébe-hóba saját meghívásodra is megtörtem a kenyeret házadban, úgy én a magam részéről előbb, mint sem két khalkhabeli napszámos vályogot vetne, vagy kútat ásna, szolgálatra kész vagyok. Több mint húsz évvel ezelőtt épen ilyen járatban voltam Seif ed-Daület Ö excellentiájánál, ki egyike a legigazságosabb nagyoknak és a kit én ismerőseimhez számítok. Igazságot, méltányosságot nem látott barátaimat ajánltam neki. Én azt a szemüveget Gélál ed-Din herczeg jelenlétében vettem egy kereskedőtől, mert jól a szememhez illett. (Az eredetiben is így van, a közbenjárást, csak érintve a szemüveg-kérdést, hozzá elő). Mivel Mirza Ridát fiamat jó barátomnak, fiamnak, nyilvános és magán ügyeim titoktartójának tartottam, rá bíztam a szemüveget. Mikor Rejből visszatértem, ő (t. i. Mirza Ridá) Gilánban volt. Anyjától kértem tehát a szemüveget. Azt felelte, hogy nincsen róla tudomása. Igazat mondott, maga Mirza Ridá is megfélekedett róla. Azt mondom, kell, hogy jól megemlékezzék róla a Mirza és sziveskedjék azt nekem elküldeni, mert az nem valami eldobni való jószág. A levél vivőjét, tanult fiamat Mirza Mehdi Kūlit megbíztam, hogy vásároljon számomra egy ágakkal bíró szemüveget. Te is segíts neki, kérdezd meg európaiaktól, hogy milyen szemüveg jó egy hetven-nyolczvan éves öregnek, olyant keress, olyant vegyen. El ne mulaszd (kútahi mekun). Egy olyan jó barátot, mint én ily alávaló módon megbántani (a szemüveg eltulajdonítására célloz), megkárosítani több az embertelenségnél, ez a gazság és a kőszivűség kifolyása.»¹⁾ Azt mondhatná valaki, a levelet olvasva, hogy «tant de bruit pour une omelette». Jagmának családjához tartozóihoz írt bizalmas levelei igen sok érdekes dolgot tartalmaznak. Így egyik fiának szemrehányásokat tesz hozzá intézett levelében, hogy neje halála fölötti fájdalmában úgy átengedi magát a szomorúságnak. A nő nem érdemli meg, hogy annyit búsuljon az ember elvesztén. Az ismeretes mondással vigasztalja fiát, hogy a nő olyan, mint a gyöngyház, ha leszakad lesz más, ha meghalt az asszony, leányt

---

¹⁾ Teherani kiad. 145. l.

kell keresni, ha elégett a rossz, jobbat kell venni.¹⁾ Vigasztalásul aztán elkezd értekezni a nők romlottságáról, a keletiek ezen kedvencz témájáról. Hogyan van az, így élcelődik az öreg Jagmâ, hogy te a rablónak nő nevet adtál (lefordíthatatlan szójáték a *rahzen* rabló és *zen* nő szóval) és a vágy égetőjét a vágy csinálójának tartottad, (szójáték az összhangzás végett a sâz és sûz szavakkal). Végül egy sikamlós történetet beszél el az egyszeri özvegy asszonyról, ki, hogy szeretőjét kimentse, az akasztófára kötötte fel férje holttestét. Minek szerinte az a tanulsága, hogy egy kutya jobb száz erkölcsös nőnél.²⁾

Jagmâ, mint költő, meg sem közelíti ugyan Ka'ânit, de azért tisztességes helyet tölt be az újkori persa irodalomban. Nicolas értékén túl becsülte Jagmât, midőn őt közvetlenül Ka'ânî és Serûš mellé sorozta. Keleti kritikuskok, jóllehet elismerik Jagmâ nem közönséges nyelvjártasságát, nem tartják őt oly nagy költőnek s csak mint satyrikust dicsérik. Serûš Ka'ânî és Jagmâval együtt a modern persa irodalom legismertebb költője. Mohammed Husejn az ő virágos írásmódorában így jellemzi Serûšt, mint költőt: «Ő a jelesség lajstromának eleje, a szépertelelem tulajdonosa, a mindenben mester, a költők napja, Mohammed 'Alî az iszfahâni (arab mondás): «Olyan jeles ember ő, hogy mintha csak egyenesen ő érte teremtettek volna a kitünőséget, mestere a versnek és a prózának, a kötött és a folyó beszédnek.» A világ összes tudósainak Hedsaz és Irák apraja-nagyjának ez az ítélete róla és ebben megegyezik az arab és a persa, hogy ilyen az Oxuson túli és a turkesztáni ékes-szólók módjára szépen szóló költőt, ilyen tudományos író-t még képzeletökben, álmukban sem láttak.³⁾ Serûš fiatalkori életéről és körülményeiről mélyen hallgatnak életrajzai, még születési éve sincs közölve bennök. Csak abból az egy adatból lehet a költő születési évét kiszámítani, melyet Mohammed Husejn a Geng Šâjegân szerzője felhoz, hogy ő 1828-ban (1244) ismerkedett meg Serûšsal,

زن رفت دخترى بايد جست بد سوخت بهترى بايد ¹⁾
خو است

که يك سنگ به از صد زن يارسا ي ²⁾

³⁾ Geng Šâjegân 202. l.

ki akkor tizennégy éves lehetett.¹⁾ Ezt véve alapul, 1814. körül születhetett. Serűs szülei a híres Iszfahánban éltek, a fiatal költő is ott szerezte első babérjait. Serűsban a költészet iránti hajlam csak nem olyan korán felébredt, mint Ka'aniban és már tizennégy éves korában kész költő volt.²⁾ Első fellépése a nyilvánosság előtt tizenöt éves korában, szülővárosában, Iszfahánban történt. Iszfahánban régóta szokásban volt, hogy egy meghatározott napon a város összes költői összegyűltek a kormányzónál és felolvasták előtte verseiket. A fiatal Serűs elég merész volt kezdő létére ezen a költői versenyen megjelenni. Felolvasott versei általános tetszésben részesültek. Egyik persa életírója szerint a fiatal Serűs versei úgy vették ki magukat a többi költők művei között, mint a csalogány danája vagy a rubáb (egy persa hurossal játszott) zenéje a dobpergés vagy a holló károgaása mellett. «Minden elmét elbájolt tengere (bahár tenger, versmértéket is jelent) vizének sajátsága. Minden kedély szerelmes lett ragyogó versébe.»³⁾ Serűsnek az elért siker daczára nem volt maradása szülővárosában, mert tudta, hogy «nemo propheta in patria sua», vagy a mint a persák mondják: «Saját városában nem becsülik az embert, Bányájában nincs értéke a drágakőnek».⁴⁾ Sokáig Persia egyik városából a másikba ide-oda vándorolt és majdnem egész Persiát bejárta.⁵⁾ Tebrizben érte utól szerencsecsillaga. Dicsőítő verseivel sikerült megnyernie 'Abbás herczegnek a Naib es-Seltnet fiának kegyét. Egyideig a herczeg udvaránál tartózkodott Tebrizben, mint udvari költő. Később a fővárosba jött, hol

---

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ هما نا در چهار ده سا لگی اهنک سخن سراى نمود

A teheráni kiadás előszava.

³⁾ همه عقل مانده حیران از طبع بکر موحش

همه طبع کشته عاشق بر شعر آیدارش

⁴⁾ بشهر خویش درون بیخطیر بود مردم بکان خویش درون

بیبها بود کهر

⁵⁾ Megma' el fūşehâ II. köt. 184. l.

pártfogója 'Abbâs Mirza ajánlatára bejutott Mohammed Hân udvarába. Naşr-ed-Din trónraléptekor Serûş, ki őt még mint királyi herceget jól ismerte, alkalmi verseivel elnyerte tőle az udvari költők szokásos czimét, a költők napját (şems eş şu'arâ). Serûş, kit a sah kegye anyagi javakban is bőven részesített, folyton az udvarnál tartózkodott,¹⁾ mint udvari költő, és a mi időszámításunk szerint 1868-ban halt el. A persa irodalomtörténészek nem győznek elég hangzatos jelzőket találni Serûş dicsőítésére. Riða Kûli Hân szerint Serûş versei oly édesek és könnyen folyók, mint Ebulhasan Farrahi és Megzî Samarkandinak költeményei.¹⁾ Mi természetesen, kik a költészetben nemcsak ügyes verselést, szép nyelvezetet és ékes szóvirágokat keresünk, hanem tartalmat is, nem oszthatjuk a persa írók bámulatát, kik Serûşban világra szóló jelességű költőt látnak. A keleti előtt, mint azt már többször volt alkalmunk elmondani, legfőbb a szép forma és a szép nyelvezet, ő a költőnél is legtöbbre becsüli az ékesszólási tehetséget, ezért ha nagyon akar dicsérni valamely költőt, azt mondja róla, hogy ékesszóló jó szónok (faşih). Serûş, mint ügyes verselő és kétségtelen költői tehetség, jóval meghaladja a középszerűséget, de hiányzik nála az, a mi egyedül tehet valakit nagy költővé, az eredetiség. Ki tudja, talán más körülmények közt Serûşból is nagy költő lehetett volna, de az udvari légkör soha sem kedvezett a költői tehetség fejlődésének. Az udvarnál mindig eltörpül, elfajul a költészet.

Minden költeményében dicsér valakit, ha nem magát a sahot, akkor a nagyvezírt vagy valamelyik befolyásosabb nagyot. Magasztaló verseiben először, mint Ka'anî, sok mindenről beszél; a tavaszt énekli meg vagy kedvesének szépségét ecseteli, aztán ügyes fordulat-tal a sahot vagy más valakit, kihez versét intézte, dicsér. Egyik versében például így szól «Oh te hamis bálvány, neked adtam a szívemet, tartsd becsben magadnál az én szívemet. Sohse szomorítsd meg őt. Vigyázz, hogy soha se illesd őt keserű szavakkal. Mert gyöngéd nevelésben részesült részemről ez a szív. Nem volt ennek soha semmi bújja. Százszor is kérték már őt tőlem a szívrablók olyan piros arczezal, mint a gránátalma virága. Mindnyájan tulipánt áruló arczezal, mindegyikök mosuszszaal terhes fűrtökkel. Ha a te barátság-

¹⁾ Ugyanott.

godat választotta szívem, ne vond meg tőle barátságodat. Nem találsz az én szívemnél jobb szívet, ha millió szívet rabolsz is el. Az én szívemnek az a tulajdonsága, hogy mestersége a hűség és hűség jellemzi tetteit. Egyszer a te dicséretedre zeng ghazelt, más-kor meg a sahot dicséri, kinek szerencse a barátja, Naşr ed-Dîn ki-rályt, a kinek olyan magasztalója van, mint Serûş.»¹⁾

Egy másik ghazeljének végsoraiban így szól: «Ha mérget itatsz is meg velem, nem panaszkodom kezedre. Mert a mérge is cukor nekem kristályfehérségű kezedből. Bepanaszolt téged Serûş a Gemşîd méltóságú Naşr ed-Dîn sahnál, ki olyan mint a teli hold a trónon, a paripáján meg úgy néz ki, mint a fényesen ragyogó nap, hogy megkérdezze tőled, hogy mennyibe kerül egy csók rû-bintodról.» Majdnem mindegyik ghazeljében végül a királytól kér igazságot kedvese ellenében, valószínűleg csak azért, hogy alkalma legyen urát magasztalni. Egyikben például így szól: «A te szerel-med úgy magához vonza szívemet, mint a hogy a te hajfürteid fátyla fekete vonást húz a holdon (a hold természetesen a kedves fehér

دلمن رابرت گر امی دار ^{۱)}	بنودل دادم ای بت عیار
تلخ با او سخن مگو ز چهار	روی با او ترش مکن هرگز
خوی هرگز نکرده با تیمار	ناز پرورده من است ایندل
دلربازب بچهره چون گلنار	صدرد اورا ز من طلبکردند
همه بارلفگان غا لیه بار	همه با چهرگان لاله فروش
مهر بانای از و دریغ مدار	مهر تو کرد اختیار دلم
ببری دل اگر هزار هزار	دل دنیا بب نکو تر از دل من
هم وفا پیشه هم وفا کردار	این صفات دل منست که هست
که کند مدح شاد دولتیار	گاه در وصف تو غزل گوید
ناصر الدین شه انکه در بر او	
هست همچون سروش مدح گذار	

Serûş divánjának teheráni kiadásában nincsenek számozva a lapok. Azért a lapszám megjelölését mellőzzük.

arcza, melyen mint egy fekete vonás látszik a lecsüngő hajfonat). Szorosra kötött övedtől mennyit szenved a te gyöngé derekad! Mindig a holdhoz meg a cziprushoz légy te hasonló és légy mindig az én keblemen. Mert boldog az, ki cziprust ölel és holdat szorít a keblére. Ambra illatú lesz annak a keze és mosusz szagú a keble, ki ama szívbánoló hajfürteidhez érinti a kezét. Neked az arczod szép, nekem gyöngéd, érzelmes a kedélyem. Az érzelmes ember nehezebben viseli a szerelmi bánatot. Arczomból aranyat csinálók, szememből ezüstöt hullatok (azaz megsárgul az arczom és könnyezik a szemem), mert végre is aranyba és ezüstbe kerül a veled egyesülés. Behunyom szemeimet, hogy megpihenjen az én lelkem, mert minden baja a lelkemnek a látásból ered. Annyi igazságtalanságot követesz el te rajtam, hogy magam is félek, nehogy bevádoljanak Nasr ed-Din sahnál az igazságos királynál, a királyok királyánál, ki az égig emeli a győzelem zászlaját.» Ilyen merész hasonlattal él egyik ghazeljében, hol mint az előbbiben a sahról sem feledkezik meg: «A te szerelmed, oh bálvány, úgy sátort ütött a szívemben, hogy nem gondolok semmi helyre, nem törődöm semmiféle várossal. Rózsavadvakor sátort ütnek a barátok a kertben. Nélküled a rózsailleség csak növeli fájdalmamat. Vagy jöjj tea keblemre, hogy édesen elszunynyadjak, vagy mondd meg a te képzeleti alakodnak, hogy tűnjön el szemem elől. Oh te kinek ambra illatú lánczok hullanak az arczára. Bár az én kezem egyszer ahhoz a lánczhoz érne. Zsarnokoskodol te czukrosszájú bálvány Serűşon, de a zsarnoksághoz nem adja soha beleegyezését az én jeles királyom Nasr ed-Din a Gёмşid udvarú persa király.» Ghazeljeiben több helyen szép, találó hasonlatokkal írja le kedvese szépségét. «A reggeli szellő sem oly illatos, mint a te lehelleded. Nem oly gyenge a sarjadó fű, mint a te arczod pelyhe.¹⁾ Hold vagy és sugarad a lélekbe hat, cziprus vagy és a szívben van a helyed. Nem volt még lélekvidító hold és szívelragadó cziprus. Mikor a bortól felhevülve tánczra kelsz, egy rózsafán sem terem olyan rózsza, mint a milyen akkor te vagy. A szépség iránti vágy és a szerelem fölvidította a világot, ha nem volna meg ez az érzelem, nem lenne akkor szép és gyönyörébresztő a tavasz. Oh a kinek benső tüze egész lényedet (t. i. Serűşét) elégette. Ne gyakorold az égetés mesterségét, mert nem nap a te tüzed. A Şirínhez hasonló kedvesnek, a kinek

¹⁾ Anis el-Ochág par Huart. Paris 1875. 42. l.

Hosre ve Serûş nem tesz semmit, ha nincs is Pervîz szerencséje.¹⁾ A kedvesemmel egyesülés után sóvárogva nincs sem nappal sem éjjel egy pillanatom sem, mikor szemem távolléted alatt könnyeket ne hullatna.» Elég élénk, a régi költőkre emlékeztető hangon a korcsmároshoz írtéi szavait egyik költeményében: «Csapláros! hozz nekem egy-két ragyogó borral töltött poharat. Hozz egy csókot arról a badakhsani rubinhoz hasonló ajakról. Én tetőtől talpig csupa tövis vagyok te csupa rózsza vagy. Hozz nekem egy-két rózsát arról a rózsáligethez hasonló arczról. Ez éjjel ezek a holdfehér homlokú szépek mind az én vendégeim lesznek. Hozz ide egy pár szép arczú, ghazelt zengő énekest. Ha nem tudsz találni zenészt és szép arczú jó hangú énekest, tégy kezet a Venus csillagra és hozd le a forgó égboltról. Kopogtass be az éden kapuján nekem a bolondnak nevében, s hozz egy pár üveggel a mennyei borból. Hogy elmeríts a borba tejbe és a czukorba, hozz nekem egy üdvözlét attól a nevető szépségtől. Vérontó tekintete gyorsan megölt engem: Új életre ébresztett ajka hozzál nekem hitet. Minek hánytorgatod hogy hitetlen lett Serûş. Hozz nekem ebben a korban a sahon kívül egy igazi muszulmánt. Naşr ed-Dîn sahon az igazságoson kívül, kinek azt mondja az ég: «Király a te arczodról hozd el nekem az istenség méltóságát.»²⁾ A sahudválnak nem tartozik a legvakbuzgóbb moszlimnek közé, de Serûş hízélgésből az egyedüli moszlimnek nevezi a reformbarát uralkodót, kit gyűlöli a hatalmát féltő papi osztály. A persa kormányának érdekében áll a papi osztálynak, a mollák rendjének, elnyomása és ártalmatlanná tétele, mert ez az osztály az,²⁾ mely mintegy álla-

¹⁾ Nizâmî ismeretes költeményére a Hosrev û Şîrin-re ezélez.

²⁾ سا قیا یکدو قدح باده رخشان بمن آو
 بوسه زان لب چون لعل بد خشان بمن آر
 من سراپاهمه خاتم تو سراپا همه گل
 یکدو گل زان رخ مانند گلستان بمن آر
 امشب این ماه حبیبان همه مهمان منند
 یکدو تن مطرب خوش روی غزلخوان بمن آر
 یافت کر می نشود مطرب و خواه نکو
 زهره رادست کن از گنبد گردان بمن آر

mot képezvén az államban, minden újítás elé akadályokat gördít.¹⁾ Az antagonizmus az uralkodó és a sötétséget kedvelő papi rend közt olyan, mint a hamu alatt rejtőző parázs, mely minden pillanatban lángra lobbanhat. Sok igazhívő persa fülében ezért úgy hangzik Serûşnak Naşr ed-Din vallásosságára vonatkozó dicsérete, mintha valamelyik vakbuzgó keresztény ember előtt beszélne valaki Voltaire, Diderot vagy Renan hitéről. Serûş divánjában találkozik egy-két szerelmes vers, melyekben senkit sem dicsér a költő. Ilyen például a következő, melyben a hagyományos köszívű kedvesről szól: «Meddig még ez a tűzhöz illő hirtelenkedés és makacsság. Tégy le erről az ellenkezésről, mert végtére is nem vagy te tűz. Ha tündéreként eltűnsz a szemeim elől, nem kárhoztalak, mert olyan szép vagy, mint a tündér. Mind a kétfelől utadon sorfalat állanak a tört-szívűek azt várva, hogy mikor rántasz te kardot. Az idegent dédelgeted, az ismerőst elkergeted. Az utánad sóvárgót megolvasztod, szeretőidet meg megölöd. Ne csodálkozz, hogy mindig ittasak a szemeid, hisz folyton bort iszol ajkaidról. Ilyen kedves szívbájos kedvesre van Serûşnak szüksége, hogy az ő házának és vendégségének világító fényt adója legyen.»²⁾ Aligha van Serûş összegyűjtött költeményei közt két-három

در فردوس بنام من دیوانه بکوب
یکدو پیمانه از آن خاصه رضوان بمن آر
تالکنی غرق میان می شیر و شکر
یک سلام از لب انلعبت خندان بمن آر
غمزه کافر خو نکو ارم زود بکشت
ز ندهام کرد لبش باز که ایمان بمن آر
چند گوی که پی کفر گرفته است سر و ش
اندر این عهد بجز شاه مسلمان بمن آر
نا صرا دلین شه عادل که بدو گوید چرخ
شهر یار از رخت فرّه یزدان بمن آر

¹⁾ I regeringens interesse ligger det åter att tillintetgöra mollas, hvilkas inflytande och egennyttiga beteende är allt utom gagneligt för styrelsen. Hedin Genom Persien 1887. 361. l.

²⁾ تا کی چو آتش اینهمه تند ی و سر کشی

szerelmi versen kívül olyan költemény, melyben legalább a végsorokban valakinek ne hizelegne a költő. Így egyik versében a persa újévet (nooû rûz) énekli meg, mely ott tavaszra és nem télre esik, mint nálunk, és a tavasszal újra éledő, virágzó természet leírásának végsorába erőltetve betolja a nagyvezér erkölcsének dicséretét. «Az újév szelétől megújult, fölvidult a világ. Ambráról fúj az új év szele, ha nem jött ambráról, hogyan lett ambra-illatúvá. A reggeli szellő úgy tele szórta virágokkal a rétet, hogy te azt mondanád: igazgyöngyökkel diszített zöldselyem az. A tulipán olyan, mint a szépek fülkagylója. Az ibolya meg olyan bodros, mint a szép-arczuak hajfürtje. Minden együtt volt, a mi csak örömet okoz a mámorosnak. A kertek közepén csalogányok, a kert szélső fáinak ágain örvös galambok. Az egyik dalolva leszállt, a másik énekelve felröppent. Az ibolya a rózsával és a narcisszal gyűlést csináltak a kertben. A márcziusi eső olyanná tette a földet, mint a paradicsom kertje. A levegő meg olyan lett az újévi szélről, mint a nagyvezér erkölce.»²⁾ Serûs az udvari költők szokása szerint legtöbb versét bizonyos alkalomra írta. A sahnak khoraszáni útjára például a következő költeményt szerlette: «A sah, kinek parancsa után jár a végzet, visszatért a

این سر کشی ز سر ننه آخر نه آتشی
 گر چون پری ز مردم چشم نهان شدی
 معد ور دارمت که نگار پری وشی
 از هر طرف شکسته دلان صف کشید اند
 بر آرز ی انکه تو شمشیر بر کشی
 بیکا نه مینوازی و میرانی آشنا
 مشتاق میگردازی عشاق میکشی
 مستند گر دو چشم تو دایم عجب مدار
 ای انکه دایم از لب خود باده میبخشی
 شمع سرا و مجلس تو سزد سروش
 شاهد باین لطافت و خوبی و دلخو شی
 هوا از باد نو روز چو خلق صدر اعظام شد¹⁾

hit szultánjának Imâm Riðának sírjához tett zarándok útjából. Utra-kelésekor kengyelfutója volt neki a szerencse, visszatértekor az isteni segítség járt a nyomába. Vigan ment el és örömmel tért vissza, mint a hogy a mennybemenetelről visszajött a választott (Muştafa = választott Moḥammed próféta egyik neve). Eleget tett mind az állam mind a vallás dolgának. Igen így cselekesznek a hívő szultánok. Nagy Sándorral ellenkezőleg, mint Hider próféta, eljutott a mara dandóság forrásához.¹⁾ A romlás nem férhet ezután a sah birodalmához. Nincs már kitéve az enyészetnek a sah személye. Mielőtt a méltóság szentélyébe lépett volna, levette fejéről a méltóság koronáját. Szólott, mi ebben a kertben a fejedelem, mi a szegény ember! Mi a király — úgy mond — ennél a sírnál mi a koldus! Úgy meghajolt a szent hely küszöbén, mint meghajolnak trónja előtt a fejedelmek alakjai. Angyal hívta be a sahot a templomba, mert angyallal ismerős az ő lelke. Szövetséget kötött azon a szent helyen Istennel, hogy indus aczélú kardjával fog szent háborút viselni a hitetlenek ellen. Megígérte az Isten neki a diadalmat és a győzelmet addig, míg hí marad a szentháborúi fogadalmához. A királyok napja Naşr ed-Din az igazságos. Az izlám őre a napok kincse. Paripája az ellenség fejére gázol. Kardja a kiontott vérrel táplálkozik. Kezéhez hasonlítva, olyan az oczean, mint a pocsolya. A nap az ő elméjéhez viszonyítva sötétebb a legkisebb csillagnál. Kardjával kioltja a nyomorultak lelkét. Törvényszéke és kormányja bajt hoz az istentagadók fejére.»²⁾

¹⁾ Nizâmi Iskender Nâmeḥ-ja szerint Nagy Sándor nem találja föl az élet forrását és csakis a mesés próféta Hider jut el odáig.

²⁾ شاهیکه هست پیرو فرمان او قضا
 باز آمد از زیارت سلطان دین رضا
 هنگام رفتن اورا اقبال پیش رو
 هنگام بازگشتن تا ئید در قضا
 با فرخی بر فت و بیآمد بخرم
 چنانکه باز گشت از معراج مصطفی
 کرد است کار دولت و دین هر دوسا خته

A sah és a nagy emberek magasztalása mellett a profétáról és 'Aliról sem feledkezik meg. Mint egyéb dicsérő verseiben, úgy a Mohammed és 'Aliról szólókban is a proféta és 'Alî erényeinek felsorolásán kívül sok egyéb szorosan oda nem tartozóról is beszél. 'Alit, a siiták kedvencét, dicsérve, így írja le kedvesének mindent elhomályosító szépségét. «Ha fölkeresed (t. i. 'Alî) a Ferkhár váro-

آری چنین کنند سلا طین پارسا
 بر داست بر خلاف سکندر درین سفر
 مانند خضر راه بسر چشمه بقا
 در مُلک شاه راه ندارد دگر زوال
 بر شخص شاه راه نیابد دگر فنا
 زان پیش کاندل حرم کبر یا رسد
 بنهاد از برون حرم تاج کبر یا
 گفتا چه میر درین روضه چه فقیر
 گفتا چه شاه بر در این بقعه چه کدا
 چون نکه پیش تختش بالای خسروان
 بالایی خویش کرد بان آستان دو تا
 شهر را فرشته خواند سوی بارگاه قدس
 زیرا که با فرشته بود جانش آشنا
 بر بست با خدای در آن بارگاه عهد
 کردن بتیغ‌هندی با کافران غرا
 دادش خدای وعده پیروزی و ظفر
 تا عهد خویش و غازی کند و فا
 شمس ملوک ناصر الدین شاه داد گر
 اسلام را محافظ و ایام را بها
 شب‌دیز او بفرق مخالف نهاد قدم
 شمشیر او ز خون مبارز کند غذا

sában lévő bálvány templomot, valamennyi bálványt értéktelenné teszed a bálványimádó szemében. Ha a tűzimádónak álmában megmutatott arcodat, közönyössé teszed lelkét a tűzbálvány iránt. Állad gödröskéjében Hârútként a babyloni kútát bírod. Oh mennyi szívet fogsz meg te abban a kútban. Senki sem kötött még illatos övet a hold körül. Te jószagú övet kötsz a holdra. Mikor kibontod hajadat, megszégyeníted az illatszerész boltját». Egy másik versében, melyben egybefoglalja 'Alinak és a sahnak dicsőítését, így isteníti 'Alit: «Ha azt akarod, hogy bejuthass a legmagasabb égbe, kell, hogy a hívők fejedelmét Hejdert ('Alî egyik neve, annyit tesz, hogy oroszlán) dicsérjed. Ha 'Alit követve a földre lépsz, olyan szagos lesz lábad alatt a föld, mint az ambra. Ha az ő szerelmétől lelkesítette, a Zekkun fölé emeled a kezedet, a Zekkun forrását is olyanná varázsolod, mint a Keuter.» Kifogyhatatlan Serûs az uralkodó magasztalásában. Sok költeményében, mint a nagyvezért dicsérő versében láttuk, csak a vers végébe toldja be úgy a hogy a dicsérő sorokat, úgy, hogy az, a magasztaló sorokat kihagyva is, megállná a helyét, mint befejezett vers. «Oh te, kinek a derekáig ér le a hajfonata. Karod jaszmin fehérségű, kebled khinai selyem puhaságú. Csábító, szívezavaró, szívámító, szívbilincselő, szívbájoló, szívrabló! Arcod és alakod előtt megalázza magát szégyenében az égnek holdja és a kertnek cziprusa. Háromféle dolog veszi a veres színt arczodtól, a rubint, a gránát alma és a borostyánkő (!). Fürteiden és szemöldöködön kívül nem láttam még szurkot és nem hallottam mosuszból ijjat. Ha azt akarod, hogy ingyen legyen kapható a mosusz, bontsd ki csak mosusz illatú hajfonatodat. Te a kor bálványainak (szépeinek) vagy a fejedelme. Én pedig a kor uralkodójának vagyok a dicsérője.» ¹⁾ A próféta tiszteletére írt ver-

دریابه پیش دستش اند کتر از شمر
 خورشید پیش رایش کوچک تر از سُها
 تیغش بر آورد زتن مفسدان دمار
 بارو سیا ستش بسر ملحدان دلا
 در باز گشتن موبک صا حبقران از سفر خراسان
 تو میر بتان زما نه من مدح گر صاحت الزمان ¹⁾

sei majdnem mind egyformán a képzelt kedves, a keleti, különösen a persa ghazelek ezen obligát alakjának leírásával kezdődnek. «Mindenki, a ki megpillantja, — így kezdi egyik Moḥammedet magasztaló versét, — ajkát és szívrabló hajfürteit, nem tudja megkülönböztetni az elsőt a rubinttól, a másodikat az ambrától. Hajfürteit azon tulajdonságuknál fogva, hogy görbék és meghajtottak, így hívhatom, miért ne hívhatnám labdaverőnek és abrincsnak. Alakját és arcát, a milyen szép és egyenes az, mondom, miért ne nevezhetném holdnak és fenyőfának. Veres rózsalevélhez hasonló mindenestre az ajka. Oh, mennyi czukrot hint az a rózsá levele.» Egy másik ugyancsak Moḥammedre írt versében így szól: «Oh a te kebled selyem puhaságú, a szived meg üllő keménységű. Állad gödröcskéje szívemnek a börtöne. A te hajadtól vette jó illatát az ibolya. Fogaidtól rabolta fehér fényét a csillag. Egyszerre fölhagy a nevetéssel a kinyílt rózsá, mihelyt meglátja ajkadat és fogaidat. Két orczád és két hajfonatod jászmin és bazsilkom szagot áraszt. Ajkadtól nyeri szépségét és pirosságát a szépvízű igaz gyöngy s a tulipán. Nem fogja fel oly könnyen a labdaverő a labdát, mint a hogy a te hajfonatod elragadja a szíveket. Ambra van nálad vadrózsára hintve (az illatos hajfürteket érti az ambra, és a fehér arcot a vadrózsá alatt). Czukrod van korallra teremtvé (a hófehér fogakat érti a czukor, és a piros ajkat a korall alatt). Téged választott ki a huri nevezetsegből és ilyen paradicsomi ékességgel feldiszipve hozzám küldött (t. i. Allah) jutalmul azért, hogy a létezők urát (Moḥammedet érti) dicsértem. A próféták seregének feje Moḥammed, a választott; ő az, a ki Istennel közvetlenül érintkezik. Senki sem juthatott még ő és az Ur közé. Maga Gábor arkangyal azon a helyen zavartan áll. Mint próféta jött ő, kinek volt kardja és könyve, tanúsága és bizonyossága. Mikor felemelkedett Ahmed zászlaja, egyszeriben lehanyatlottak a sátán zászlói. Midőn először földre tette lábát, romba döntötte Nuširván magas palotáit.»¹⁾ Ezzel azt tudatta, hogy én azért jöttem a világra, hogy megszüntessem a mágiások hitét. Maga az Igazságos (Allah egyik neve a 99 szép név közül) az ő nevére esküdött. Nyisd ki a koránt és olvasd a la 'amrukát (életedre mon-

¹⁾ A monda, mely szerint Moḥammed születése napján a persa uralgó palotájának több tornya ledőlt, 'Abd el Masih nevű szyr ember elbeszélésén alapszik. Sprenger: Das Leben und die Lehre des Mohammeds Berlin 1869. I. köt. 134. l.

dom). Öreg ember osztotta meg vele a szőnyegét. A trónuson Istennek lett a vendége. Hogy a tudósok okoskodását semmivé tegye, egy szökéssel keresztül ment a kilencz égen. Az élet forrása az ő törvénye; mindenki, ki abból iszik, örökké él. Ha azt akarod, hogy annyi ideig élj, mint Hider próféta, abból a forrásból merítsd az élet italát. Ő az, ki összezsavarta a tudatlanság szőnyegét és kiterjesztette a bölcsességét. Ágyából egyenesen az égbe ment s a világ kezdetétől annak végéig futtatott. Gábor arkangyal gyalog szaladt paripája mellett. Lóháton ment ő át a kilencz égen. Mikor a föltámadáskor az Isten ítélőszéke elé járul, az ő ruhájának szegélyébe kapaszkodj. A fénykupola alatt a szószéken ül ő s mi engedelmesen mellette állunk. Egyik oldalán Jézus Mária fia áll, a másikon Mózes». ¹⁾

ای سینه تو حریر و دل سند ان
چاه ذقنت دل مرا زندان
بگر فته بنفشه بوی از آن زلفین
بر بوده ستاره نوراز ان دندان
از خنده گل شگفته بند د لب
چون در نگر بدان لب و ندانت
آید ز دو عارض و دو زلف تو
بوی سن و نسیمک ریحان
گیرد ز لب لطافت و سرخی
لؤلؤی خوشاب و لاله نعمان
زلف تو چنین که دلرباید سهیل
هرگز نر بوده کوی را چو گان
عنبر داری شکسته بر نسرین
شکر داری سرشته بر مر جان
از حور نر ادگان ترا بگزید
وار است باین نگو نیت رضوان

Mint a közlött példákban is látható, Serûş korántsem oly találekony magasztaló verseiben, mint Ka'ânî, mert nála egyik dicsérő vers úgy kezdődik, mint a másik, legfeljebb a jelzőket, hasonlatokat variálja kissé, melyekkel kedvese bájait festi. Serûş legfőbb érdeme a szép nyelvezet. A persa írók csodálják Serûş nyelvét és modorát. Husejn 'Alî Kermânşahi, ki előszót írt Serûş divánjához, a költő nyelvezete fölötti elragadtatásában így szól: «Serûş azok közé a mesterek közé sorozható, kik új alakba öntve, vissza tudják varázsolni a régít. Az ő szavaiban mintegy újjá született a classicus persa nyelv, akár melyik versét olvasod, egyrangúnak fogod találni Farrahî és Megzî Samarkandival. Verseinek szépsége Sa'diéval vetekszik; ha mesznevijét tekinted, azt vélnéd, hogy az töredék Mevlevî Rûmînak műveiből.

A költészet prófétája, Firdaûsî, óta még senki ilyen ékesen nem szólott; ez okból nevezték el őt Serûşnak (angyalnak).» A divánjában összegyűjtött költeményein kívül a «Titkok kertje» *روضه الاسرار* cím alatt egy nagyobb, siránkozó hangon írt költeményt birunk tőle, melyben a kerbelai eseményekkel foglalkozik. A persa ezer egy éj fordítás meséihez, mely Serûş régi pártfogója, 'Abbás herczeg sugallatára jött létre, Serûş szedte össze a persa költőkből és részben írta az odaillő verseket. Élete utolsó napjaiban egy nagy hőskölteményen dolgozott, melyben a prófeta első háborúit akarta megénekelni a Šáh-Námeh modorában és versmértékében. Ez a műve töredék maradt. Šebâî Kasânî az újabb persa irodalom elsőrendű költője, ki hírnévben vetekszik Ka'ânî és Serûşsal. Šebâî, vagy valódi nevén Feth 'alî Hân, mint neve is mutatja, Kasánból származott. Költői műveivel korán meg tudta nyerni Feth'alî sah jóindulatát, ki maga is költő volt és irodalmi hajlamú nagyvezérével együtt szerette a költőket. Az udvarhoz bejutva, csakhamar elnyerte a Šebâî, az udvari költők egyik szokásos címét, a Költők királyáét. A sah kegyéből több fontos, azaz jobban mondva jövedelmező állást töltött be: így volt Kumnak és szülővárosának, Kasánnak kormány-

وانگاه بسوی من غر ستادت

پا داش تنای خواجه امکان

سر خیل رسل محمد مختار

stb. بیو اسطه راز گوی با یز دان

zója. A persa irodalmárok Šebâit, mint olyan költőt, ki még a megközelíthetetleneknek tartott régi nagy költőket is meghaladja, egekig magasztalják. Még Riða Kuli Hân is, ki pedig nagy jártassággal bírt a régibb és újabb persa irodalomban, nagy elismeréssel úgy nyilatkozik róla, hogy körülbelül hétszáz éve már, hogy ilyen jelességű költő nem jött a világra s a kortársak közül éveken át senki sem tudta őt utólélni.¹⁾ Šebâi igen termékeny költő, a mintegy tizenhatezer verssorból álló divánján kívül több igen terjedelmes költeményt írt. Legnevezetesebb ezek közül az Ur könyve (خداوند نامه), mely Mohammed és az első khalifák történetét adja hősköltemény alakban. A persa kritikuskok nem győzik eléggé magasztalni ezt a már tárgyánál fogva is minden moszlim előtt becses költeményt. Riða Kuli Hân szerint «sokan az igazságos férfiak közül Šebâinak mesznevijét főibe teszik Firdaúsi-énak.²⁾ A Hudâvend NâmeH irálya és modora rendkívül hasonlít ugyan a Šâh NâmeHéhez, de azért magától értődik, hogy az előbbi mű csak szolgai utánzása, majmolása az utóbbinak. Ezért kissé különösen hangzik az a lelkesedés, melylyel persa írók Šebâi férczművét a nagy mester remekével merészlik szembe állítani, sőt a mint Riða Kuli Hân után felhoztuk, találatnak olyanok is, kik Šebâinak kettős versét tökéletesebbnek tartják a nagy persa epikusénál. Ez az ítélet olyanformán hangzik, mintha valaki valamelyik renaissance korbeli latin verselőről azt állítaná, hogy az latinság tekintetében felülmúlja Vergiliust vagy Horatiust. Šebâi eposzát, úgy látszik, olyan szemekkel nézték bírálói, mint sok költő tekinti saját elmetermékét. Általánosan ismeretes, hogy a legtöbb költő és művész azt a munkáját hajlandó értékén is túlbecsülni, a mely legtöbb fejtörésébe és fáradságába került és ítélete legtöbb esetben ellenkezik bírálói és a nagy közönség ítéletével. Ebből a szempontból nézve, Šebâi műve csakugyan a tökély meglepő magas fokán áll. Nyelvezete szép, szabatos, verselése kifogástalan. Nagy terjedelme nem közönséges

قرب هفت صد سال است که چنین سخن گستری در

کیتی نیامده و سا لاهاست کسی دم از همسری وی نرده

Rijâd ul' árifin 244. 1.

جمعی از ارباب انصاف مثنوی و یرا بر مثنوی حکیم فردوسی

Ugyanott. قز جیم نهند

költői tehetségre enged következtetni, és tanúskodik írója kitartásáról és munkakedvéről. Igaz, hogy lépten-nyomon észrevehető, hogy szerzője mély tanulmány tárgyává tette a «Királyok könyvét,» de az utánzást sohasem tekintették bűnnek a keletiek, kiknek fogalmuk sincs a plagiumról és az írói tulajdonjogról. Történészeik, theologusaik egyszerűen kiírják egymást. Az újabbkori persák még engedékenyebbek e tekintetben, mint a régiek, s a sikerült jó utánzatot már a classicusok közé sorozzák. A modern persa költő nem akar előre menni s új, a régiek által még nem ismert úton haladni, ő csak a régi, szélesre taposott uton igyekszik lehetőleg megközelíteni, s ha lehetséges, felülmúlni a régi modorban a régieket. Šebâi is ilyen modern költő, ki minden áron classicus szeretne lenni. Tagadhatatlan, hogy van költői venája és új persa költőnek elég tanultsága. Jártas a régi persa nyelvben, meglehetősen ismeri a mohammedán traditiókat. Legfőbb érdeme, hogy jól el tudja találni az époszi hangot. Nyelvezete csaknem minden versében emlékeztet a Šáh Náhme-ra. Irálya elég egyszerű és nem oly keresett, mint a legtöbb újabbkori poétáé. Az Ur könyvét a szokásos invocatióval kezdi, hol Alláh mellett annak küldöttéről is megemlékezik. «A világnak csak egy mindenható ura van. Mindenki tehetetlen, csak egy a mindenható. A tiszta lelkűek közül egy csapatot küldöttél, hogy útmutatók legyenek. Ragyogó lelkűkkel fölékesítéd testüket. Testüket és lelküket egyaránt földszítéd. Moḥammed a próféták feje, ő a létezés tengerének első gyöngye.»¹⁾

A Ĥudâvend Námeḥban Mohammednél nagyobb szerepet játszik a siiták szemefénye, 'Alí az Isten oroszlánja. Az egész éposz tele van 'Alí hőstetteivel. 'Alí rajzában sok vonást vett át Šebâi a monda Rustemjétől. A történelmi háttér csak arra szolgál, hogy

جهان را خداوند دانا يکيست

همه ناتوانا توانا يکيست

ز پا کان گروهی بیغمبری

بر انکیختی از پی رهبری

بر روشن روانشان تن آرستی

تن و جانشان روشن از استی

jobban kiemelve a nemzeti hős alakját. Egy helyen leírja 'Ali párharcát az öreg mekkai vitézzel, 'Amr bin 'Abd el Wodd-al.¹⁾ Először leírja, hogy mikép vonultak ki a medinai vitézek, kik a valóságban a földhányások mögött csak védelemre szorítkoztak. «Azután Jaṭrib (Medina régi neve) hősei magukra öltötték a sűrű pikkelyű (az eredetiben szűk szemű) pánczelt. A legkitünőbb hadvezér ('Alit érti) csatájára készülve, a görbe ijjakra kifeszítették az ideget. Mind úgy néztek ki, mint a hatalmas karmú oroszlánok, melyek fölhasogatják a harcban a vadkanok bőrét. Görögországban köszörült indus aczéllal, nagy elszántsággal rohantak az ellenre.» Miután megelőzőleg leírta mind a két fél hadi készülődéseit és elbeszélte, hogy az öreg mekkai vezér 'Amr bin 'Abd el Wodd néhányad magával átugratott a Medinát védő árkon, így festi le a hatást, melyet váratlan megjelenése az igazhivőkre gyakorolt. «Mikor az őrtálló 'Aufnak fia megpillantotta őt (t. i. 'Amr-t), keblében elszorult a szíve a félelemtől és így szólt társaihoz: Ez az ördög, ki vaspánczélba burkolta bronztestét. Legyen bár kő, vas, üllő vagy oroszlán avagy elefánt valaki, nem ér az semmit ő ellene, mert nem marad egy lélek sem öreg, sem fiatal a seregből életben.

Legjobb lesz, ha Moḥammed hőst a csillagjóst (نَجَّام) kiadjuk neki, ha ő megöletik, mi kimentjük lelkünket ennek a dühös oroszlánnak a körmei közül.»²⁾ 'Amr bin 'Abd el Wodd nagy hanggal hívja fel a medinai vitézeket, hogy vele párbajt vívjanak. A megrémült medinai seregből senki sem mer vállalkozni, hogy vele szembe szálljon. Látva, hogy magától senki sem akar 'Amrnek kiállni, Moḥammed próféta maga szólítja fel vitézeit, hogy ki akar a mekkaival harczra kelni. Mindenki a próféta háza mögé húzódik és senki sem vállalkozik. Végre 'Alî, az Isten oroszlánja, lép Moḥammed elé és miután megtudta a prófétától, hogy 'Amr az, ki párbajra hívja a medinai vitézeket, így szólt: 'Alî, oh királyom, az vagyok én, kinek egy erdő oroszlánja van a pánczéjában. Megdicsérte őt a próféta és barátságos szavakkal így szólt hozzá, a te barátod a világnak az ura.

¹⁾ Sprenger: Das Leben und die Lehre des Mohammeds. III, köt. 211. lap.

²⁾ 'Auf-nak hívtak egy zsidó törzset Medinában. Valószínűleg a költő azért adja e szavakat 'Auf fiának szájába, mert az mint zsidó nem hitt Moḥammedben.

Azután tiszta kezeivel maga Mohammed kötötte fel neki turbánját és a két világ nyitját rejtette alája. Maga adta neki a fényes kardot a kezébe és maga mondta neki, hogy győzzél és diadalmaskodjál a harczban.¹⁾ 'Ali, mint igazi époszi hős, a régi arabok módjára eleinte gúnyos szavakkal boszantja, ingerli ellenfelét. «Azután az az Isten oroszlánja, gyalog szerrel mint az oroszlánok, bátran annak az ördögnek tartott. Mikor közel ért hozzá, fölordított, mint teszik a harczban az oroszlánok. Lélekgyönyörködtető, szívcsillapító hangon, aztán elejétől végéig beszédében így szólott hozzá (az eredetiben regezt mondott neki). Ne siess, te hatalmas bajnok, mert egy nyomos vetélytársad akadt. Egy olyan bátor ember, ki nem fél veled harczolni, nem fárasztja azt el a te karod és markod. Az a reményem, hogy haláloed végett fejedre csap majd le a vaskalapács. Levágott fejed miatt gyászol majd szerető anyád, mint a hogy gyógyolja a rokkant öreg fiatalon elhalt gyermekét.»²⁾ 'Alî aztán hosszas

1) علي گفت کلي شاه اينک منم
که يك بيشه شيراست در جوشنم
بواو افزين خواند خواندش بمهر
که يار تودارا کردون سپهر
بسر بست دستارش از پاک دست
کشاد دو کيني نهانش به بست
همش ذاد شمشير رخشان بچنگ
همش گفت فيروز بادي بچنگ
پس ان شير يزدان پياده چو شير^{۱)}
بميد ان آن اهرمن شد دلير
چو با او زمين وهوا کرد تنگ
بر آورد هر اچو شير ان بچنگ
با و اي جان پرور دلنشين
رجز خواند ز آغاز با او چنين
که مشتاب هان اي تهم پهلوان

öndícséret után elmondja, hogy ő hármát kíván 'Amrtól és legalább egyet tegyen meg azok közül. Első kívánsága az, hogy ismerje el az igaz Istent, második, hogy hagyja abba a háborút és vezesse vissza Mekkába a seregét. «Harmadik szavam az, így szólt, hogy mivel én gyalog jöttem ide, szállj le te is gyorsfutású lovadról és aztán mint férfiakhoz illik, fogj hozzá a harcához. Midőn meghallotta 'Amr, villám gyorsan leugrott lováról és lábait tette paripává. Azután így szólt: 'Alí ezeket a szavakat ne nekem tudd be, mert ezt a magas ég kívánta így tőlem.»¹⁾ A királyok könyve csatáinak modorában írja le 'Alí és 'Amr bin 'Abd el Wodd küzdelmét. A költő itt eltér a száraz történelmi ténytől és sokkal rettenetesebb hősnek rajzolja 'Amrt, mint az öreg mekkai valóságban lehetett. A két ellenfél szörnyű nagy dühvel rontott egymásra. «Olyan nagy por támadt a küzdőtéren, hogy az egész föld és az ég homályba burkolódott és elsötétült. Egyik azt mondta (a nézők közül), hogy nézd, az bele-

کت آمد پد یرای کفو کران
دلیری که نه اند یشد از جنگ تو
نه در ماند از بازو و چنگ تو
امیدم بران کر پی مرگ تو
شود آهین تپک بر ترک تو
بسوک تو آن مهر بان مادرت
نشیند ز درد بریده سرت
چونان چو نکه بر مرگ پو رجوان
شود خونفشان چشم پیر نو ان
علی گفت سیم سخن انکه من¹⁾
پیاده چیدم بدین انجمن
فرود آیی از باره تیز پویی
پس انکه چو مردان بجنگ آر روی
چو بشنید برسان آذر کشسپ
فرو جست از اسب و پی کرد اسب
(647)

ment a porba. Egy másik meg azt kiáltotta, hogy ez meg elesett a harcztéren. Abban a szurok sötét porfellegben, a dühös oroszlán letépette a hatalmas elefántot, de a sötét porfelhő mindent elfödött fátylával. Egyaránt el volt takarva a sötét div és a fényes angyal. Kirántotta aztán kardját 'Alí, mely úgy tele volt méreggel, mint a himkigyó foga s annak a rókának úgy fölfogva az állát, mint a juhnak, egyszeriben levágta gaz fejét.»¹⁾

Igen nevezetes költeménye még Šebâinak a «Királyok királyának könyve» (Šahînšah Nâme), melyben Feth'ali sahnak, az akkori persa uralkodónak, életét írja le dagályos udvari költő stílusban. A költeményben a nagy műéposz-író Nizâmi példájára így szól az emberi beszéd és a költészet fenségéről. «A világ ura szóval teremtette a világot. Egy mondás folytán állott elő a teremtés. A próféta beszéde által lett jelessé, mert ő az Isten szavának a tudtul adója. A beszéd versenyén nyerte el ő a díjat és nem járás. alvás és henyléssel lett híres. Maga a szó egy ritka drágakő, melyet hol József rabol el, hol a farkas. A beszédért nevezték el az embert embernek, nem szilárd csontjai és puha testéért. Ha a gránátalmafaát azért nevezik tűzgyökérnek, mert tűz a gyümölcse (szójáték a gránátalmafa nevével, mely persául nâr bun, szó szerint tűzgyökér és a gránátalmával, melyet nâr tűznek hívnak). Akkor, ha nem szó a gyümölcse ennek az ágnak, nem illik reá az ember nevezet. Minden más teremtetett dolognál följobb való a szó, lásd a szónak gyöngye a teremtés.»²⁾

A Királyok királyának könyvében Šebâi mindent a Raûdet.

رنج روبه پیچید چو گو سپند

بجواری بریدش سرنا پسند stb.

جہا نبان جہان از سخن آفرید

بگفتی شد این اثر ینش ید ید

پیمبر ز گفتار نام اور است

بجوگان گفتار این گوی برد

نہ از رفتن ماندن خواب و خورد

سخن خود یکی گوهر آمد بزرگ

es Şefâ Naşiri című udvari történelem irányára emlékeztető módon ír le. Jelzõt jelzőre halmoz s szinte kéjeleg a cifra, keresett hasonlatokkal és bizarr képekkel. Többek közt Feth'ali sah egyik oroszlanvadászatának leírásában így szól: «Nézd az oroszlánok egyik harczát az oroszlánokkal. Az oroszlánokkal való küzdelmét nézd a hősöknek. A lovasok mind úgy megijedtek, mint a farkastól remegő bárány. A félelemtől torkukon akadt a szó. Nem tartotta őket össze már a fegyelem. Egyikben sem volt bátorság, hogy szembe szálljon a dühös oroszlánal. Azért volt ez az ijedelem, mert az erdőtől egy oroszlanordítás jött ki az oroszlánok torkából, vagy menydörgés a sárkánykigyó szájából, mely szörnyűségben fölülmúlta a sárkányt és a mennydörgést. Az egész erdő megrémült attól a veszett elefánttól. Minden nádszál egymásra borult és összetört. Egy elefántnagyságú oroszlán jött futva, vagy egy sárkánykigyó, mely úgy bögött, mint az elefánt. Egy csodálatos nemes teremtmény. Szája tátongó mélysége az oczeánnak. Két szeme olyan, mint két égő tűzhely. Lélekzetének heve az eget égeti.¹⁾ Feth'ali sah maga megy az oroszlán ellen. «Mikor megpillantotta azt az ordító oroszánt, a királyok királya menten neki akarta fordítani gyors

در این راز کز بیشه هر ای شیر
 بر آورد از نای شیران نفیر
 ویا تندر از نای تنین بخواست
 کش از هول تنین و تندر بکاست
 همه بیشه آشفست از آن پیل مست
 همی نی بهم خفت و درهم شکست
 گرازان هر بری بیالای پیل
 ویا ازدها خروشان چو پیل
 یکی افر ینش شگفت و شگرف
 دهان خبیانه دریا ژرف
 دو چشمش دو کانون افر خته
 ز تف دمش آسمان سوخته

paripáját. De látva, hogy úgy remeg alatta a ló, mint a nyárfalevél (az eredetiben fűzfalevél), dühbe jött s azt kiáltotta, hogy ennek a fenevadnak úgy sincs paripája s nincs semmi szégyenleni való ebben az ellenfélben. Gyalog fogok tehát harcolni ezzel az oroszlánnal és vérével fogom veresre festeni a mezőt. Leugrott lováról az az oroszlánfogó és gyalog ment neki az oroszlánnak. Az oroszlán őt látva, dühében összeverte karmait és hátravetve fejét, kitátotta száját. Először úgy kitátotta száját, hogy azt látva, te azt mondtad volna, hogy az egy veresszínű barlang. Mérgében a karmainak erejével kifeszített kövekkel verte az égboltot. A lovasok borzalommal teli szívvel mindnyájan Istenhez fohászkodtak és az Urat dicsérték félelmökben. A fejedelem az alatt az idegre téve a repülő nyilat, megmarkolta a hajtott íjját. Mikor a nyíl végét jól a füléhez illesztette (az eredetiben sűfár a nyíl végén levő tollazatot jelenti), azonnal megtette a világ teremője azt, a mit ő akart. Kilőtte nyilát arra a maró, tépő oroszlánra. A vén ég is megrendült a lövésre. A világ királya ököre belének nyilától, mint a kigyó összehúzta magát a hatalmas oroszlán. Kardot rántott erre a király és a mint az oroszlánhoz közeledett, úgy felordított az a nyíllal sebzett fenevad, mint a mennydörgő felhő. Mint valami hím sárkánykigyó úgy rohant a királyra. Az oroszlánverő fejedelem megállott előtte és a világ teremőjének nevét említve úgy a torkába vágott az oroszlánnak vízszínű tüzével (a kardot nevezi víz, azaz kékszínű tűznek), hogy azt a torkától a hátáig ketté szelte.» Šebâi, mint valódi udvaronc költő mindent dicsér, a mi csak viszonyba hozható a sah magas személyével. Így dicsőíti egyik versében a király törét és kardját. «Oh te Darius, vízszínű törje, meddig alázod még meg magadat ezen hitványok előtt. A végzet fűrészének a foga vagy te. A sárkánykigyó szájának vagy te a foga. Ha csak azért nem sietsz őket megölni, mert magad is szégyenled magadat, véröket ontani.» ¹⁾ A sah kardjának ilyen virágos irányban zeng dicsőhymnust: «Víz-liliomszínű, veres rózsát termő, győzelem levelű, birodalom gyümölcsű. Te vagy a szerencse és a hit kertjének az ékessége. Föld-

ای خنجر اب گون دارا تا چند بد بین خسان مدارا ¹⁾
دندانۀ ارۀ قضای دندان دهان از دهای

míves és fa vagy te egy személyben. Tavaszod a királyok királya, karjának izomereje. A csatatér síkja a te tulipán ágyásod. Képes vagy te az ezerszinű tavasszal olyanná tenni a világot, mint Arženg műhelye.¹⁾ Ideje van már, hogy Zulfičarként (így hívták 'Alí kétélű kardját) vérét ontsad ennek az egynehány zsidónak. Itt már az ideje, hogy felgyujtsad a tüzet és elégedess az oktalan siketek csűrét. Ha nem tartod méltóságodhoz illőnek, hogy tüzet vess ezekre az alávalókra, mondd, hogy én hangyák helyett kigyóra vadászok és hangyáim akkorák, mint a sárkányt evő kigyó. Az, a ki hangya helyett kigyóra vadászik, nincs semmi különös abban, ha nem kergeti a földi férgeket.²⁾ Magától értődik, hogy folyton magasztalja a sahot, az ő kenyéradó urát. Nem győz eléggé magas fenséges jelzőket, hasonlatokat találni, hogy egekig magasztalhassa urát. «Te légy a föld és az ég ura, Oh király (az eredetiben legyen az ég a te földed király). A hatalom keze a te ruhaujjadban legyen. A csillag tüzes paripája és az ég makacs lova legyen nyugodt és fékentartott a te nyerged alatt. A nyiltartós királyok melle legyen a te szívbe furódó nyilad nyiltartója. A Saturnus csillag, a hetedik égnek az ura, legyen a te hitvány szolgádnak a szolgája. A végzetnek tövise és datolyája, java és rosszja legyen a te barátságod és gyűlöleted pálmájának a gyümölcse. A te tetszésedtől függjön az, hogy mi törültessek ki és

¹⁾ Arženg Maninak a prófétának és festőnek képes könyve itt maga a festő neve helyett áll.

فیروزی برک و مملکت بر ^{۱)}	نیلو فر رنک و سوری آور
هم دهقانی و هم درختی	پیر ایه باغ دین و بختی
صحرائی نبرد لا له ز ارت	نیر و ی شهنشهی بهارت
آفتاب چو کار گاه ار ژنک	آری ز بهار رنک در رنک
خون دیزی از این یهودی چند	و قستست که ذو لفقار مانند
انکشت کران یاهو سوزی	و قستست که آتش فروزی
کاتش بچنین خسان فشا نی	گر در خور قدر خود ند انب
مورم همه مار ازدها خوار	کوی که شکار مور من مار
نشکفت که نشکرد خراطین	انرا که شکار مور تنین

mi maradjon meg a sors könyvében. A tagadókkal szemben kardod legyen a döntő bizonyítékod. Adjon az Isten neked esőt te lélek-tápláló nevelő virány. Te vagy a legmagasabb éden, vagy a legfelsőbb ég. Égneq neveznélek el téged, ha nem lenne csillagoktól szeplős, himlős az ég arcza.»¹⁾ Egy másik dicsérő versében Feth'alinak lándsáját írja le és a lándsa és birtokosának dicsőítését egybe foglalja. «Az olyan mint a kigyó, melynek útja van az ellenség melléhez. Bot-alakú vassarkú aczél-fejű. Farka a földet tartó bikának a hátáig ér, feje az ég oroszlánjának a belét hasogatja. Nem csoda, ha kőszívű kegyetlen, hisz a kőből ásták ki a lelkét (a dárda vashegyére czéloz). Alakja, egyenességben megszégyeníti a cziprusfát, új ág az, mely a győzelem kertjét diszíti. Jól-lehet mindig a szív forrásából iszik vizet, de azért folyton koronát visel az ellenség vezéreinek levágott fejeiből. Olyan sovány, karcsú, sárga a teste, mint a szerelmeseknek, de azért mint a szépeknek szívészúró tekintete, fátyolszaggató. Kincset adó vipera az, mely a harczban a szerencsés fejedelem markában tartózkodik, a jeles Feth'ali sahnak a viláгурának a kezében, ki Nagy Sándor szívű, Darius udvarú, Gémšid méltóságú.» A sok hízegő költemény közt van egy pár verse Šebáinak, melyekben a sors kifürkészhetetlenségéről, a mindenség megfeythetetlenségéről elmélkedik. «Ez miért tövis, az mi okból datolya? Az minek tej, ez miért szurok? Mivel érdemelte ki a sólyom a szerencsét, mit vétett a bagoly, hogy nem

دست قدرت در آستین تو باد	خسر وا آسمان زمین تو باد
رام و آهسته زیر زین تو باد	ا ختر تو سن و سپهر شمس
تر کش تیر دلنشین تو باد	سینه خسروان تر کش کش
هند و ی هندوی کمین تو باد	خواجه بام هفتمین کیوان
ثمر نخل مهر و کین تو باد	خار و خرمای شر و خیر قضا
از چنان تو و چنین تو باد	مکو و اثابت صفحه تقدیر
تیغ تو ایت مبین تو باد	پی برهان قاطع منکر
بهشت برینی تو یا چرخ اخضر	سقا ک الله ای روضه روح پرور
رخ آسمان از کو اکب مجدر	تورا آسمان خواندمی گر نبودی

becsülik? Mi miatt kamfor színű a hold arcza? Mi az oka, hogy olyan hőt áraszt a nap, mint a tűz? Ez a siető mozgó ég, mely felül van, ez a maradó föld, mely meg alul van, mindaketten az isteni parancshoz vannak kötve, de miért ez és nem más az Isten akarata?»¹⁾ Mint sok más modern persa költő, úgy Šebâi is a leíró költészetet műveli, melyhez nem kell eredeti eszme s csak jó szónoki tehetségre van szüksége írójának. Igen szereti leírni az obli-gát tavasz mellett a kertet, mely utóbbi tagadhatlanul jó tárgy költői feldolgozásra. «Narcisod miatt búsul a kedves szeme. Jáczin-todért öltözik feketébe a szívrabló fürtje. Az ég a te illatodtól lett myrthus-szagú. A te szellődtől illatos a lélek levegője. Egy márvány medence van abban a szívbánoló kertben. Ragyogó víz van abban a medenczében. Szélességre, nagyságra nézve olyan az, mint a ten-ger és az oczean, tisztaságra nézve olyan ez, mint a Keüter és a Tesnîm (két paradicsomi folyó). Tiszta vize a bele tükröződő rózsák-tól úgy nézett ki, mint a rúbint színű bor az ezüst serlegben. Vízébe úgy beletükröződik a gazellák kecses alakja, mint a tánczban kilát-szik a rózsaaarczúak ezüst keble. Mint a Keüterben mulató hurik és szép fiuk, úgy veszik ki magokat, a medence víztükrén, a különféle vízi madarak. Sok ékkő-szóró szökökút hint ott drágaköveket az ég ölébe. Mindegyiknek, mint a te dicséreted zengőnek, a szája csupa drágaköveket hullat, vagy, mint a Hākân (Feth'alî egyik

این چرا خار و آن چرا خر ماست
آن چرا شیر و این چرا قبر است
باز فرخنده از چه کردار است
بوم نستوده از چه تقصیر است
مادرا از چه روح کائنات است
هور را از چه تابش هیر است
این شتا بان غلک که در ز بر است
این درنگ زمین که در زیر است
هر دو محکوم حکم یزدانند
حکم یزدان بر این برآن چر است

neve) drágakő szóró marka minden perczen egy-egy nedves ékkövet vetnek ki. A szökőkútak vizének minden visszaeső cseppjétől egy-egy buborék támad, mely a beletükröződő virágoktól olyan vörös színt kap, mint a rúbint. Te azt mondanád, a vízbuborékokat látva, hogy a Keuterben fürdő huriknak csak a fejük látszik ki a vízből.» Šebâi szereti valami tárgygyal összefoglalni a király magasztalását, valószínűleg csak azért, hogy némi érdekességet adjon az elkoptatott themának. Sokszor a dicsért tárgy és az uralkodó közt alig lehet valami viszonyt vagy vonatkozást felfedezni, így egy helyen a tükör tulajdonságait énekl meg a sahhal együtt. «Oh te Nagy Sándor műve,¹⁾ oh te aranytükör. Oh a lélek világának alakja olyan, mint a te szép arcod. Annak a ragyogó napnak vagy te kelete, melynek a küszöbéhez dörzsöli a homlokát keletnek királya (a napot érti a keleti király alatt, mely a tükörből visszatükröződik). Annak a ragyogó drágakőnek vagy te a bányája, mely elhomályosítja a gyöngyökkel teli tengert és az ékkőbányát. A te szépséged hasonló ahhoz a királyhoz, kinek parancsa a végzet erejével bír. Az ellenség vérével a szent háborúban részvevővé teszed te az ég arczát (azaz vérrel fecskendezed be az eget). Szemfestékül port szór hadserege a csillag szemébe. Olyan viszonyban áll az ő szándéka a végzet jóváhagyásához, mint a kar az azt mozgató izomerőhöz. Az ő parancsa és a sors keze úgy együtt működnek, mint a kar és a tör.» Nagy ritkán nevetséges, humoros verseket is ír Šebâi; így egyikben a tevéhez hasonlítja magát, melynek csupa fáradtság, teher az élet. «A tevéhez így szóltam, mily kár, hogy oly hamar elhalsz. A teve így felelt, annak, a kinek, mint nekem, tövis van a szájában és teher a hátán mindig későn jön, bármikor éri is el őt a halál. Vigyázz Šebâi, mert a te sorsod is olyan lesz, mint a tevéé, mindamellett, hogy a királyi udvarnál fogsz meghalni. A sok versírástól olyan sovány lett a tested, mint a hajszál és mégis kenyéradó uradat szolgálod.» (Az eredetiben árpáról van szó, mely a persa lovak rendes abrakja.)²⁾ Elég jellemző egy mondás egy udvari költő szájából.

¹⁾ Nagy Sándor mesés tükrére czéloz, melyet az Alexandriában építtetett. Nizâmî Bombayi kiadás 32. lap.

تن ز شعرت چو شعر گشت و هنوز بنده خواجه شعر ستي²⁾

Tréfás mondásaiban a kor romlottságát gúnyolja. «Ebben az alávalókat nevelő világban a becsületes ember neve elvesztette az értékét, csak annak a gyalázatos embernek sütnék itt kenyeret, a kinek hasa tele van az emberek vizével.»¹⁾ Nem mondja ki, de azért nagyon is érthető, hogy micsoda vizet értett a költő. Egy másik ilyen tréfálódzó versében a fősvénységet ostorozza. «Vendégségbe menve, egy tiszta helyet és szőnyeget kértem, hogy az előírt mosakodást elvégezzem. A szolga gúnyosan hunyorítva szemével, a konyhába utasított, mely úgymond a legtisztább, legüresebb helyiség a házban.» Mint látható a közlött példából is, a humor nem erős oldala Šebāinak, ő csak dicsérni tud és minden alkalmat megragad, hogy dicsérhesse urát, a királyok királyát. Az isteni egységről szóló egyik nagyobb terjedelmű meszneviében a persa költők kedvelt tárgyról, a sors változandóságáról és a földi dolgok hiábavalóságáról, a vanitas vanitatum-ról így szól: «Ugy hallottam, hogy egy előrege-dett móbed abban az időben, mikor utoljára járt, tiszta teste a nap hevétől olyan lett, mint a viasz a tűzben, vagy mint a cukor a vízben. Egy valaki így szólt az öreg móbedhez, hogy, oh te a régi napok gyermeke, miért nem építettél a mulandó világon magadnak ideiglenes hajlékot a nap heve ellen, mely most testedet perzseli. Főlsóhajtott s így felelt az öreg: Nem tesz semmit, ha ezen a néhány napon nincs is enyhelyem az árnyékban. Hallottam, hogy a múlt évekből ezernél többet töltött a földön. Ilyen módon szabadultak meg a világtól a nagy emberek és nem kötötték úgy a világhoz a szívöket, mint mi. Mint a bölcsek, ne gondoldj a világgal. Vigyázatlanul, könnyelműen ne tedd ki magadat a veszélynek. Ha kőből, ha vasból van is a lelked, szétmorzsol téged az égnek forgása. Ha kő vagy, akkor az közúzó vas, ha vas vagy, akkor meg vasat vonzó delej. Hallgasd meg az oktató tanácsot, hogy a halállal végződik majd életed. Ha hold vagy te, az (t. i. a sors) sötét felhő. Ha felleg vagy, tavaszi szél az. Te olyan vagy, mint a gyermek, az eg meg olyan, mint a bölcső. A sorsra van bízva a bölcső ringatása. A napból és a holdból csinál neked csengetyűket (gélágil) és a csengetyűzéssel és ringatással végre is elaltat téged. Ideiglenes hajlék a

1) نان ان خام قلتبان پخته است
کش شکم پر ز اب مردم شد

két ajtajú világ, senki sem kerülheti el az azon átmenetelt. Mivel nem örökké tartó a világ, csak ki- és bemenetelre jó. Az a másik ház van az örökkévalóság számára építve. Az Úron kívül nincs más örökéletű, mert a hívőnek nem osztályrésze az öröklet. Mint a farkas jár körül a halál, és egyaránt elragadja a vadszamarat és az oroszlánt. A világon senkinek sem volt még olyan nagy méltósága, mint Gémšidnek, mégis hirtelen elfojtotta lélekzetét a halál. Az égre tette a lábát Kej Kavus, mégis utolérte őt végzete.» Ugyanebben a költeményben ilyen epikureusi tanácsokat ad a bölcs Lokmán szájába, hogy azokkal próbára tegye fiát. «Hallottam, hogy Lokmán szeretetből végrendeletében így szólt fiához, hogy: oh te széparcú, ne egyél mást, csak királyi ételeket, hogy testednek javára váljék a táplálék. Ne keress gyönyört másnál, csak az édes nevetésű bálványnál (szépségnél). Ne nyugodj meg másen, csak a selyemágyon. Minden tollvonásoddal vedd meg egy-egy háznak az alapját és örvendeztesd meg azzal barátaid szívét.»¹⁾ Az önérzetes Exegi monumentum-féle önmagasztalás igen gyakori jelenség az újkori persa költőknél. A legutolsó versfaragó hajlandó második Háfiz vagy Ša'dinak tartani magát. Šebâi, ki különben a jobb persa költők közt megállja a helyét, ilyenformán tudatja a világgal, hogy mily magas véleménynyel van önmaga felől: «A szó olyan, mint az ég, és azon én vagyok a nap. A mohon szót evő ugyancsak én vagyok. Mi a szó ebben a változandó világban? Egy játék golyó az s én vagyok a golyó dobója. Micsoda a szó? Az én fogam rágománya. A fogaim után a gyomrom örleménye. Mint a madár, mely saját begyéből veszi ki a táplálékot és úgy eteti kicsinyeit, úgy adok én a saját magamtól megevettből tápot, a gyülekezet, a közön-

¹⁾ شنیدم که لقمان پسر را از مهر
باندروز فرمود کلي خوب چهر
مخور لقمه جز خسرو ني خورش
که تن يا بدت از ان خورش پرورش
مجو کام جز از بت نوش خند
ميا رام جز در دواج پر ند
بهر خط خانه بنياد کن
و زان خا طر دوستان شاد کن

ség kicsinyeinek.»¹⁾ Biz ez egy kicsit furcsa, nem épen költői hasonlat.

Nešât Isfahâni Feth'alî sah külügyminisztere, azon jelesebb vallásos irányú persa költőkhöz számítható, kik az újabb persa irodalomban fölléptek. Ethének a persa tanító vallásos és lyrai költészetről írt tanulmányában a múlt századbeli Hâtifon kívül ő az egyetlen újabbkori költő, kit a szerző megnevezni érdemesnek tart.²⁾ Nešât, kortársainál bőkezűségéről, a keletiek ezen legtöbbre becsült erényéről, volt híres. Adakozó hajlama nem ismert határt, mondják egész vagyonát elajándékozgatta és sokszor jutott jótékonyága folytán pénzzavarba. Egyik költeményében a feletti keserűségének ad kifejezést, hogy barátai zilált anyagi viszonyai miatt nem látogatják őt többé és kerülik házáat.³⁾ Nagy bőkezűsége mellett igen vallásos ember volt Nešât. A vallási rajongás, nem tudjuk a valódi vagy

1) سخن اسمان در آن خور مذم
همان آرمند سخن خور منم
سخن چیست در این نشیب و فراز
یکی کوی و من تر که ده کوی باز
سخن چیست خا بیده گا ز من
پس از گازمن خا بیده انبار من
چو آن مرغ کز زاغر آرد خورش
دهد بچگان را از آن پرورش
من این خوردگان را در این انجمن
خورش بخش از خورده خو یشتن

²⁾ Hâtif aus Isfahân (gestorben um 1785 A. H. 1200) und Naschât, der im Jahre 1813 Minister der auswärtigen Angelegenheiten unter Fath-Ali Schah war. Die beiden letztgenannten haben eine Reihe zarter und geschmackvoller Ghazelen verfasst, die an die besten älteren Muster erinnern. Die myst. didakt. lyr. Poesie u. das spät. Schrift. d. Perser. Hamburg, 1888. 49. lap.

صد گنج غزون بود مرا در دل و بار ان
نا دیده گد اشتند که این خا نه خر اب است

csak a tettetett, mindig nagy befolyással volt sorsára. Még mielőtt a miniszterséget elnyernie sikerült, határtalan vallási buzgalomból vagy a mi valószínűbbnek látszik, képmutatásból, a szufi tanoknak hódolva, sok olyant tett a földi dolgok iránti megvetésből, a miért, a kortársak részéről szemrehányásokban és erős kritikában részesült. Riða Kuli Hân igen homályos szavakkal és leplezett modorban szól a Neşât-ról szóló fejezetben erről a dologról. Alig lehet érteni, hogy mit is akart mondani a keblében támadt tüzzel, mely a külső és belsőről szóló tudományok könyvtárát elégette.¹⁾ Legnagyobb valószínűség szerint, mint igazi szufi a részegségnek és egyéb kicsapongásoknak adta magát Neşât, és nem a mystikus, hanem a valódi korhelység volt az, a min megbotránkoztak igaz hívő honfitársai. Neşât, vagy valódi nevén Mirza 'Abd el-Vahhâb, 1818-ban lett Feth'ali sah külügyminisztere és tíz évvel minisztersége után 1828-ban hunyt el. Versei általános tetszésben részesültek. Egy előkelő persa költő ezt írta halálára: «A világ szívéből eltávozott az öröm (pompás szójáték a költő nevével, mely arabul vigszágot, örömet jelent).»²⁾ Neşât, ki számos sikerült ghazelen kívül mintaszerű prózai műveket is írt, a keleti fogalmak szerint nagy műveltségű ember volt. Riða Kuli Hân azt mondja róla, hogy egyaránt bírta a persa, arab és a török nyelvet.³⁾ Egyéb ismeretei mellett még, mint szépíró is remekelt, különösen nagy mestere volt a nehéz síkesteh írásnak. Nem csak az életben hódolt Neşât a szufi eszméknek, de verseiben is ennek a fátyolozott érzékiséggel határos tannak igyekezett kifejezést adni. Így egyik ghazeljében kortársai szemrehányásai ellen védi magát, midőn szufiságát mentegetve, így szól: «A város gyermekei nem tudják, hogy miben áll a mi örültségünk, vagy hogy ez az örültség még nem érdemli meg a megkövezést. Olyanok vagyunk mi szívünkkel együtt, mint a rom és egy pillanatig sincs meg az önuralmunk. Egy zavart elméjű meglátott engem és így szólt, nem hittem eddig, hogy valami kuszáltabb lehessen az én hajamnál. Testem kimerült, törődött, fáradt, szívem

¹⁾ وكتب خانه علوم ظاهري و باطني سوخته

Rijâd el 'ârifin 312. lap.

²⁾ از قلب جهان نشاط رفته

³⁾ Megma' el fuşehâ II. köt. 510. l.

beteg, szemem álmatlan, ajkam hallgatag. Oh szerelem, te töltöd be egész lényemet. Nem hallgatok az intő szavára, mert ha esze volna, nem tiltaná az örvöngést. Utitársaim megfogták kantárszárát lovamnak, mondván, hogy nem jó úton járok, ez az út nem vezet Mekkába, nem követtem tanácsukat és mégis Mekkába értem.» Egy másik versében hamisítatlan szufi szellemben az énről megfélekedezésre buzdít. «Meddig lesz még az, az öreg korcsmáros fejére esküszöm, hogy én egy csepp bort iván, megfélekedzem a világról? Hitet, hitetlenséget, észt, örültséget, tudományt, tudatlanságot, mind összepróbálgattuk, még sem sikerült fellebbenteni azt a fátylat. Hunyd be szemeidet és lépj be a szegénység templomának sötét-ségébe, hogy meglássad, hogy a mi ablakunkból ered az ég vilá-gossága. Bár merre veszed is utadat, tégy le az önzésről, mert míg meg nem feledkeztél az énről, nincsen hozzá (t. i. az Istenhez) utad.»¹⁾ Szereti a merész hasonlatokat, mint Serûş Kaâni, egyik kaszidéjében egész halmazát adja az erőltetett hasonlatoknak. «A szenvedély szél, a kívánság eső, a vágy föld, a veszély meg fű. Jó tudatlan az, ki szereti ezt a rózsaligetet és ebben sétál (bended dil guşâjed pâ). Ha kedvesedben (az istenséget érti a kedves szó alatt) bízol, mit félsz a haláltól. Ha lemondta a földi javakról, minek nyujtod ki kezedet a lakoma felé (a lakoma alatt a földi életet érti). Te reád illik, ha ezt a házat (a világot) kerülgeted, a lepke és a gyertya példája. Erre a magra vágyásodra ráillik a víz és a vízi betegség (istiskâ) analógiája. Ha utat nyitsz a hegyi patak-nak, mi különbség a vadon és a virány között? Mikor el vagy készülve a halálra, mit sem tesz az, akár kő akár selyempárna van a fejed alatt.» Igen nagy kedvvel időzik Neşât, az Isten lényének ész által fölfoghatatlansága és az emberi elme korlátoltságának leírásánál. «Ismét levették az örültség lánczát és békóba verték a bölcsesség lábát. Eljött az az idő, mikor zavarba jönnek az elmék. Eljött a titkok kimondásának az ideje. Oh te, ki fölötte vagy a gon-dolatnak és az észnek, te vagy a mi örültségünk és a mi bilincünk. A szívnek szentélye a te lakóházad.» Négy soros verseiben is csak-nem mindig vallásos kérdésekkel foglalkozik. «A kivel te vagy,

¹⁾ هرسوکه نهی روی سر از خویش براری
تا نگذری از خویش بسویش گذری نیست

annak az egész világ út. Aki te nélkülöd jár, annak az egész világ kút. Az a kéz, mely nem ér a te ruhaszegélyedhez (azaz a kinek nem hallgatod meg kérését), az a porral behintett fejhez és a tépett gallérhoz csatlakozik (azaz nyomorúság és balszerencse lesz az osztályrésze).» Ilyen fanatikus modorban szól egyik költeményében 'Alinak a siita nemzeti hősnek Isten iránti szerelméről, a költő azt állítja, hogy 'Ali megöletésének oka az utóbbinak Isten iránt táplált végtelen szerelme volt. «Mivel a világ kezdetétől fogva elfogadták a szerelmét, végre is szükségképpen a szerelem megöltje lett. Ha a mi elbeszélésünk csodálatosnak látszik neked, akkor tudd meg, hogy maga az igazságos (t. i. Isten) «Az a ki keres» című traditóban így szólt: Ha egy uton hozzám törekszik valaki, számos hozzám vezető utat mutatok én neki. Mikor jeleimből (az eredetiben áját korán verseket is jelent) megismer engemet, szerelmes lesz az én lényegembe. Midőn megismert és belém szeretett, azután egy perczig se hagyom őt tovább élni. Nem különös dolog az, hogy én őt megölöm, szerelmes lett, tehát szükséges lett, őt megölnöm. Minden felekezet szerint szabad megölni a szerelmet, de különösen szabad azt, a kinek imádottja maga az Isten. Aztán a próféta hitének törvénye szerint vérdíjat kell fizetnem saját áldozatomért. Ily módon én jó barátom, választottam gyilkosa lettem. Mindakét világ kevés az ő vérdijára. Kivülem más nem lehet az ő vérdíja. Én vagyok, kitől elrabolták a szívét és én vagyok a szívtelen. Én vagyok egy személyben a gyilkos és a meggyilkolt. Mivel nem tudok senkit, ki méltó lenne vérdijára, nem ingyen adom azért neki magamat, mert azért öltem meg, hogy életet ajándékozzak neki.»¹⁾

از ازل افتاد چو ن مقبول عشق
لاجرم شد عا قبت مقتول عشق
گر حدیث ما ترا آمد عجب
گفت حق خود در حدیث من طلب
طالب من گر شود یکرد کسی
راهها بنمایم هر سو بسی
چون مرا بشناسد از آیات من

Egyik versében világosan kimondja Nesät, hogy nála a bor és a holdarczu kedves nem a földi gyönyöröket, hanem az isteni lény iránt érzett szerelmét jelképezik. «Jöjj, hadd öntsük ki a vizet erre a földre. Ujhold alaku sugárban öntsük ki a vizet a vizes kánából. Jer, hadd keressünk szép leányt és boros poharat. Keressünk nála periként gyönyört. Nem oly gyönyört, melyet egyik test a másiktól kap. Nem olyan poharat, a milyent össze lehet törni. Nem olyan bort, a mely a gondnak elégeti a szőnyegét (azaz elüzi a gondot), hanem abból a borból, mely tüzet vet a vigságra. Nem abból a vízből, mely kimossa a szemből a port, de abból a vízből, mely tisztára mossa a lelket és a szívet. Ha ezzel a vízzel kimosod a port a szemedből, nem látsz akkor egyebet a tiszta fénynél. Az istenség az a tiszta fény, a világ csak árnyéka. A világ teremtmője ékesség azon az árnyékon. Legyen örökké a világ a világ ura kedve szerint. Vigyázzon reá mindig a mindenség alkotója.» Az előbbivel ellenkezőleg egy másik versében maga is beismeri, hogy mindig a szerelem szolgája volt. «A legtöbb ember nem látszik tudni azt az igazságot, mely pedig mindenütt el van terjedve, hogy a szív szerelem nélkül minden pillanatban a szenvedély, a kívánság rabja s hogy az a ház, melyben nincs az Istennek szentély, a csőcselék mulatóhelye. Mindenki tudja, hogy én a szerelem rabszolgája vagyok, ő (t. i. a szerelem) az én mesterem. Nincs mit csodálni oh khodsa, ha gáncsolják tetteimet. Én egy tudatlan gyermek vagyok, a szerelem tanítóm. Lélek nélküli hideg szobor vagyok, ő a szobrászom. Ha megöl egy pillantásával, újra feléleszt az, a kinek ajkáról ered az életerő.» Lyrail költeményeiben Nesät tele életkedvvel a bort dicséri, mint kelet legnagyobb lyrikusa Háfiz. «Az ünnep

عاشق اید بر صفات ذات من
شد چون عاشق ازمن آکه شد همی
زان پس اورا زنده نکندرم دمی
پس عجب نبود اگر کستم منش
عاشق است و لازم آمد کشتنش
کشتن عاشق بهر مذهب رواست
خاصه آن عاشق که معشوقش خد است stb.
(661)

előestéje van most, jer, hadd csókoljuk a serleg ajkát. Hadd töröljük ki egy csepp borral harmincz bőjti nap gondját a szívből. Dobjuk félre az olvasót és a képmutató gazok csuháját, kövessük a korhelyek és a pohárforgató kelenderek szokását. Ma fejezte be az ég holdja körútját az égen, ideje van, hogy mi meg megkezdjük a pohár köröztetését. Arczunk mosására az élet forrásából hozzunk vizet. Nagy Sándor tükrénél jobb tükröt ragadjunk a kezünkbe. Hogy a győzelem látásával fölvidítsuk szemünket, a győzelmes király udvarának porát hintsük a szemeinkbe. A jó barátokat mind a boros serleggel szemléljük, az ellenségnek fejeit a lándzsára tűzzük. Gyorsan, mielőtt felébrednének az alvók, jer kedvesem, hadd csavarjam kezemre illatos fürteidet. Rést ütött a búnak dolgán, oh Nešát, a pohár, forgassuk tehát a poharat, míg egészen eloszlatja, kiirtja a bánatot.» Nešát, ki mint miniszter, hozzá szokhatott az udvari légkörhöz, igen találóan fejezi ki, hogy neki éltető napja a fejedelem tekintete. «Addig, míg a nagy Hákán udvaránál voltam, a vízben hal, a tűzben szalamander voltam. Most, hogy távol vagyok tőle, olyan vagyok, mint a víztelen kiszáradt folyam és a hideg füstölő.» Egyik versében, mint valódi udvaronc-költő nem akar ismerni nagyobb élvezetet a nagy király szolgálatánál. «Széltében-hosszában bejártam a világot, hol elül, hol hátul jártam ezzel a karavánnal. (Az emberiséget érti a karaván alatt, melynek célpontja a sír.) Bárhová jutottam is, sehol semmi olyat nem láttam, a mi élvezetesebb lett volna a királyok-királya szolgálatánál. Mindent kitörültem a szívemből az Istenen kívül, s aztán az ő árnyéka alatt húztam meg magamat. Feth'ali sahnál, az igazságosnál, találtam menhelyet, kinél igazságosabbról soha sem hallottam.» Feth'alit magasztaló versében egy másik helyen zavarának ad kifejezést a költő, hogy nem tud eléggé magasztos jelzöt találni. «Zavarban vagyok, mert nem tudom, hogy minek mondjam, hogy méltó legyen ő hozzám. Ha felhőnek mondom, drágakövet szór ő nem esőcseppet. Ha égnek mondom, nem áll a hasonlat, mert ő, állandó. Hegynek mondanám, de nincsen kőszíve. Ha királynak nevezem, nem elég fenséges czim ez neki, jöllehet én nem tudok nagyobb czimet mondani.»

Furüg ed-Din azaz Mohammed Mehdi el Isfaháni azoknak az újabbkori persa irodalomban ritka költőknek a számát növeli, kik költői tehetségük mellett nagy tudományos képzett-

ségükről voltak híresek. Moḥammed Mehdî már gyermekkorában lelkesült a tudományokért, és hét éves korától fogva folyvást a könyveket bújta. A jeles Ebulḳasim bin 'Isi el Ferhâni, ki akkoriban Azerbajdszan tartományának volt a kormányzója, értesülve a fiatal Moḥammed Mehdî tudományszeretetéről, hogy a továbbtanulásra módot nyújtson neki, magán könyvtárához nevezte ki könyvtárnoknak. Ebulḳasim, kiről jól mondja a költő: «Hogy a magasztalás oly jól illatozik az ő nevéen, hogy sokkal illatosabb azon, mint a füstölő parazsán a mosusz,»¹⁾ atyailag gondját viselte a fiatal tudósnek. Moḥammed Mehdînek igen nagy hasznára vált a könyvtárnokság, mert nem csak a párját ritkító (természetesen keleti) könyvtárt használhatta, hanem a mi több, a könyvtárt látogató tudósok vitatkozásaiból is sokat tanulhatott. Eleinte a keletiek előtt legfontosabb tudományt, a theológiát tanulta, és csakhamar jeles hittudóssá képezte ki magát. Első műve egy hittudományi értekezés volt a «tauhiḍ»-ről. Később, igazi keleti tudós módjára, összetanult minden keleten mívelt és becsült tudományt. Tanulta a csillagászatot, magától értődik, hogy nem az astronomiát, hanem csak az astrologiát, a csillagjóslás tudományát, melynek még most is akadnak művelői Iránban, a mértant, földrajzot, történelmet és a keleti tudósnek nélkülözhetlen genealogiát ('ilm ensáb). Az arabot teljesen a magáévá tette és egyforma könnyűséggel verselt arabul és anyanyelvén persául. Theologiai értekezéseinek és egyéb tudományos munkáinak kívül több kaszidet is írt a ḳorán nyelvén. Arab verseiben egészen a persa szufi szellemben szól, úgy hogy csak a ruha, a nyelv bennök az arab, de a tartalom, a modor hamisítatlan persa, egyik kaszidéjében így szól: «Inni mentünk az Euphrates tiszta édes vizéből, de üres pohárral tértünk onnét vissza. A tiltott italt abban a gyülekezetben élveztük, hol a bőkezűség pohárnokai hordták körül a serlegeket. Olyan időben, melyből hiányzottak a balsors csapásai, mert bizony meglőtt már engem a balsors mélyreható nyilával. Közeledtem az istenséghez, az ismeretekkel de eltávolodtam vágyaim elágazó útaitól.»²⁾ Furûḡ ed-Dîn nagy tudomá-

¹⁾ ثنا نیکو بر نام او بیبوید خوش

از آن فر وان خو شتر که مشک بمجر

وردنا علی عذب الفرات ولسلسال

nyossága mellett, a legtermékenyebb persa költők egyike, Riða Kulî Hân szerint csak egyik nagyobb költeménye, a kiadatlan Világ Lapjai (Sehaif ul 'â em), öt könyvben kétszázezer verssort tartalmaz, tehát háromszor akkora, mint Sâh Nâme. A minőség nincsen arányban a mennyiséggel. Furûg ed-Dîn versei nem haladják meg a közepszerűséget. — Egyik versében így írja le a tavaszt, mely kimeríthetetlen forrása a persa költészetnek. «Tavas van, és a a korhelységnek van most az évadja. A kertek és ligeteknek van most az idényök. A rózsatő olyan magasra nőtt, mint Jemen völgyének pálmafája. — Az alakokkal kivarrott, kiterített szőnyeg kinyílt rózsákkal van behintve. A harmatcsepp úgy ül a rózsalevélen, mint a gyémánt a topaz és korallon. A sötétség országa nincs ugyan a mező szélén,¹⁾ de ezért ott ezer élet forrása fakad. A madarak Dávid király zsoltárára gyűjtöttek, úgy hogy olyan lett a kert, mint Salamon király trónja. A tulipán lábára békót vert a víz, te azt mondanád, hogy olyan az, mint József a börtönben. Arról az esőcseppeket hullajtó felhőről meg azt mondanád, hogy az egy síró fekete néger. Mit búsul a könnyező feketén az, a kinek nevető pohár van a kezében, mit fél a bögg sárkánykigyótól (a mennydörgő felleget érti) az, kinek van gyógyszere.» A keleti költők szokásos modorában beszél a szerencse változandóságáról «Nézd az eget és annak felfordult forgását. Ne csaljon meg téged reggeli békéje. Ne feledkezzél meg harcának éjjeli rohamáról. Erővel tépd le lantjának húrjait. Zúzd össze kövel rózsaszínű

ولكن صدر ذا عنه بالقدح الخالي
 شر بنا طلى الحرمين في المجلس الذي
 تدرو سقاء الفيض فيه بار طال
 زمان خلت منه النوايب انما
 رمتني صروف النابتات با نصال
 قربت با لادبت في حضرة العلي
 بعدت ولكن عن مناهج اما لي

¹⁾ Czelzás Nizâmi-nak Nagy Sándor könyvében leírt mondájára, mely szerint az élet forrását a sötétség országa veszi körül.

poharát. Gyógyszerének nedvében méreg van, fájdalom rejlik dagasztott kenyerének élesztőjében. Azt a színt, a mit az ő ügyessége gyárt, nem lehet szappannal lemosni. A világ java csak gyermekek játékszere, fordulj el az ilyen vagyontól és annak csábjától. Lealáztatás a sorsa a világ jelesének és kitűnőségének méltóságot nyer bűnöse és hamis játékosak. Intelmeiben is világmegvetést hirdet. «Te szomjas vagy, a világ pedig csak víznek tetsző fényes délibáb. Ne keresd a reménynek vizét ebben a kiszáradt régi víztartóban. A bölcsnek olyan a világ, mint a bilincs és a fogház, de azért a marhának jó a mező füve. A tiszta léleknek az égben van a helye. A tisztátalan testnek ez az elhagyott hitvány föld a háza. Ragyogj, mint a nap az égen. Mint a teli hold, fényesen és nem úgy, mint az újhold.»

Igen sok persa költő énekelte már meg az iszlám első háborúit. Az újabbak közül többen, mint Šebāi Kašani egész terjedelmes hőskölteményeket szenteltek ennek a mohammedának előtt kedves tárgynak. Azok közül, kik ezt a sokszor feldolgozott eseményt választották meszneveikben költői tárggyul, kitűnő helyet foglal el Šāfi Isfahāni, azaz valódi nevén Mirza Ga'far. Riḍa Kūli Hān szerint Šāfi Isfahāni a persa irodalom jelesei közé tartozik, ki a ghazelt az újabb költők e kedvenc versnemét művelte.¹⁾ — Daczára annak, hogy a ghazelt mivelte nagy előszeretettel, főműve mégis a prófétának a mekkaiakkal folytatott harcát leíró mesznevi lett. — Šāfi ritka kitartással tíz évig dolgozott époszán, melynek «Királyok királyának könyve» (Šāhinšāh Nāmeḥ) címet adott. Mikor elkészült művével, bemutatta azt az akkori persa királynak, Feth'alī sahnak. A sahnak igen megtetszett a bemutatott költemény és gazdagon megajándékozta íróját. Jellemző a persa irodalmi viszonyokra, hogy a költőjének ez a kitüntetésé sehogy sem emelte magának a költeménynek a hirnevét, mert az oly kevésbé lett népszerűvé, hogy Riḍa Kūli Hān állítása szerint a legtöbb tedkerehében még meg sincs említve írója egyéb művei között.²⁾ A királyok királyának könyvét a próféta dicséretével kezdi. «Ő a világ menhelye, a teremtés ura, ki igazán magában egyesíti az összes jótulajdonokat. Aranyval fizetve gyűjtik össze seregeiket

¹⁾ Meḡma' el fuṣṣḥā II. köt. 317. lap.

²⁾ Ugyanott.

az uralkodók és a hadsereggel igázzák le a világot. Üres kézzel, sereg és vagyon nélkül, nézd milyen módon foglalta el Moḥammed a világot. De annak, a ki újjával megrepeszti a holdat, illik hogy sereg nélkül foglalja el a világot.» Mint Šebâi és csaknem mindegyik újabb époszköltő, úgy Šâfi is a nagymestert utánozza. Így például egészen a nagy költő modorában írja le 'Ali harczát Weliddel. «Mikor két év elmúlt a Medinába költözés után, egy hirnök jött, ki azt jelentette, hogy egy nagy hadsereg jön Medina ellen. Mindnyájan gyorsfutásu lovakon fegyveresen, zászlósan, sárgaveres és ibolyakék sátrakat hozva magukkal. A próféta ezt hallva, parancsot adott, hogy a városon kívül üssenek sátrat és verjenek riadót. Minden oldalról egy-egy kigyóformájú lobogó lengett veres és kékselyemmel diszítve. A nagy dobolás és sipolástól, te azt mondanád, a föld is kizökkent a helyéből. A kézi dob recsegése és a kürt hangja elfogta a hang elől a fülhöz vezető utat. Kétfelől a két sereg, csapat csapat hátán, betöltötték a síkság és a hegy környékét. A tisztátlan Welid a lázadók feje, a ki olyan volt a csatában, mint a hatalmas sárkány, ragyogó handsárral kezében, elállta az Isten oroszlánjának az útját. Először az a rossz szándéku, mint a dühös elefánt, összeszorítá lágyékát és felemelte kezét. Hozzáugratott a vitéz hősies tettü világ oroszlánja (t. i. 'Ali), úgy kirántotta hüvelyéből a dul fíkárt, hogy kezétől és kardjától felve, megsajnálta az ég a bikát és halat.¹⁾ Olyan erővel sújtott, hogy azt fejtetejétől köldökéig kettéhasította.»²⁾

¹⁾ A mohammedán monda szerint a föld egy óriasi bikán, a földet tartó bika meg egy nagy halon nyugszik.

²⁾ نبی چون شد آگاه از این خبر
 یفرمان دارنده داد کر
 بفرمود نوبت بها مون زدند
 سر ابرده از شهر بیرون زدند
 زهر سو یکی ازدها فش در فش
 مزین بدیباي سرخ و بنفش
 زبس ناله کوس و بانگ دراي

Az egész Šahinšah Námeh tele van 'Alí hőstetteinek leírásaival. 'Alí az Isten oroszlánja természetesen már az első csapásra megöli ellenét hatalmas Zulfikárjával. Talha és 'Amr megöletését a hívők fejedelme ('Alí szokásos czíme) által így írja le: «Mikor a nap az oroszlán hátára ütötte karmát, előjött benső lakából a jóhírt hozó intő (t. i. Moḥammed próféta). A hadsereg rendbeszedésére szorosra kötötte derekán az övet és a hősökkel földíszítette a háború piaczat. Az első, a ki az ellenség közül a harczterre jött, a Sofjanidáktól származó Talha volt. Arany sisakkal a fején, pánczéllal a testén, haragtól összeránczolt homlokkal a két sereg közti téren mutogatta magát, mint egy hatalmas elefánt. Nagyságra nézve olyan volt,

تو گفتی زمین اندر آمد ز جای
 فغان دف و ناله گاو دم
 ره گوش را بر صدا کرد کم
 سپاه از دو جانب گر وها کرد
 گر فتند پیر امن دشت و کود
 ولید پلید آن سر سر کشان
 که در رزم بد ازدها دمان
 بدست اندرون خنجر آب رنگ
 سر رد به شیر خد ا بست تنک
 نکست آن بداندیش چون پیل مست
 بیفشردان و بر آورد دست
 بدو تخت شیر جهان کرد کار
 کشید ازمیان آنگون ذو الفقار
 بد انکو نه کر بیم آن دست و تیغ
 فلک خورد بر گاو و ماهی در یغ
 چنان راند بر تار کش بیخکاف
 که از فرق او چاک شد تا بناف

mint egy rút ördög, egész ajka teli ármánnyal, egész szíve teli fúrfanggal. Íjjal a karján, hurokkal a kezében, jött és úgy ordított, hogy ki ezek közül az aczélújjú jelesek közül, az, ki velem szembe szállni akar. Úgy ordítva, bögve, mint egy veszett elefánt, dühös fogcsikorgatással készült a harcra. A mint a király ('Alí) kirántotta éles kardját, az, a kinek keze és kardja az eget is eléri, egyszeriben lecsapott azzal az ellenség (Talha) fejére oly hatalmas vágással, hogy az a sisaktól a nyeregig ketté vágva, két darabban hullott a bosszúállás síkjára.»¹⁾ Csataleírásaiban elég emelkedett hangon, csaknem Firdausi nyelvén szól. A híres árokmenti csatát (rezm ihendeķ) például, mikor Moḥammed sánczczal megerősített táborában védte magát Medina alatt a mekkaiak ellen, így beszéli el: «A negyedik napon, hogy a fénylő nap világosságával megvilágította a világ lakomáját, gúnyverseket szavalva, kiáltozva és forrongva vették körül azt az árkot (t. i. a mekkaiak, mert ezek ostromolták az elsánczolt moszlim tábor). A bátor harczosok vezetője 'Amr volt, az igazságot nem ismerő, kitől még a vad oroszlán is rettegett. Olyan erős volt, hogy vasmarkával még a hegyet is kiszakította a földből. Nagytermetű és erőskarú, ki magában egyesítette a hős minden tulajdonait. Termetére nézve hasonlított az élő elefánthoz. Mértföldre futott előle a sárkánykigyó. Testén, hogy azt a nyilaktól védje, pompás tigrisbőr pánczélt viselt. Vaslánczczal szorosan volt öve derekára kötve s annak egyik oldalán gyémántfényű törelógott. Sziklarepesztő kardja úgy csüngött le övéről, mint az óriáskigyó a Kaf-hegy oldalán. Alatta egy szörnyű nagy paripa és úgy nézett ki azon, mint a hegy a hegy hátán.» Különös, hogy a költő mit sem szól arról a körülményről, hogy az öreg 'Amr néhányad magával átment az árkon és úgy keveredett harcza 'Alíval és a medinabeliekkal. «Hallottam, így folytatja a költő, hogy azon a napon 'Alinak fekete paripája történetesen beteg volt. Gyalog ment tehát az ellen a bálványimádó ('Amr-t érti) ellen és gyalogosan állott elébe. Mikor őt ilyen gyalogszerrel messziről megpillantotta, 'Amr csodálkozva így szólította őt meg: Oh te fiú, nem akadt más lovas ember abban a seregben, hogy te jössz gyalog ellenem? Az

1) بد ا نسانكه از خود تا پشت زين

بدو نيمه افتاد در دشت كين

oroszlán (gedenfer 'Ali egyik neve) így válaszolt neki, hogy oh te semmirekellő, mi közöd neked ahhoz, hogy lovas vagy gyalogos-e valaki. Nekem magamnak sok disznevem van, ezek közül egyik az, hogy Hejder (oroszlán). Megütődött ezen a mondáson 'Amr, a hatalmas bajnok. Leugrott lováról és pompás acél kardjával támadt a fejedelemre. Egészen közel jöve egymáshoz, összekaptak akkor az oroszlán és a tigris. A kardok csattogása és a harczi kiáltás a halál híret vitték meg a fülnek. Arra a harctérre és azon a küzdőtéren folyó párharczra szegezték mind a két oldalról szemeiket a két fél harczosai.»

Magától értődik, hogy a győzhetetlen 'Ali végre is leteríti ellenfelét. Kifogyhatatlan 'Ali hőstetteinek leírásaiban, maga a próféta háttérbe szorul és szinte eltörpül mellette. 'Ali párbaját Merhebbel, a vitéz mekkaival, jobb időkre emlékeztető modorban írja le. Hariṭ megöletése nagy félelembe ejtette a mekkai sereget. «Az oktanok mind úgy remegtek, mint a nyárfalevél, csak Merhebbhez volt egyedül reményük. A zsarnok (Merheb) mikor fivére haláláról értesült, bújában megszaggatta elül ruháját. Fején bronz sisakkal, melynek tetejére egy sziklakövet tett nyomatéku, jött és lóra ült, őt látva, te azt mondtad volna, hogy az egy élő veszett elefánt. Oh testvérem, így panaszkodott, mily kár, hogy utóljára is fegyverrel kellett megöletned. Egy ideig könnyezett, fivérét siratva, aztán, mint a sas, kiterjesztett szárnyakkal fölröppent és úgy rohant a harctérre, mint a hogy jönnek a dühös elefántok. Hegymagasságú buzogányával lóra ült az oroszlánt fogó király (t. i. 'Ali), kitől félve sárgult meg a nap orezája. Olyan nagy zavart idézett elő félelmes alakja az égen, hogy te azt mondanád, hogy az angyal megfújta a végítélet trombitáját. Tőle megszeppenve, úgy ránehezedett a föld az azt tartó bikára, hogy menten eltörte annak a gerinczét. Midőn Merheb meglátta azt a jeles fejedelmet ('Alit), így szólt: milyen kapóra jöttél te lovas s a nagy gyűlöletből, melyet szívében táplált, dicsérő szavakra nyitotta ki száját. Azt a küzdelmet és azt a csatát nézni, a hold és a nap egyidőben feljöttek az égre. Mind a két oldalon csupaszem és fül volt a két sereg. Keblükben attól a harctól felforrott a vér. Hallottam, hogy annak az ármányos gaznak a teste két kézzel magasabb volt az Isten keze testénél ('Alit nevezi Isten kezének, mely a hitetleneket sujtja). A viharzó tengerhez hasonlóan, melynek zajgó hullámai minden pillanatban toronymagasságra

emelkednek, növekedni, magasodni kezdett az a fenséges fa (t. i. 'Ali). Úgy megnőtt, hogy egy kéznyivel meghaladta annak a gonosz szándékúnak vállát és nyakszirtét. Azután azzal a rettenetes kigyóval, mely annyi fejet hullajtott már a porba, úgy vágott a hit szultánja ellenfelének fejére, hogy sisaktaréjától a nyereg hátaig ketté vált a teste. A nyeregről aztán a fejedelem kezétől a porba hullott és leesett lováról a lovag. Úgy nézett ki annak a bajnoknak teste a küzdőtér homokján, mint egy földrengés által helyéből kimozdított hegy. Lelkének madara pokolba szállt. Mikor az a gonoszát jónak tartó elesett, a haltól a holdig hangos tetszés-örömrivalgás hangzott fel. A semmirevalók úgy elszaladtak az oroszlántfogó kardja elől, mint fut a róka az oroszlántól. «Látva, hogy megfélemedve futnak előle a mekkaiak, utánnuk iramodik 'Ali.» Derekára csavarta a hős öltönyét és úgy neki indult, mint a sebesröptű madár. Egy ugrással az Igazságosnak (Istennek) ez oroszlánja, oh csoda, az ároknak a másik oldalán termett. Úgy értesültem, hogy annak a tengernyi ároknak negyven rőfnél nagyobb volt a szélessége. A sok halottból a mekkaiak erősségének a falai alatt számtalan halom támadt. (A történelem mit sem tud a mekkai hadsereg erősített táboráról.) Az életben maradt mekkaiak mind az erődbe menekültek és gyorsan magukra zárták a vár kapuját. Olyan nagyot ütött 'Ali kezével a kapu kopogtatójára, hogy a kapu döngésének a zaja az egeket verte. Aztán a Hebir¹⁾ ölé kézzel úgy kiszakította sarkaiból azt a vaskaput, hogy a nagy rázkódástól összeomlott, romba dőlt az egész vár. Nem egyedül a dívek ez a kastélya lett semmivé, hanem még az ég erőssége is megingott ettől a földrengéstől. Mikor csata közben kiesett 'Ali kezéből a paizs, nem jött zavarba a hős, hanem feje fölé tartva a vaskaput, úgy nyomult előre. Nyolczvan lépésre dobta aztán azt a szörnyű paizsot a mekkaiak után a haragos Isten oroszlánja.» 'Alit úgy rajzolja, mint valami régi persa hőst, ki a csata után együtt iddogál a sereg előkelőségeivel. «Este hogy erről a vízi lilium színű kastélyról lejött az a tüzes baba (a lenyugvó napot érti), a naphoz hasonló ragyogású aranyserleggel kezében belső lakába vonult 'Ali és az idegenek előtt bezárta az ajtót. A végett, hogy hálószobájában iddogáljon, szép arcából csinált világító lámpát a függöny mögött. A fekete ajtónállók egész virradatig őriztek kívülről

¹⁾ Így hívtak egy mekkai vitézt.

minden ajtót. A következő napi harcztot megbeszélni éjfélig együtt ültek ott az arabok fejei.» Egészen elegikus hangú panaszszal a tavasz elmulása fölött kezdi «az emberek legjobbjának» (hejr en nās), Moḥammed prófétának utolsó perceit és halálát leíró fejezetet. «Mily kár, hogy elmúlt a tavaszok évada. Kár, hogy megváltozott az a viruló vízpart és az a virágos üde rét. Megszűnt minden fülemüle panasza. Elhangzott az a sok tudóst elbájoló ének. Szörnyen kár azért a terebélyes fáért, melynek árnyékában annyszor (az eredetiben kétszázszor) megvetettük az ágyunkat. Hova ment a csalogány? Mi lett az örvös galambból? Mivé lett a ciprus és az a magasra nyúló karsu alak?»

Költeményének végén Šāfi az öregségről panaszskodik és az emberi életkorokat röviden jellemzi. «A tiz éves korig oh csoda, nem tudod megkülönböztetni a jobb kezét a baltól. Tízről a húsz éves korig, ha jól meggondolod, csupa játék és bohóság az élet. Husztól harmincz éves korodig mindenkinél többet akarsz elérni. Mikor a harminczhoz ér a kor, az okos ember nagy dolgokat visz véghez. A harminczról a negyvenig illik a jó élet s minden nap nyugalomban és élvezetben telik. Mikor a negyven év határához ér valakinek hónapja és éve, az idő akkor már megtöri erejét és megbénítja tevékenységét. Csupa szenvedés és baj az élet az ötvenig. Midőn az ötvenet is meghaladta kora, minden pillanat növeli baját és aggságát. Ha ötvenből hatvan lett, a szerencsétlenség szögletében kell lekuporodni. Sokat tapasztaltam ezen a világon, hogy kevés ember éli meg a hetvenet. Ha végtére is meg kell halnod, mit használ neked az a büszkélkedés. Az ötvenet husz évvel meghaladta korom, mikor Isten kegyelméből kétszer öt év alatt versbe szedtem ezt a páratlan költeményt.» A Šāhinsah Namehet érti, melyet hatvan éves korában tiz év alatt írt meg.

Mígmer Isfahāni (az iszfaháni füstölő), igazi családi nevén Ága Sejid Ḥosejn, a jelesebb modern persa költők közé tartozik. Költeményei megnyerték a királyok királya magas tetszését, ki őt a költők legszorgalmasabbika (muğtehed eš šu'arā) dísznévvel (lakab) ruházta föl. A kora ifjúságában elhalt költő kortársai előtt általánosan kedvelt egyéniség volt, jó erkölce és tetszetős külseje és kedves modora megnyerték részére a szíveket, mondja Riḍa Kulī Ḥān a költőről szóló életrajzban.¹⁾ Számos sikerült ghazelt és

¹⁾ Rijād ul 'ārifina 305. l.

kaszidét írt és egy nagyobb terjedelmű mesznevit a szerelemről, melyet Hákani legélvezhetőbb műve, «A két Irák ajándékának (Tohfet ol 'Iraķejni) modorában és mintájára szerzett. Ebben a költeményben egy helyen így szólítja meg a szerelmet: «A lelkek trónjának uralkodója, a szellemek világának parancs-osztogatója, verd szét a létezés seregét, pusztítsd el az önzés birodalmát.»¹⁾

A szerelem tulajdonságairól és a szerelem természetének kifürkészhetetlenségéről így szól ugyanebben a költeményében: «Veled vagyok, de mit sem tudok rólad, mert a szem tükrében láthatatlan vagy. Minden regénél szebb a szerelem regéje, még ha százszor hallottad is azt. Oh, te a sebzett keblűek benső tüze, te miattad égneek kebleink.» Egy másik fejezetben meg így rajzolja a szerelmi vágy kielégíthetetlenségét: «Égek és ha partodra lépve forrásodból iszom, keblem az italtól felhevül. Oh, te az élet forrása vagy, melytől meghaltak, ha ittak, a szomjazók. Meghaltak, de azért mindenkinek öröklét jut te tőled. — Víz vagy a korsóban, méreg vagy a pohárban. Belül fulánk vagy, de mézédességű az ízed. A vízből, melyet meglátott, mérget önt. A mézből, melyet megpillant, fulánk támad. Minden pálmafának, mely te általad lett termékenyenyé, elválás lett a levele és bú lett a gyümölcse. Minden vetés, mely egy csepp vizet kapott tőled, elégetted te annak a termését abban a pillanatban.»

Vişál Širāzi egyaránt jeles a lyrai és époszi költészet terén. Az újabbbkori persa irodalomnak kevés van hozzá hasonló költője. Szabatos nyelvezete és irányának szépségéről már kortársai előtt híres volt. Egyik nevesebb persa költő, Nejîr Širāzi, a következő — szörnyen hízlgő — sorokat intézte hozzá: «Oh te, ki az égből jöttél le a földre. Égbe járó angyalhoz hasonló vagy. Micsoda ajándékot adjak én neked, hogy leszálltál hozzám az égből? Oh légy üdvözlölve te, a kinyilatkoztatás gyermeke. Ugyan miért is szálltál le te én hozzám? Nem vagyok én sem próféta, sem mekkai vagy medinai Hind. Valószínűleg az utat eltévesztve, jöttél te hozzám.» Vişál, ha nem érdemelte is meg ezt az istenítő dicséretet, mindazáltal azoknak az újabb persa irodalomban ritkán található költőknek egyike,

فرمان ده کشور روانها¹⁾
ویران کن ملک خود پرستی

آن خسرو تختگاه جانها
در هم شکن سپاه هستی

kik a kellő tudományos képzettséget jó ízléssel párosítva, élvezhető műveket tudtak létre hozni. Vişâl, családi nevén Mirza Šafi, igen gondos nevelésben részesült, s egyéb ismeretei mellett, minden írás-nemet szépen tudott írni.¹⁾ Igazán figyelemre méltó, hogy Persiában mily nagy fontosságot tulajdonítanak a szépirásnak. Rida Kuli Hân például soha sem mulasztja el megemlíteni, ha valamelyik költő a nevezetesebb írásmódok közül egyikben másokban remekelt. Vişâl is oly sok dicsőítő költeményt írt, mint Ka'ânî vagy Serûš. Magasztaló verseiben elég szép hasonlatokkal és költői képekkel él. «Jól, szerencsésen és szépnek jöttél», így kezdi a királyi palotára írt versét, «és jól illesz erre a helyre. Oh te paradicsomi palota ebben a mulandó lakásban. Szébb vagy te a léleknel, jelentőség-teljesebb a bölcsességnél. Terjedelmesebb vagy az édennél, magasabb vagy az égnél. Oly nyílt vagy, mint a tudós szíve (természetesen az isteni tudományokban beavatottat ért a tudós név alatt), oly magas vagy, mint a szándék röpte. Oly gyönyört növelő vagy, mint az ifjúság és oly szívnyitó, mint az ajándék. A szűk világba be tudtál férni ilyen nagy szélességed mellett olyanképen, mint a hogy a gondolat befér a bölcsnek szívébe. Két arczod van, mint az örökkévalóság lelkének, egyik a paradicsom kertjébe néz, a másik erre a világra tekint.»²⁾

Vişâl legsikerültebb műve a «Ferhâd és Širîn» című mesznevi

¹⁾ Megma' el fuşehâ II. köt. 528. 1. همه خطوط را نیکو نگارَد

²⁾ خوش و خجسته نغز آمدی و نیک بجای
تو ای سرای بهشتی در این سپنم سرا
بدیع تر ز روانی معنیتتر ز خرد
گشاده چون دل دانا بلند چون همه
فرخ فرا چو جوا نی و دلگشا چو عطا
بتنگنای جهان در شدی باین و سعت
بدان مثال که اندیشه در دل دانا
دو روی داری همچون روان ابد الان
یکی بسوی بهشتی و یکی بدین دنیا

befejezése, melyet Vahši kezdett meg. A sokszor megénekelt ¹⁾ érzelmes költemény befejezését ott kezdi Vişal, hol Širin szerelmes lett Ferhâdba. «Mikor meglátta az az édesajkú hamis tündér leány, hogy Ferhâd minden mesterségnek mestere, édes szívámító szavakkal elrabolta lelkéből a nyugalmat, szívéből a türelmet.» Egy helyen így festi a szerelmes Ferhâd állapotát: «Oh, jó a szerelem, mely lelket és testet éget. Egy szikra abból száz termést eléget. Sok ilyen furfangja van a szerelemnek, mely néha békét, máskor háborút hoz. A sokáig tartó egyesülés keserű gyümölcsöt terem. Az elválás huzamossága meg háborúként égeti a lelket. Akár melyik legyen e kettő közül tartós, nem fő meg abban semmi nyers. Azért, mert hol vizet önt rá, hol tüzet gyújt alá. Hogy főzhetne meg aztán valami főtlenlyen ilyen kapkodással.» Egy kicsit konyhaszagú hasonlat a szerelem tüzéről. Elég élénken írja le Ferhâd panaszát Širin távolléte miatt: «Csodálatosan rosszúl esik az élvezethez szokni és hirtelen a bú mérgét tölteni a pohárba. Boldogságban tölteni az életet és hirtelen elválni, eltávolodni a barátoktól. Szörnyen rosszúl esik az uralkodás után nyomorúság és megaláztatásra jutni. Minél bensőbb az ismeretség, annál kínosabb az elválás. Micsoda fájdalom ez, mely szívemben ütötte fel tanyáját. Szív ez a szív, nem síkság vagy pusztaság ez. Nyomatéka, hatása van az éjjeli sóhajnak. De ha nincs a kedves a közelben, midőn önkénytelenül sóhaj tör ki a szívből, olyan az, mint mikor a sötétségben feljön a hold. Ki látott ilyen kegyetlen barátot, kinek minden igazságtalansága szeretőjével történik. Nincsen módom a borivásban keresni feledést, mert olyan, mint a serleg, nem oszlatja el mámoromat. Nincs kezem, hogy kivegyem lábamból a tövist (szokásos persa hasonlat a nyomorúságról). Nincs lábam, hogy megtegyem ő hozzá az utat. Nincs hitem, hogy az lekötve tartson és csak egy pillanatig is az ő szavára hallgassak. Most én az a szívtelen, hitetlen vagyok, a kit látsz. Röviden, az vagyok, a minek látsz. Csodálatos lett a sorsa az én szívemnek, hogy ilyen kedvessel gyűlt meg neki a baja.» ²⁾

¹⁾ Die persische Litteratur zählte im Ganzen 20 verschiedene Lailâ und Madschnuns, 19 Chusraus und Schirins.

Ethé, Die Höfische u. Rom. Poesie der Perser. 42. 1.

عجب در دیست خو با کام کردن بناگاه زهر غم در جام کردن ²⁾

Vişál is, mint minden újabb persa éposz-író, lehetőleg Firdaûsit igyekszik utánozni. Hősei egészen úgy írnak leveleket, mint Firdaûsi királyai. Hosrev Perviz dorgáló levelét Širínhez például így írja: «Előjött az írnok, kezébe vette a tollat és a levélnek kiterítette a khinai selymet.¹⁾ A selyemre első hímzésnek az Isten nevét írta, ki az oszlop nélküli eget csinálta és azt csillagokkal fölékítette. A bölcsesség úgy eltéved az ő szemléletében, mint a téves okoskodás a bölcselkedésben. Ő az, ki a holddal és a napjával megvilágítja a földet. Az ész és a lélek benső bújának tudója. A lázadó makacsok fejei mind az ő hatalmában vannak (a szöveg szerint az ő abrinesában vannak). Az ő küszöbére hajtják le fejüket a királyok. Ő az, ki erkölcsöt parancsol a szerelmeseknek a jók közül. Ugyancsak ő az, ki a föld szőnyegét a tulipán-arczúakkal földiszíti. Ő hoz vészt a magasból a nagyokra. Tőle van, hogy a mosusz-hurkúak (azaz hajúak) elbolondítják az eszest. Egyiknek fejét a kedves ruha szegélyére fekteti, a másiknak önvéréből csinál nyakába boruló barátot. Egyiknek gyógyszert, másiknak szenvedést küld. Mindenkinek azt küld, a mi kell.» Még egy féllapnyi ilyen elmélkedés után isten tulajdonságairól és mindenhatóságáról áttér a levél tartalmára. «Azután (a keleti levelekben szokásos fordulat a bekezdő frázisok után) az igazságos törvényt tisztelő királytól az igazságtalan Širín úrnőnek. Ne válaszolj hirtelenkedve keserű levéllel, oh te sokáig haragtartó rózsaaarczú kedves. A hűtlenség lakomájának pohárméretegetője, az elválás törvényének versbe szedője. Alakra szép, de furfangos és hamis vagy és szenvedélyesebb vagy minden más szépnél. Meddig fogod még gonosz természetednek engedve, saját

بنا گه دور افتادن ز یاران	بسر بر دن بشادی روز گاران
در افتادن بمسکینی و خواری	عجب کاریست بعد از شهر یاری
بنا کامی و خواری دل نهادن	زواج کامکاری اوغندان
بمهجوری دل از غم پرز خونتر	خوشی چند آنکه در قربت فزونتر
فزونتر گردد انده جدا نی stb.	شود هر چند افزون اشنای
پرید چین کشوده بهر نامه ¹⁾	دبیر آمد بکف بگر فت خامه
که چرخ بیستو نرا او بپاکرد stb.	طر از پر نیان نام خدا کرد

szívedet emésztetni és Pervíznek vérént ontani. Hallottam, egy új kérő akadt, a ki nem adott neked kőnél egyebet. Kövéért követ adtál neki cserébe, mert te magad is hajlandó vagy hozzá. Tudom, hogy Šekkerért (így hívták azt a nőt, ki Hosrevet bájaival meghódította) haragszol és sokat szenvedtél ő reá irigykedve. Nem szabad önmagadat megölnöd, azzal, hogy a cukorra (szójáték a vetélytársnő Šekker nevével, mely cukrot jelent) irigykedve mérget igyál. Ha Širínnek olyan is jó, mint Ferhád, akkor miért ne lehetne jó Šekker Pervíznek. Miért mosod meg az igazságosságtól kezedet és szívedet? Ha te csak saját élvezetedet keresed, nem az én ellenségem vagy, hanem saját magadé. Reám neheztelve, mindenkivel barátkozol. Ha ellenségem vagy is, miért vagy ellensége önmagadnak? Rossz hírtől félve hagytál el engem, más emberek neve alatt jössz most rossz hírbe. Nem vetetted-e meg, nem utasítottad-e te azt vissza, hogy királyok tegyenek fejedre koronát, oh te kifuratlan drága-kő? Miért nem tartod most szégyenletesnek, hogy szegény ember adja reád a lábpereczt? Ha a szenvedély lován ilyen irányban vágatsz, magad is tudod, hogy szégyennel végződik majd dolgod.»¹⁾

Költeménye végén így mentegeti magát, azért hogy nem írta meg Ferhád megöletését: «Mikor néhány év mult el a mű befejezése után s mikor egészen kivertem fejemből ennek a műnek a gondját: azt mondták nekem barátaim, hogy oh te, ki minden tudományban tökéletes vagy, még nem lett teljes a te Ferhádod és Širined. Így feleltem nekik, hogy oh ti tudománytisztelők, kik mindnyájan a gondolat borától vagytok mámorosak. Ha azt akarjátok a befejezettség alatt érteni, hogy beszéljem még el a szerencsét nem élvező Ferhád halálát: Nizámi már elmondta azt előttem és felszaggatta a szerelmesek sebeit. Nizámi megölhette Ferhádod és Hosrevet,

تو تا در فکر خویش و کام خویش
نه خصم من که خصم نام خویش
بر غم من بهر کس آشنای
بمن گر دشمنی با خود چرای
ز من بیم از بد نامی گذشتی
بنام دیگران بد نام گشتی stb.

mert ő sem Ferhâdnak sem Hosrevnek nem volt a barátja, de nekem, a kinek urát Ferhâdnak hívják (czélzás Ferhâd herczegre, ki mint Fârsz tartomány kormányzója, sok jót tett a költővel), nem szabad Ferhâd-ölőnek lennem. Hogy vehette lelkére (t. i. Nizâmi), hogy ilyesmit elbeszéljen, ilyen meg nem történt dolgot előadjon. Ha az a Ferhâd (t. i. Nizâmié) hegynyűvő ember volt, ez a Ferhâd szívünkben gondírtó. Éljen örökké boldogan a világon, egy hajszállal se legyen neki kevesebb haja a fején. Az én dolgom ez által Ferhâd által nyert befejezést, kinek száz Hosrev szolgál az udvarában. A királyok királyának fivére ő, kinek minden őse Ádám-tól fogva király volt.» ¹⁾

چو سا لی چند از این گفتار بگذشت
 مرا دست و دل از این کار بر گشت
 مرا گفتند کای در هر هنر تام
 نشد فرهاد و شیرینت با نجام
 چگفتم گفتم ای دانش پرستان
 همه از باده اندیشه مستان
 اگر مقصود آن باشد زانجام
 که گویم کشته شد فرهاد ناکام
 نظامی این خبر داد است زمین پیش
 فرو برده بزخم عاشقان نیش
 نظامی خسرو فرهاد کش بود
 که نر خسرو نه از فرهاد خوش بود
 مرا چون خسرو ی فرهاد نام است
 اگر فرهاد کش باشم حرام است
 دلش چون داد تا ین راز گوید
 چنان نا بوده را باز گوید
 گر ان فرهاد مردی کوهکن بود

Vişál, mint ékesszóló költő, ki bőven rendelkezik a festői hasonlatokkal és költői képekkel, több dicsőítő versében hasonlatot hasonlatra halmoz. Ennyiféle hasonlattal írja le egyik magasztaló költeményében a nap fölkelését. «Reggel, mikor ennek a kék templomnak a szerzetese a világ fölé felhúzta a keresztény menyezetet, a semmirekellő ég a reggeli égből keresztfát készített a nap Jézusának. A tenger szurokfelete volt, hala meg ezüst (az éjet írja le). Mélysége olyan volt, mint a világtengeré, szélessége meg akkora volt, mint az egész világé. Hirtelen jött egy szörnyű krokodil és egy pillanat alatt egyet sem hagyott meg a halakból a tengerben. Egy fekete holló, alatta ezer tojás. Mikor felpattantak a tojások, mindegyikből Anka lett. Az ég olyan, mint a vető ember, ki szét-szórja a magot, melyet azonnal bekap egy fehér sólyom. Néger aranyműves az, ki a rabolni készülő török elől (a török = a nap) bezárja boltját.» ¹⁾ Vişál is szereti a vallásos tárgyú elmeszuttatáso-

ز دل فرهاد ما انده شکن بود
 بگیتی جاودان خوش بادو خرم
 سر سوی مبادا از سرش کم
 از این فرهاد کار من تمام است
 که صد خسر و بدر بارش غلام است
 برادر شه نیا شاه پدر شاه
 ز آدم تا بخا تم شاه بر شاه
 صبح که رهبان این کبود کلیسا ¹⁾
 بر سر گیتی کشید چادر ترسا
 چرخ یهودی منش ز صبح افق کرد
 عیسی خو رشید را صلیب مهیا
 بکر از قیر بود ماهیش از سیم
 ژرف محیط همه جهانش پهنا
 طر فیه نهنگی دمان رسید بیکدم
 زان همه ماهی یکی نهشت بدریا

kat; az «Élet forrása» című kaszidéjében így szól az igazi bölcseségről: «Tegnap éjjel, mikor a magányosság párnáján nyugodtam, elmémben nagy gyülekezete volt — minek — a komor gondolatoknak. Eszemnek leányai úgy szét voltak szórva, mint Na'šnak leányai (a Kis és Nagy medve csillagzatát nevezik így az arabok, a benát en-na'š szószerinti jelentése annyi, mint a koporsó leányai). Minden órában mindenütt jelen voltak, mint a mindenhol jelenlevő tanúk. Néha megbántam, mit — a tudatlanság napjait. Néha lehangolt voltam, mitől — a tudás suttogásától.» Tépelődésének hosszas leírása után elbeszéli, hogy megjelent előtte a csodás Hīder próféta. «Így szólt, abban a pillanatban érkezik meg ellenmérgeid ennek a kigyónak mérgére, a mikor az elválással és lemondással, mint a kigyó, kibújsz a bőrből. Így szóltam hozzá, a kit bekötött szemmel kivessz a helyéről, magától vissza megy az, ha leveszed szemeiről a köteléket. Erre ő (t. i. Hīder) így szólt: válassz ki magadnak egy utat ismerő öreg vezetőt, mert magad nem fogod megtehetni az utat. Láttam én már útismerő kalauzokat, feleltem, de áltaok nem gyarapodtam egyébben, mint a szolgaságban. (A mollákat és mustehedeket érti.) Így felelt Hīder: távol legyenek tőled ezek az útmutatók, az utasok kifosztói ezek. A tenger felé mutatják neked az utat ezek a sivatag gúljai.» Az utazás célja a pantheistikus szellemenben vett egyesülés a létezők teremtőjével. Ghazeljeiben a szerelmet, a bort és a tavaszt dicséri; egyikben így szól: «Vişálo dat úgy megolvasztotta távolléted égető tüze, hogy a szerelmet, melyet szívében tart, nem képes eltitkolni. Eljött a tavasz, jóízű bort igyál. Rózsátónél széparcú bálvány kezéből idd. A rózsza örül, a madár dalol, a bor tiszta. A rózsával szemben a csalogány hangja mellett igyál a serlegből. Szufi, te is borért cseréld be a kékszínű (a kék

نیزه غرابی بزیر بیضه عز ارش
بیضه چو بشکست بچه شد همه عنقا
چرخ کشاورز دنیا که بفشاند
باری اسید در ربود بیک جا
زنگی گوهر فروش دکه فرو بست
دید چو تر کی عنان کشاده بیغما

a gyász színe a persáknál) palástot. És azt a bort, mint gyógyszer, idd kedvesed mellett. Nem hallottad, hogy részeg vagy és mámorral kérkedel. Bort rendelj és a mámor eltűzésére igyál. Mióta iszod titokban a bort, te képmutató. Ül le ide hozzánk és idd nyilvánosan a rubinszín bort.» A szerelmi mámor és a részegség közti rokonságról beszél egy másik versében. «Bor és palaczk nélkül ilyen részeg lehet lenni. Ennek egy tekintete így lebilincselni képes. Kérdésem van a korcsmába járó korhelyekhez, vajjon meg lehet-e részegedni a palaczk látásától. Bilincs és hurok nélkül nem láttunk még szabad embert rabbá lenni. Igen, ha a végzet valamit határoz az ember sorsára vonatkozólag, nincs semmi kétség, hogy a semmi-ből is állhat elő valóság. Nem lehet megszabadulnod, Vişál, a földi gondoktól, de ha meg tudsz szabadulni az éntől, lehetséges az.»¹⁾ Legtöbbnyire 'Omer Hejjám modorában beszél a borivásról. «Rajta, tegyük zálogba borért a tudomány könyvét. Adjuk el a bűt és rakjuk le a vígság alapját. A sok tanulással nem lett tiszta a szívnek lapja, jobb lesz, ha szép szeretőt szerzünk.»²⁾

Ugyanilyen hangon szól egy másik ghazeljében: «Tavasszal a borivás megbánása nem lehet tartós, mert a megbánás olyan

- ¹⁾ بی باده و پیمانه چنین مست توان شد
از يك نكهی این همه پا بست توان شد
مارا از مقیمان خرابات سؤال است
از دیدن پیمانه کسی مست توان شد
بی حلقه فترا کی بیر شته دامی
آزاد ندید یم که پابست توان شد
آری چو قضا حکم کند بر سر مردم
شک نیست که از نیست هست توان شد
نتوان شدن آزاد وصال از غم ایام
لیک ار کسی از خویش توان رست توان شد
²⁾ خیز تاد فتر دانش گرو باده کنیم
غم فرو شیم و اساس طرب آباد کنیم stb.

mint az üveg, a tavasz pedig olyan, mint a kő. Míg csak virágzik a tulipán, nem lehet lemondani a pohárról, mert a legszebb szín a tulipán és a tulipánszínű üveg.» Riða Kuli Hân, költői nevén Hedâ-jet, előkelő helyet tölt be az újabbkori persa irodalom történetében, mint költő, irodalomtörténész, nyelvész és történetíró egyaránt halhatatlan érdemeket szerzett magának; Schefer szerint őt illeti meg az első helyek egyike az e században élt persa tudósok és irodalmárok között.¹⁾ Riða Kuli Hân előkelő családból származott. Családja egészen a tizennegyedik században élő persa költő Kemâl Hoğendi-ig viszi fel családfáját. Ez utóbbi egy az Oxuson túli (mâ verâ annahr) tartományból származó családból eredt. Kemâl Hoğendi a jelesebb persa költők közé tartozott a maga idejében, ki a menyire a hozzánk eljutott költeményeiből megítélhetni, a vallásos iránynak hódolt. Korában nagy megbecsülésnek örvendett és több jelességével a persa irodalomnak, köztük kelet legnagyobb lyrikusával Hafízzal is, levelezésben állott.²⁾ Eleinte szülővárosában Hoğendben lakott, később Tebrizbe tette át lakását, hol 1389-ben a hígra 792-ik esztendejében elhunyt.³⁾ Ő tőle vette át a család a Kemâl nevet. Riða Kuli Hân ősei közül többen jelentékeny szerepet játszottak és nagy hivatalokat viseltek. Nagyatyja Isma'il Kemâl volt, kit Zekî Hân hitszegően megöletett. Maga Riða Kuli Hân így adja elő nagyatyja megöletésének részleteit a Kharezmben tett követségi útjának leírásában. Előre bocsátva, hogy Čârdeh Kelâteh a Hezâr Ğerib kerületbe tartozik, így folytatja: «Midőn Kerim Hân lépett a persa trónra, a Čârdeh Kelâteh lakói a Kágarokhoz való rendületlen hűségükben a Zend család hivatalnokainak megtagadták az engedelmisséget. Köztük volt a szerző nagyatyja Moḥammed Isma'il Beg, ki azon a helyen az előkelők előjárója (Re'is el ruas'ai) volt s ki közönségesen Isma'il Kemâl néven ismeretes. Čârdeh Kelâteh előkelői nem hódoltak meg Zekî Hânnek, ki Kerim Hân unokaöccse volt. Zekî Hân ostrom alá vette a kormányzóság megerősített épületét, hova az engedetlen előkelők vonták meg magukat. Jó

¹⁾ Riza Quouli Khan que l'on peut à juste titre mettre au premier rang des littérateurs et des érudits qui ont fleuri en Perse dans le cours de notre siècle. Relation de l'Ambassade de Kharezme. Paris 1879, XVI. 1.

²⁾ Ouseley, Notices of persian poets 193. l.

³⁾ Rijâd ul 'ârifin 126. l., továbbá az Ateš Kedeš Bombayi kiadás: 346. l.

ideig hiába ostromolta az épületet, hol Isma'il Kemál negyvened magával hősiesen védte magát. Látva a makacs védelmet Zeki Hân, cselhez folyamodott. Esküt tett a szent koránra és azt izente az ostromlottaknak, hogy csak adják meg magukat és jöjjenek le ő hozzá, ő egyet sem fog közülök megölni. Esküjében hamiskodott, mert az eredeti «jeki ez sumará neh háhem kušt» azt az értelmezést is megengedi, hogy egyet közületek nem fogok megölni. Az ostromlott előkelők mit sem sejtve megadták magukat. Zeki Hân csalfa esküjéhez híven negyvenet megöletett és egyet szabadon bocsátott. Zeki Hân azt rendelte, hogy a negyven előkelő koponyájából emeljenek tornyot. Isma'il Kemál ezt hallva így szólt Zeki Hânhoz: ha a mi koponyáinkból tornyot akarsz építeni, kell, hogy az én koponyámat tedd a többi koponya legtetejébe, mert én vagyok feje, vezére ennek a népnek.¹⁾ Riða Kuli Hân atyja, Moḥammed Hâdi Hân, ennek az Isma'il Kemálnak volt a fia. Moḥammed Hâdi Hân eleinte Ġa'far Kuli Kaġar sah szolgálatában volt, később ennek a fejedelemnek halála után Áġa Moḥammed sah udvaránál a kamarások feje lett. Áġa Moḥammed uralkodásának utolsó éveiben Meshedbe ment zárandokolni. Útközben értesült fia születéséről, mely Teheránban a mi időszámításunk szerint 1800-ban történt. A zárandoklás emlékére Riða Kuli nevet adott fiának a zárandokútról visszatérő atya.

Feth'ali sah, trónraléptekor, nem feledkezett meg a Kemál családról, mely annyiszor kimutatta a dynastia iránti odaadó hűségét és Riða Kuli atyját, Moḥammed Hâdit, a Farsz tartományban a királyi jövedelmek beszédésével bízta meg, Hasan Mirza alá adván őt, ki Fársznak kormányzója volt. Igen rövid ideig gyakorolta Moḥammed Hâdi ezt a jól jövedelmező hivatalt, mert már 1802-ben két évvel fia Riða Kuli születése után elhalt. Riða Kuli Hân atyja halála után eleinte rokonainál Bârfurûsban tartózkodott, később Farszba ment tanulni. Tanulmányaiiban bizonyos Moḥammed Mehdi volt a vezetője, kit kortársai jeles embernek tartottak. Tanulmányait befejezve, állami szolgálatba lépve, meg tudta szerezni magának a kormányzó Hasan Mirza kegyét. Husejn Mirza is minden alkalommal jó akarattal volt a fiatal ember iránt, ki szabad idejét irodalmi tanulmányokra szentelte. Ifjúkori költeményeit szolgál (čaker) név alatt írta, mely álnevet csakhamar Hedâjettel cserélte föl. 1829-ben

¹⁾ Relation de l'Ambassade de Kharezmi 1879 a persa szöveg 134. l.

lett először bemutatva Feth'ali sahnak, kinek a fiatal költő versei annyira megtetszetek, hogy szerzőjüket a költők emirje dísznévvel (emir es-šu'arâ) tüntette ki. Kilencz évvel később, 1838-ban, Mohammed sah 'Abbas Mirza Naib es-Seltenet mellé nevezte ki őt nevelőnek. Ka'anî egyik versében, mint Naib es-Seltenet nevelőjét dicsőíti Riða Kuli Hân, kivel benső barátságban élt. «Naib es-Seltenetnek ki a nevelője, tudod-e? Az, a kinek száz kincsesel fölérő gyöngye van a két ajkán. A jó útra vezetésnek (célzás a költő álnevére, Hedâjetre), drágaköve; olyan ő, hogy az egész világ az ő ragyogó gondolatának tüzetől lángra van lobbantva.»¹⁾ Mohammed sah halála után következő belzavarok miatt Riða Kuli Hân egy időre visszavonult a nyilvános életből, de csakhamar a zavarok lecsillapodása után újra mint államférfit látjuk őt szerepelni. 1851-ben Naşr ed-Dîn őt küldte követségben a khivai udvarhoz. Követségi útját egy érdekes úti rajzban írta le, mely sok értékes adatot tartalmaz.²⁾ Küldetéséből visszatérve az akkoriban európai mintára berendezett királyi főiskola (dâr el fenûn) igazgatását bízta rá a sah. Több mint tizenöt évig viselte Riða Kuli Hân ezt a fontos hivatalt. Mikor agg kora miatt erről az állásáról lemondott, Naşr ed-Dîn őt bízta meg az azerbajdani kormányzáság élére állított Muzaffer ud-Dîn herczeg nevelésével. Riða Kuli Hân két három évet töltött a herczeg mellett Tebrizben. Gyenge egészsége nem engedte meg neki az állással járó gondok viselését, ezért állásáról lemondva Teheránba jött, hol a rákövetkező évben 1871-ben meghalt. Riða Kuli Hân polygraph a szó legteljesebb értelmében, munkái czimeinek pusztá felsorolása egész lapot tölt be. Nem minden munkája jelent meg nyomtatban és sok műve hever még kéziratban, kiadóra várva. Dívánja, mely mintegy harmincezer verssort tartalmaz, még nincsen kiadva. Nagyobb terjedelmű költeményei a következők:

1. کلسنان ارم «Irem rózsás kertje» egyszerű, de szép nyelv-

1) نایب السلطنت را کیست اتابک دانی
 آنکه صد گنج اما لیش در دو لب است
 جوهر فضل هدایت که سر و پای جهان
 ز آتش فکر غر وزندۀ او ملتهب است

²⁾ Relation de l'Ambassade de Kharezme ed. Schefer 1879.

ven irt költemény, melyben Bektás Harit fiának és a szép Rebi'ah-nak szerelmi történetét énekli meg. A költemény könyomathban is megjelent jellemző illusztrációkkal.

2. منهج الهداية az imámok halálára írt gyászköltemény. (مرثيه) Még nincs kiadva.

3. مدارج البلاغه «Az ékesszólás fokai», versekben irt szónoklattani mű. Csak kéziratban létezik.

4. انوار الولايت «A véliség sugarai» Egy Ferid ed-Din 'Attār Esrār Námeh (Titkok könyve) című művének versmértékében írt költemény 'Ali Abû Taleb fiának a siiták kedvencz hőséneke erényeiről. Könyomattal még nincs sokszorosítva.

5. هدايت نامه «Az útmutatás könyve», szufi szellemű vallásos költemény. Csak kéziratban.

6. بحر الحدايق «A kertek tengere». Hekim Senâi híres mystikus költeményének a Hedikehének a vers mértékében. Hasonlólag vallásos tartalmú. Még nincs kiadva.

7. انيس العاشقين «A szerelmesek jó barátja.» A Gélâl ed-Dîn Rûmî óta divatos pantheistikus modorban. Könyomathban nincs meg. Végül

8. خرم بهشت «A paradicsom öröme», mint az előbbi, vallásos tárgyú mesznevi, mely még nincsen kiadva. Költői műveikhez számítható még Hakâni nehéz helyeinek magyarázatára írt verses commentára a مفتاح الكنوز «A kincsek kulcsa». Prózaí művei közül legnevezetesebbek az irodalomtörténetre vonatkozók:

1. تذكرة مجمع الفصحا «Az ékesszólók gyűlekezete» mely a szerző halála után jelent meg 1878-ban két hatalmas folio kötetben. A persa irodalom történetére igen fontos munka, melyet mi is igen gyakran használtunk.

2. تذكرة رياض العارفين az előbbinél kisebb terjedelmű, de igen jól szerkesztett tedkerek, melynek értékét emeli a pontos tárgymutató. Schefer, czíme után ítélve, a vallásos költők műveiből szedett szemelvényeknek tartotta,¹⁾ holott az ép úgy tárgyalja

¹⁾ Riaz oul Arifin ou biographie des poètes mystiques composée pour Mohammed Châh est resté manuscrit.

Relation de l'Ambassade de Kharezm. Introd. XX. Paris 1879.

Firdausi, mint Gélál ed-Din Rúmi vagy 'Attár írói működését; megjelent 1887-ben (1305).

Mint történetíró, két történelmi kézikönyvön, a Fihrist et Tevârih és az Egmél et Tevârihon kívül Mír H'and ismeretes történelméhez írt az udvari történészszel, Mirza Tekivel együtt, három befejező kötetet, melyekben igen részletesen leírja Persia legújabbkori történetét. A mű elég érdekes, de kevésbé megbízható, mert minden lehető alkalommal hizeleg az uralkodónak. Írálya szörnyen keresett, dagályos, tele szépen hangzó jelentés nélküli szóvirágokkal és igazat ad minden olvasója Poláknak, ki azt állítja, hogy magok a persák is nevetségesnek találják a mű tulvirágos stilusát.¹⁾ Ridâ Kuli Hân a történetírásnál, hol csak mint másodrangú történész szerepel, nagyobb érdemeket szerzett a persa nyelvészet terén. Persául írt persa szótára, az Engûmen Ara Nasîri, önálló kutatás eredménye. Első sorban magokból a régi költőkből veszi adatait és csak segédeszközüül használja az arab, persa és török szakirodalmat.

Szótára minden lapján meglátszik szerzője nagy olvasottsága. Ridâ Kuli Hân rendkívül sok régi és újabb költőt alaposan áttanulmányozott. Irodalomtörténete, a Megma 'el fusêhâ és a Rijad el 'ârifin számára, csak idézetül körülbelül 100,000 verssort írt ki a régibb és újabb költők műveiből.²⁾ Költeményei legnagyobb részét a vallásos irányu és tárgyú mesznevik teszik. Elég ügyesen tudja ugyan utánózni a vallásos költészet nagy mestereit Gélál ed-Din Rúmit, Senâit és 'Attárt és jól eltalálja ennek a homályos, képletes, nehezen érthető hasonlatokkal terhes műfajnak a nyelvét, de azért az első tekintetre fel lehet ismerni, hogy nála nem a vallásos érzésből és hitből fakad az Isten egysége és a

¹⁾ Leider wurde bei dem jetzt herrschenden verderbten Geschmack der Stil so schwulstig und so sehr mit Citaten, Wortspielen und Knittelreimen überladen, dass er selbst den Persern lächerlich erscheint.

Persien, das Land und seine Bewohner. 1865. 277. 1.

²⁾ که قریب یکصد هزار بیت نخبه و زبده اشعار بلغای
متقدّمین و متاخّرین را در تذکرها خود ریاض العارفین و
مجمع الفصحا المتقدّمین و المعاصرین بخط خود نکاشتم

Ferheng Engûmen Ara 2—3. 1.

pantheismus megénekklése, hanem egyszerűen csak æsthetikai izlés az, mi költeményeinek a vallásos színezetet kölcsönzi.

A régi remek, valódi vallásosságtól áthatott nagy mesznevik is, mint Gélál ed-Din Rûmi, a híres Senâi és a Mantikı Uttair szerzőjének művei utánzásra készítették az utódokat. Eredeti eszmék hiányában, a mi ismert gyengéje a modern persa irodalomnak, csaknem minden költő egy-egy régi jeles író t választott ki, követendő példányképül. Riða Kuli Hân az «Ékesszólók Gyülekezete» című ismert irodalomtörténeti művének az előszavában maga elmondja, hogy az újabb költők közül sokan 'Omer Hejjâm, mások Hosrev, Rûmi, Şa'di, Hâfiz, Gâmi, Hâkâni, Menučeheri stb. után indultak.¹⁾ Kár, hogy felsorolásában csak általánosságokban beszél és nem közli az egyes újabb költők neveit, kik ennek vagy annak a régi nagy költőnek voltak az utánzói. Meglehet, attól tartott, hogy a közlés által magára vonhatná sok, magát eredetinek tartatni szerető poéta haragját. A legtöbb költőnél különben könnyen fel lehet ismerni, hogy melyik nagy költő volt a példányképe. Így Riða Kuli Hân maga a persa mystikusok közül leginkább Ferid ed-Din 'Attâr, a gyógyszerész költőt és a keleten nagy tiszteletben tartott Senâit utánozta. Maga is bevallja nyíltan, minden titkolódzás nélkül, hogy a «Veliség Sugarai» című művét 'Attâr Titkok könyve című művének mintájára írta. Egy másik nagyobb mesznevijét, a «Kertek tengerét» Senâi főművének, a Hedikehnek versmértékében írta. Magától értődik, hogy nemcsak a versmértéket, a külalakot vette át Riða Kuli Hân az említett két remekirótól, hanem mindenben tőle telhetőleg igyekezett őket megközelíteni. A vallásos költészetben különben is bajos annyi száz költő után ugyanarról a tárgyról valami újnak látszót mondani. Az újabb költő legfeljebb a hasonlatokat variálja kisebb-nagyobb leleményességgel. Riða Kuli Hân sem képez kivételt, jóllehet nagy olvasottsága és a nyelv feletti uralma tagadhatatlanul jó szolgálatot tesznek neki az elcsépeelt tárgy új alakba öltöztetésére. Több költeményében az Isten lényegével (dât) az énről lemondás általi egyesülést tartja, a régi mystikusokat követve, az ember végcéljának. A «Szerelmesek barátja» (Anis ul 'âsikîna) című művében egy helyen így szól: «Ha megmenekültél az énről gondolástól,

¹⁾ Megma' el fuşehâ I. köt. Mukaddemeh.

bárhol vagy is, az Isten egységének lakomáján vagy. A te szerelmed (az Istent érti) olyan, mint az oceán, a sziv meg, mint az ég.¹⁾ Dicsértessék Isten, az angyalok ura. Oh egyedül csak te tudod, hogy mi az egyedüllét. Nem vagy te számban, nem vagy te helyen. Lényeged már lényegénél fogva egyes.» Egy másik költeményében a tündér-szépségű kedveshez hasonlítja az Istent. «Ki az a periarczu kedves, ki mindenfelől mutatja arcát? Mindenki csak őt keresi és ő mindenkivel van. Mindenki ő tőle részeg és ő az egyedül józan. Néha rejtve van a pap czellájában. Máskor jelen van korcsmában.²⁾ Az ő nevében imádkozik a szent életű. Az ő emlékére köti fel az övet a keresztény. Senkit sem látok itt, ki lényegéről tudomással birna. Ha volt is, nincs most ezer között egy, a ki azt tudná.» Abban a régi szufi szellemben szól egyik refraines versében (tergi 'bend), mely túl teszi magát a vallási különbségeken. «Tegnap fájdalmamban elmentem a keresztény templomba. Mikor szivem vérzett a kedves után vágyva. Így szóltam: Oh te a zárda örege, közöld velem a titkot, hadd tudjam meg, mi igaz a dologban. Hallgass ide, így felelt az, ő maga (t. i. Isten) fogja veled titkát a titkok közül tudatni. Hirtelen följajdult a harang és ilyen szavakat mondott nekem titkon, hogy nincs ebben a házban más csak ő, (arabul) ő, ő, nincsenek más istenek csak ő.»³⁾ Ugyanerről a

1) ز پند ار خود گر باز رستی
بزم وحد تي هر جا كه هستي
اي عشق تو چون محيط و دل فلک
سبحان الله ما لك الملك stb.

2) I. kötet. میان کعبه و میخا نه هیچ فرقی نیست Háfiz
(Rosenzweig kiad.) 232. l.

3) دي شدم در کلیسیا از درد
چون دلم خون گرفت از غم یار
گفتم اي پیر دیر رازگو ي
تا شوم آكه از حقیقت کار
گفت خاموش شو كه خود سازد

thémáról szól a «Kertek tengere» (baħr el hedāik) című meszneviében. «Akár jó, akár rossz az én természetem, te is tudod, hogy mi az én szándékom. Bármily mértékben bűnös is a hívő és ha fekete folt van is a bűntől a nevén, nem szabad kétségbe esnie, mert ő az (t. i. Isten), ki megfehériti a fekete nevet. A ki az Igazságos (t. i. Isten) útján jár, az Igazságos megóvja azt minden bajtól. Ha ő reá bízad dolgodat, könnyen jó fordulatot vesz nehézséged. Ha azt akarod, hogy az isteni madár, (t. i. a lélek) kiszabaduljon az emberi vágy és kívánság kalitkájából, keress egy vonzó erőt, mely téged kimentsen és megszabadítson bilincseidtől.»

Költeményeinek bekezdéseiben elég ügyesen tudja az «Isten nevében» örökös frázist variálni; a Kertek tengerének első soraiban pl. így szól: «Midőn ez a tenger (célzás a költemény címére) hullámlámszani kezd, kell, hogy az ő neve legyen az első hullám. A lélek tenger lett, a nyelv lett a tenger partja.» Kedvencz tárgya az Isten egységének tana; a kicsinyes felekezeti, vallási különbségektől eltekintve, így beszél Istenről és az igazi ismeretről egy helyen. «A tudásra törekedj te tudatlan, a belátást keresd te tudós. Mert a tudás a vezérség és kitűnőség jele, a belátás pedig fenséges uralkodó. Ha nem gondolsz magaddal, mi különbség neked, ha kemenkezésben, vagy ha a rózsás kertben vagy (célzás Ábrahámra). Ha megrészegetdtél az ő borától, mi neked, ha kövön, ha selyem párnán fekszel. Csak ő feléje néz, akár bálvány-templom, akár Ka'aba az épület. Nem keres nálánál egyebet, akár bölcs valaki, akár örült. Bensőjében ő hozzá akar közeledni, legyen az hindu, legyen az keresztény.» Ridā Kūlī Hān kifogyhatatlan az Isten egysége tanát illusztráló költeményekben. Az 'Alī tulajdonaival foglalkozó nagyobb meszneviében az Envār el velājetben (a véliség sugarai) így rajzolja az Isten lényegének éssen felüliségét. «Az isteni egység útján hol van a magyarázat? Ő feléje, ki az útmutató? Ne

منکشف بر تو سرّی از اسرار
 ناله بر داشت نا گهان نا قوس
 وین سخن کرد در نهان اظهار
 که در این خا نه نیست کس جز او
 هو هولا آ له الا هو

beszélj ezen a helyen az újról és a régiről. Ne szólj itt a létezőről és a semmiségről. Hol van itt a helye a szónak és a tulajdonságnak meg a beszédnek? Hogy mehet át a hó a tűztengeren. Létezni és nem létezni, itt egyre megy. Ki az, ki el ne merülne ebben a tengerben?» Úgyanebben a meszneviben így panaszkodik a terhes öregségről: «Kelj fel Hedâjet (a költő írói neve), elment az ifjúság. Megsárgult már arczod pirossága. Kihült már a te bazárod. Korod a negyvenet meghaladva, az ötven felé ment. Kútba ment már a kanaani József.» Ilyen személyes vonatkozású vers ritkaság a költő terjedelmes divánjában. Ridâ Kuli Hân legsikerültebb költeménye a Bektâs Nâme. Egészen Nizâmi modorában írja le a szép Râbiâh-nak reggeli sétáját palotája kertjében. «A péri-arczu, félig mámorosan a színbortól, hajnal hasadtakor hirtelen felkelt ágyából. Olyan szép, kecses járással, hogy el lehetett hinni, hogy száz világnak a vére terheli annak a szépségnek lelkiismeretét. A szellő gondosan elfújta útjából a lehullott rózsaleveleket, mert tudomása volt neki gyöngéd lábacskaírói. Az egész úton lábai elé hullatta rózsáit a rózsató, mert tudta, hogy féltékeny. Bármerre fordult is az a sudâr ciprus, minden rózsafát megfosztott csalogányától. Száz szégyenlôsködéssel és titkos gyengeséggel a csalogányoktól a rózsánál is jobban szeretve a folyampartot, a dajkát és a pohárnokot kereste. Elôkereste a tegnapról megmaradt bort. Kimérte neki a megmaradt bort a pohárnok. Nem maradt meg nála egy szikrája sem a józanságnak. Egy végtelen lánghoz hasonló a szerelem, mely minden pillanatban az egeket nyaldossa. Minden okoskodása tanácsa a józan embernek olyan arra a lángra, mint egy marék, gaz vagy törmelék fa.»¹⁾

¹⁾ بصد شرم و بصد عجز نهانی
به بلبلها از کلها مهر با نی
لب جو دایه و سا تی طلب کرد
می دو شیندرا باقی طلب کرد
می باقی بد و پیود سا تی
نما ند از عقل و هوشش هیچ باقی
یکی شعله است عشق بیکرانه

Bektász, első találkozásakor a szép Rábiahval, így írja le azt a hatást, a mit az utóbbinak szépsége reá gyakorolt. «Előjött leshelyéből a szerelem rablója és elrabolta eszét és hitét annak a holdnak (t. i. Bektásznak). Két szeme elvakítva, szíve teli mámmal, nincs tudomása fejről, lábáról, saját létezéséről. A szerelem hevétől forrásba jött a vére. Szerte szét csatangolt tudományokban jártas esze a palotában, kertben és az udvaron. Össze-vissza szurkálta szívet a szerelem fulánkja.» Rida Kuli Hân is kedvét leli a merész hasonlatokban, mint Ka'âni és annyi más újabb persa költő, a hőésést például így írja le egyik versében: «A lég kamphorfőző lett, az ég meg higanyöntésre adta magát. A folyócska tele van éles karddal, a fák tel vannak aggatva, fehér tojással. A hegyoldalak úgy kisimultak, mint a mező, a mezők meg megteltek narcisszal. Az ég tele lett fehér rózsával, a világ meg elborított ragyogó gyöngyökkel. A síkság olyan lett, mint a folyó, a völgy meg olyan lett, mint a Kaf hegység. Nem dombocska az utóbbi, hanem valószínűs hegy, nem folyam az előbbi, hanem tenger. Nézd az egymás mellett, hol gyorsan, hol lassan haladó elefántokat, sorban fentartott ormányokkal (a felhőket hasonlítja a sorban menő elefántokhoz). Ha megböszült az elefánt az elefánthajcsár botjától, fehér tajtékot hány ki a szájából. Csodálatos, hogy a magas ég elefántja ilyen magasból veti le tajtékát. A sok futó elefánt által lehullatott tajtéktól sem a napnak fénye nem ragyogó, sem a létező világ nem látható.»

Bajos lenne keresettebb, mesterkétebb hasonlatot találni a hőésésre, mint az imént bemutatott. Az ilyen nehezen összehozott szövirágok képezik az új persa költő büszkeségét. Maga Rida Kuli Hân, a szerző is, sokra becsülhette ezt a mesterkelt furcsa versét, mert persa irodalomtörténetének azon részében, hol önéletírását adja, az első helyek egyikére tette közlött költeményei sorában.¹⁾

نه بر گردون کشد هر دم زبان
همه تد بیر و رای مرد هشیار
بر آن شعله چون مشتی خس و خار
تفرج رابعه بنت کعب در باغ و عمارت خود

¹⁾ Megma' el fūṣṣhâ II. köt. 583. 1.

Intelmeiben ő is, mint annyi más régi és újabb költő, a világ megvetését ajánlja. «A világ olyan, mint egy öreg szépség, ki mintha fiatal lenne, mindig kendőzi az arcát. A világiak az ő udvarlói. Mindenre szégyent hoz a vele folytatott viszony.» Rida Kuli Hān igen sok magasztaló verset irt. Egyikben így dicsőíti a mostani persa sahot: «Győzedelmes király, Nasr ed-Din, a török (a persa uralkodó család tudvalevőleg török eredetű) Persia ura, nagy uralkodó! Nincs olyan fényes csillag az égen, mint az ő arca. Nem ragyog úgy a nap, mint az ő koronája. Míg ő a király, addig a világ rózsáskert. A föld olyan, mint az ég, az uralkodó meg olyan, mint a fényes hold. Ha megalkotható a földön a paradicsom, akkor az az ő birodalma. Ha megtestesíthető a földön a pokol, akkor az az ő hatalma. Olyan méltóságos ő, mint az oroszán és oly rettenetes, mint a tigris. Szívét megirigyli az oceán (t. i. oly gazdag nemes érzelmekben), keze megszegyeníti a felhőt. Ha megmarkolja a háborúban kardját, oly sűrűn hull a vér, mint a felhőből az eső.» Hogy érdekessé tegye magasztaló versét és elkerülje az egyhangúságot, sokszor szörnyen erőltetett hasonlatokhoz folyamodik. «Oh te a szívek hálója, így beszél kedvese hajáról, oh te a lelkek töre. Oh te vagy a vallás elrablója és a hit megrontója. Kigyó létedre úgy a hold köré tekerődzöl, mint a donga. Varjú vagy és mégis a rózsatövön szökdécselsz. Indus vagy és együtt alszol a Messiással. Pharaó létedre együtt jársz Ábrahámval. Saturnus csillag vagy és alattad a Jupiter. Ha hindu vagy, minek lakol a szent helyen? Ha ördög vagy, miért viseled kebleden a koránt? (furkán). Ez okból jogosan hívhatlak téged sátánnak. Indus tolvaj módjára meddig fogja még nélkülözni tested az igazság ruháját? Elvitted szívemet és elraboltad lelkemet és ezzel a tettel még nem éri be lelked. Nem szünsz meg ilyeneket tenni, mily nagy lázadás. Ha körmeim közé kerülsz, azonnal átadlak a szultán rendőrfőnökének, hogy üsse le pallosával a fejedet, úgy, mint azt tenni szokta annak a fejedelemnek ellenségeivel, kinek Gēmšīd az ajtonállója.» Ezzel az erőltetett fordulattal aztán átcsap a nagy király magasztalásába. A khivai győzelmes hadjáratot több magasztaló versében megemlíti. Természetesen nagy fontosságot tulajdonít neki, szerinte a khivai hadjáratlal egyszerre a világhódítók sorába lépett Nasr ed-Din. «Ujra megifjodott Irán szerencséje Nasr ed-Din Kagār sah jelessége által. Ha szem az uralkodói méltóság, akkor ő a szem-

nek fénye. Ha a viláгурalom fa, ő a fa gyümölcse. Hadseregének lábai alatt kút lesz a síkságból. Handsárjának vágásával barlangot váj a hegyeken. Arabs paripája bajt szülő tigris. Ind pengéjű kardja vést esőző felleg. Pányvája kigyó, mely a segítséget hordja hurkában. Nyila keselyű, mely a győzelmet hordja csőrében. Hadai, melyek oly számosak, mint az oczeán hullámai, vezérei, kik vérevők, mint az oroszlánok, egyszer Karajšira (a karejšiták egyik törzse), máskor Harezmra támadnak. Egyszer Szászország, máskor Bulgária remeg előttük (ezt a két országot csak hangzatos-ság okáért említi). Az egész ég csupa nádas lett lándsáiktól. A felhő az általuk felvert portól olyan lett, mint a jászmin ágyás. Úgy támadtak a khivai khan seregére, mint az ölyv a galambra és a vízi madárra. Hol az egyik, hol a másik sereg került felül. A reménynek rosszul ment az üzlete, de a halál bazárjában jól kelt az árú. A lilomhoz hasonló kard megrozsdásodott. A jászmin fehérségű lándsahegy olyan piros lett, mint a gránát alma. Bal-szerencse csatlakozott a harezmiekhez, a szerencse volt az irá-niak barátja. A harezmi király feje és szürke paripája egyfor-mán megszabadult, az egyik a koronától, a másik a zablától. Gyász-ban van egész Harezm, búsul egész Gurgeng. Minden szem olyan náluk, mint a felhő. Lábaik oly képtelenek a járásra, mint a bénáé. Olyan erőtlen, gyenge a testök, mint a betegnek.» Riða Kuli Hân igen szeret elmoralizálni a kor romlottsága fölött. «A tudósnak rosszul megy most a dolga a világon. Ki mondta azt neked, hogy nem ez a világ sora? A világ fiai mindenkit becsben tartanak, kinek csak pénze van. Minden hitvány cserepet, mely kezökbe akad, értékes drágakőnek neveznek el. Elhanyagolják, magára hagyják azt, ki páratlan és egyedül álló jelességű. Az em-beri alakot viselik ugyan külsőleg, de azért a zászló oroszlánja nem olyan, mint az őserdő fenevadja.» Sok szó végződik egyformán, de azért más a jelentése. (Az eredetiben perčin és čin van felhozva, mint két különböző jelentésű, de egyformán végződő szó.) Mind-ebből az a tanulsága, hogy a tökéletes bölcs embernek nincsen itt egyéb választása a halálnál.» Mint láttuk, Riða Kuli Hân a költészet terén is szerzett érdemeket, de hírneve azért nem nagyterjedelmű költői művein alapszik. Irodalomtörténeti művei az «Ékesszólók gyülekezete» és a Rijád el'arifina a legelső helyek egyikét fog-ják biztosítani számára mindazok sorában, kik az új persa iroda-

lom történetével foglalkoztak. Elég egy pillantást vetni a Megma'el fūsehâ két vaskos kötetébe, hogy meggyőződjék az ember a mű jelességéről. — A régibb és újabb tedkerekhek Danletsahétól az Ates Kedeh és a legújabbkori Tedkerekh Naşiriig nem hasonlíthatók Riða Kuli Hân munkájához. Szerzője nem elégedett meg azzal, hogy a keleti írók ismert rossz szokása szerint egyszerűen kiírja a régibb művekből az ott közlött költői mutatványokat, hanem a hol csak lehetett, igyekezett a költő műveit elolvasva, meggyőződést szerezni magának a tárgyalt költő műveinek irodalmi becséről. Mutatványt bőven ad és többnyire jól választja ki a költőre nézve jellemző darabokat. Életrajzi adataiban kritikával jár el és elődei-
nek nem egy hibáját, tévedését igazítja helyre. A mű két kötetre oszlik; az első kötetben a régibb persa írókról és a Kagâr családból származó költőkről szól, a másodikban az újabb és a legújabb költőkről közöl életrajzi adatokat és ad műveikből mutatványokat. A bevezetésben számot ad forrásairól, kevés kivétellel minden nevezetesebb tedkerekhét fölhasznált. A régibb persa költőket behatóan tanulmányozta. Menučehri divánját ő adta ki először, előszóval és szómagyarázatokkal kísérvén az eredeti szöveget. Hâkânî verseihez írt verses commentárja is tanuskodik ritka szorgalmáról, melylyel behatolt a régibb persa költők nyelvezetének rejtélyeibe. Nagy irodalmi műveltsége mellett Riða Kuli Hân semmivel sem állott följebb nyelvészeti, történelmi és természet-tudományi dolgokban kortársainál.

Ez nem is lehetett másképp, európai nyelvet és irodalmat nem ismerve, minden ismeretét csak arab és persa forrásból merithette. Egészen komolyan beszél Ádám apánk verséről, melyet az emberiség ösatyja Abel halálára írt. Mondják, így szól a költészet kezdetével foglalkozó fejezetben, hogy az a vers szyr nyelven volt és hogy azt 'Jorub bin Kahtân fordította arabra.¹⁾ Minden legkisebb kételkedés jele nélkül elmondja, hogy a vízözön után hogy vált szét Noé megsokasodott családja. Szerinte a történészek azt állítják, hogy Noé fiai háromfelé mentek s egyikök a mai Iránban telepedett le. Első királyuk Gejûmert, második Hoşeng, a harmadik Pârs volt, kiről az ország nevét nyerte. A másik két csoportból a szyr és a héber nép lett, mely utóbbiból származott az arab. A szyr

¹⁾ Megma' el fūsehâ I. kötet Mukaddemah.

nyelv volt az emberiség eredeti nyelve, mert a bárkában Noé és társai mind szyr nyelven beszéltek (hemeh besirijâni tekellum nemûdeh end),¹⁾ Sipihri Kašani családi nevén Mohammed Teki Kašan városa előkelőbb családainak egyikéből származott. Eleinte Feth'ali később Mohammed sahnak volt udvari költője. Naşr ed-Din trónra léptekor egyike volt azoknak a költőknek, kik az új királyt ékes-szóló versekben üdvözölték. Választékos kifejezésekben gazdag versei megnyerték a sah magas tetszését, ki sietett szerzőjüket az udvari költői méltóságra emelni, Sipihri nem közönséges verselő, mert tagadhatatlan költői tehetsége mellett meglepően termékeny egy író; csak egyik nagyobb műve, egy világkrónika féle, mely a «Történetek feleslegessé tevője» büszke címét viseli (Nâsih et-Tevârih), százötvenezer sort foglal magában, azaz majdnem háromszor akkora, mint a hatvanezer verssorból álló Šâh Nâme. ²⁾ Riða Kuli Hân szerint Sipihri oly jeles költő, hogy a kaszidében egyrangú 'Unsurival és Masa'ûddal; a mesznevi és a muszemmetben közel van Menučehri és Senâihoz. ³⁾ Ha nem érdemli is meg ezt a nagy dicséretet, melyben úgy látszik nagy része van annak a körülménynek, hogy Riða Kuli jó baráti viszonyban élt a költővel, de minden esetre a legjobb e századbeli persa költők közé sorozható. Költeményei dicsőítő, vallásos és szerelmi versekből állanak. Egyik vallásos tartalmú versében elég szépen így rajzolja az isteni lény tulajdonait és emlékszik meg az ő küldöttéről: «Áldassék az isten, ki önmagunknál közelebb van hozzánk. Ő mindig velünk van, de mi mégis kivüle vagyunk. A nagy nyilvánosság által lett ő elrejtve és csak a lelki szem előtt látható. Minden parányban, melyet ő alkotott, fenséges nap rejlik. Minden egyes vízcseppjében tenger van. Úgy jöttek általa létre a dolgok, mint a tentából a betűk, mert ő behatol a dolgokba, mégis azokon kívül van. Ugy túl van ő a név és a tulajdonság határán, mint a hogy ment az ő egységébe szerel-

¹⁾ Ferheng Engumen Ârá Előszó. Abû Hanifa ad-Dinaveri is a szyr nyelvet tartja az ős nyelvnek وكان كلام الجميع السُريانية و هي لغة نوح
Aḥbâr at Tival Leide 1888 4. 1.

²⁾ Megma' el fuşeha II. köt. 156. 1.

³⁾ در قصیده سرائی نظیر عنصری و مسعود است و در
 مسطّات و مثنویات قرین منو چهری و سنا ئی
 Ugyanott. (694)

mes a kivüle levők befolyásától. Ő maga egy személyben a szerelem, szerető és a szeretett. (Hem ûst 'išk hem û 'âşik hem û ma'sûk.) Mert ő kezdette először önmagát szeretni. Mikor először fölismerete önmagát, ettől a tudástól próféta lett, mint Moḥammed, kinek teste a lét igéjét rejtí magában. Minden világ az ő tagjaként szerepel. Minden rendelet az ő szőnyegén keletkezett. Mily fenséges alak, mily hatalmas szőnyeg!» Magasztaló verseiben a szokásos hasonlatokkal él, egy helyen így dicséri Moḥammed sahot a képzelt kedveshez intézett versből menve át elég ügyes fordulattal a királyok királya magasztalásába: «Oh te, ki mosuszfürteiddel dongát húztál a napra (a szokásos holdhasonlat helyett napnak nevezi a kedves arcját). Soha senki még tiszta mosuszból nem készített dongát a napnak. Míg nem láttam nedvteli rózsához hasonló arczodat, nem tudtam, hogy a rózsából készül a rózsaoaj. Mérget öntött a poharamba az a két méz-édességű rubintod. Elrabolta szememről az álmod az a két álomittas szemed. Lelkem olyan, mint a tűzhely és a te arczodon van a fekete jószagú olajfa (a barna anyajegyre czéloz). Szemem olyan, mint az Oxus és a te ékszer-dobozodban van a szép vizű igaz gyöngy. Neked hajfürteid vannak a rózsán, én nekem a szivemben van százféle tövis. Neked kúta van az ajkadon, nekem százszoros forróság van a testemben. Úgy átjárja imádóid szívéte szempillád, mint a hogy átjárja az ellenséget az uralkodó fejedelem nyila, Moḥammed királyé a győzőé, ki a lakomán és a harcban képzelhetetlenül sok országot hódít és számítás nélkül adakozik.» Sipíhr a legujabbkori persa költők által elhanyagolt nemét a költészetnek, a munázereht is, mívelte. Az ég és a felhő közti versengést így írja le egyik ilyen versengő költeményében: «Hallottad-e, hogy ellenségek az ég meg a felleg? Tegnap jó ideig vitatkoztak indulatos, haragos szavakkal. Az egyik azt mondta, hogy engem illet meg az első hely. A másik meg azt állította, hogy ő magasabb rangú és a tiszteletre méltóbb. A felhő kezdte meg a vitát és mennydörgő hangon mondá az égnek: Te semmirevaló igazságtalan, te nem vagy olyan mint én, mert az Úr már az első napon nekem adta az elsőséget. A kökör csinból én készítek rubint színű veres ruhát. A virágokból én emelek ezüst menyezetű sátrat. Kígyóalakú vagyok, azért kincs szivemben a lélek. Olyan vagyok mint a malomkő, azért szórok kezemből szép vizű gyöngyöt. Úgy megyek, mint a szélvész, s alakom olyan, mint a dühös elefánté. Járásom olyan, mint a mér-

ges kigyóé, sörényem meg olyan, mint az erdő oroszlánjáé. Ha nem láttál még ikernek tüzet és vizet, nézd villámomat és esőmet, nem bámulatra méltó dolog-e? Te is gyújtasz tüzet, mint én, de míg az én tüzem az élet forrása, addig a tiéd a büntetés lángja. Az én tüzem a rózsás kertnek színt és ragyogványt kölcsönöz. A te tüzed csak égeti és perzseli az emberek bőrét. Te neked is van, nekem is van kalászsom. A te kalászsod (szójáték a sunbuleh szóval, mely nap-sugarat és gabonakalászt jelent) a férfi és a nő útjának a tövise. Az én kalászsomból él állandóan a fiatal és az öreg. Nincs több egy két événél hogy kísérletből a ligetre, kertre, sivatagra és virányra nem vettem jótékonyaságom árnyékát. Olyan inséges év lett, hogy senki sem látott kerek kenyeret, ha csak az ég asztalán a napot nem nézte kenyérnek. Csak két kerek kenyeret láthattál és azt is csak az ég asztalán (a napot és holdat érti). A macska természetű idő macska gonoszságúvá tette az embereket, mert a nagy inségben a saját gyermekeiket úgy megsütötték, mint a szarvasborjút.»

«Mikor ilyenformán kidicsérte saját jelességét a felhő, akkor nagy haraggal így felelt neki az ég. Így szólt, hogy a másoktól kéregetett dolgokkal ne kérkedj, mert nem igen illik a gazdagsággal kérkedés a koldus szájába. Évet és napot az alamizsna után járásban töltesz. Mi egyéb koldulásnál a te járás kelésed. Az egész földet csak a mi jóságunk tartja fenn. Ez a szél, a tűz és a föld mind az én szolgálaim. A szerencsés csillag felkelésével bőséget teremtek a földön. A rossz csillagok egyesülésével élibábbá teszem az oczeánt. A jó és a balszerencse az én csillagaim szerint osztódik ki. Minden az én fényemnél (t. i. a napénál) történik. Én vagyok az isteni adományok közvetítője, mert kedvem szerint kinek keserűt, kinek édeset adok. Vitatkozásukat meghallotta egy a hatalom munkásai közül és mindent a mit csak hallott, elmondott a végzetnek. Megharagudott erre a végzet és mindjárt elküldött értük. Elment a hirnök és a végzet színe elé állította őket.» A végzet aztán megfeddi őket, hogy az isteni hatalmat maguknak tulajdonítják. Kedvenc tárgya Sipihrnek a világi dolgok mulandósága és a világ rosszasága fölötti elmélkedés. Egyik költeményében ilyen keresett csillagász modorban fejezi ki panaszát: «Az ég olyan, mint ahriman és én nem tudok senkit, ki vele szembe szállhatna. Ha telidesteli vagy is mindenféle fortélylallyal, kevés az az övéhez képest. A csillagokat a hét rabszolga neve alatt is szokták személyesíteni. A négy alapelemnek

meg a négy kígyó (čār āžderhâ) az oszlopa. A rabszolga-magzattól (eredetiben mevlâzâdeh rabszolgafit és vészes jelentőségű csillagot jelent)¹⁾ ne várj emberséget, mert az nem az ő tulajdonsága. Jóságot akarsz látni a kígyótól, nem telik ki az attól. Nem hoz jót reád a csillag, ne örülj szép látványának. Nem képes barátságra az ég, ne kösd szivedet ragyogó napjához (szójáték a mihr szóval, mely barátságot és napot is jelent). Mit keresel barátságot a nyilasnál, mely a nap háza lett. Hogy kívánhatsz egyeneslelkűséget a holdtól, mely a rákban ütötte fel tanyáját. Ha mint a víz, a kősziklából készit is valaki magának ruhát vagy tűz módjára vashól csinál is magának vértet és pánczélinget, a halál, mint a vas a kősziklából, kiönti tiszta vizet. Az enyészet, mint a sziklakő kicsalja a vashól az égető tüzet.» Sipihir igen szereti a régi írókat utánozni, kik közül különösen a modern persa költők által annyira kedvelt Menučehrit tanulmányozta. A régi arab költőkre emlékeztető modorban így kezdi Menučehri verseinek mintájára írt egyik költeményét: «Ennek a sivatagnak tegnap még a paradicsom kertje volt a kapuja. Minden sátor, a hol csak volt, úgy nézett ki, mint egy másik égbolt, és ott a hol az égen a nap és a hold, itt a viruló mező és az áldott fa volt. Édes nedvű mézzel folyó volt. Ma megváltozott és másforma ruhát öltött magára. A dombok olyanok, mint a sátrak, a domboldalon fekvő kígyók meg a sátorkötelekhez hasonlítanak. A hol a páva sétált a sátrak előtt, ott most a hollónak van a helye. A kereskedőnek a koponyája szolgál most ivó edényül. Az utazók összezúzott testének húsa adja hozzá a pecsenyét. A vipera olyan, mint a furulya, a nyitott koponya meg úgy néz ki, mint a Rubâb (egy keleti húros hangszer). Az okos ember egy pillanatot se tölt ezen a helyen.» A Mohammed előtti arab költők módjára, miután leírta az imádott lény eltávozása által sivataggá változott helyet és a táborromjait, gyorslábú tevéjét írja le, hasonlatot hasonlatra halmozva, akár csak Imrulkais az ő híres Mu'alakat-jában. «Leoldoztam lábáról (az eredetiben térdéről) a békót annak a tüzes tevének. Úgy kiugrott a békából mint egy telivér oroszlán. A támadáskor oly félelmes, mint az oroszlán, a futásban olyan gyors, mint a fürge őz. Igaz gyöngy fehérségével vetekedő fogai gyöngybányává tették a száját. Lecsüngő ajkairól sok igaz gyöngyöt (habot) szór. Két ajka

¹⁾ Ġijât el-Lugah 381. l.

olyan, mint az arab ember ruhaujja. Két orrlyuka olyan mély mint egy háromszáz rőfnyi mélységű kút. Két szeme hasonlít a világhódító Nagy Sándor két tükréhez (a monda csodálatos tükrére czéloz, melyet Nagy Sándor készített Alexandriában). Két füle oly hegyes, mint a két hegyű nyíl két vashegye. Olyan magas a púpja, mint egy magas hegy. Minden gyorsjárása mellett szépen visz s nem sérti a rajta ülő testét. A tévémre a csillagokból kötött fel csengtyűket az ég. Úgy megnyergeltem én a tévémet, mint egy afghan ember. Lábai alól úgy repültek a kövek, mint a kőből kiugró szikrák. Nem láttam én meg a gyors futásban sem a föld egyenetlenségét, sem a tövist, sem a sziklakövet. Néha oly alacsonyan járt, hogy a halou alul ment, máskor meg a holddal versenyzett az égen.»

Figyelmet érdemelnek az új persa irodalomban a vallásos költészet művelői. kik a régi rajongással éneklük meg az Isten tulajdonságait és az embernek a világ teremtményéhez való viszonyát. Újabb időben, mint már mondva volt, a terjedő modern műveltség sokat elvett ennek a vallásos buzgalomnak az erejéből, s az utolsó évtizedek írói jobbára csak szenvelgik már a vallásost. Az igazi misztikus költők ezért, kiknél még igazi érzelemből fakadt a vallásos tárgy iránti előszeretet, többnyire a század elején virágoztak. Ilyen volt Bismil Širāzi. Már írói neve jellemző. Bismil ugyanis annyit tesz, hogy feláldozott. A szó tudvalevőleg a bismillah «Isten nevében» arab mondásból ered, melyet az áldozásnál mondani szoktak; innen bismil kerden annyi, mint feláldozni. Bismil Širāzi, családi nevén Hāgi Akbār, Širāzban született. Fiatal korában nagy szorgalommal művelte a theológiát. A próféta-ságról írt arab műve és Baidāwi koran-commentárjához írt super-commentárja jó nevet szerzettek neki a hittudósok előtt. A kórán és a mohammedan traditio tanulmányozása mellett a költészettel is foglalkozott, Širāznak költőiről egy tedkerekhét írt ékes virágos nyelven *Szivnyitő* cím alatt. Dívánja elég sikerült ghazeleket és négysoros verseket is tartalmaz. Költeményei többnyire a mélabus lemondást és világmegvetést hirdetik. Az életet így jellemzi egyik négysoros versében: «Bismil egész életem vágyban telt el, meglehet, hogy az ma éjjel vagy holnap bevégződik. Mivel hogy a világ nem ad egyebet aggódásnál és szomorúságnál, örül annak a szívem, ki elhagyhatja ezt a világot.» Több ghazeljében a pantheismus, mely nem sokba veszi a vallási különbségeket, világosan ki van fejezve. «A mecsetben, a korcs-

mában nem látok mást kívüle. Százezeivel a függönyöknek van az a függöny lefüggönyözve. A szerelem regéje voltaképpen csak egy rege, de azért mindenki más módon meséli el azt. Ne feledkezz meg arról, hogy a tettekért jutalom vagy büntetés jár. A gyertya is egészen elég utójárja, mely a lepke szárnyát elégette. Ha a szép kedves (t. i. az Isten) arcza a bálványtemplomban és a tiltott helyen van, minek taposod akkor Hedsaz sivatagjának homokját.»¹⁾

Minden költeménye vallásos tárgy; néha egészen mystikus homályba burkoltan szól. «Mi a csaplároshoz keressük az utat, oh uram, adj valakit, ki a mi kalauzunk legyen? Fürteidnek illatát megérezte az én bolond szívem. Ezentul nem tudom azt keblemben visszatartani. Csodálatos dolog, hogy az a csalfa tündér-arczu még senkinek sem mutatta arczát és mégis az egész világ az ő bolondja. Akárkit látok az úton, nyomába megyek, mert jól tudom, hogy mindenkinek útja az ő fészke felé vezet. (Zānkih dānem hemehrā rāh bekāšāneh i ūst.)» Az előbbinél nevezetesebb mystikus költője az újabbkori persa irodalomnak Nūr 'Alī Šāh az iszfaháni. Régi papi családból származott; már ősei mint ulemák voltak ismeretese a Tebsz tartományban. A rajongásig menő vallásosság öröklött tulajdon volt családjában. Atyja, Mirza Abulhusejn, ép oly rajongó vallásos volt, mint fia. Szülővárosukból az atya és fia lelki vezetőt keresni Iszfahánba jöttek. Sok keresés után végre mind a ketten egy Ma'súm 'Alī Šāh nevű Sejjidnek lettek tanítványai (murid)²⁾. Az említett szent férfit 'Alī Riḍa dekkáni uralkodónak engedelmével Kerim Hān uralkodása alatt 1777-ben jött Indiából Persiába. Mondják igen jámbor életű egy rajongó volt, kinek ékesszóló intelmeire sokan megtértek, úgy hogy csak Sirázban 30,000-nél több követője akadt.³⁾ Mint minden hitujító, úgy Ma'súm 'Alī Šāh is sok jó barátot, de sok ellenséget is szerzett magának, különösen a kenyerét féltő papi osztály volt elkeseredett ellensége és addig

چون رخ یار جلوگر در حرم است و بت کده
بیهده چند بسپر یی بادیہ حجازرا

¹⁾ Rijād el 'ārifna 329. l.

²⁾ «Waar hij weldra meer dan 30,000 volgelingen telde». Dozy Het Islamisme Haarlem 1880. 318. l.

áskálódott ellene, míg rávette a különben épen nem fanatikus Kerim Hiant, hogy a sok izgágát okozó prófétát Sirázból száműzze. Kiutasíttatása után Ma'súm 'Ali ide-oda vándorolgatott Persiában, mígnem Irákban az ulemák által felbőszített tömeg meggyilkolta és hulláját a Karasu (fekete víz) nevű folyamba dobta.¹⁾ Núr 'Ali Šáh tanítója halála után egy ideig, mint sâki működött (sekâjet mikerd). Ellenségei ebben a szerény állásban sem hagytak neki békét, úgy, hogy kénytelen volt Persiát elhagyva, Bagdadban keresni menedéket.

Bagdad török kormányzója igen szívesen fogadta és sok kegyben részesítette a menekültet. Ebben a városban írta meg Núr 'Ali «A paradicsom kertje» című vallásos tárgyú mesznévijét. Később Bagdadból Moszulba tette át lakását, hol megis halt. Riða Kuli Hân szerint igen sok tanítványa volt, és ezek többnyire mind jeles emberek lettek. Ilyenek voltak például Hagî Moḥammed, Husejn Isfahanî, Moḥammed Reûnek Kermânî és sok mások a hit-tudósok és törvényismerők (fakih) közül.

Legnevezetesebb műve a «Paradicsom kertje» című mesznevi. Az édenről és a próféta-ság fokozatairól így szól ebben a költeményben: «A jámbor életűekre nézve a paradicsom kertje megígért dolog. A tudósok előtt az éden olyasmi, a miről tanuság van. Ilyenféle paradicsom, mely szivünkben van, mindenkinek megvan a világon. Ez az éden, mely szivünkbe van zárva, egy virány tele lelki gyönyörökkel. A hét paradicsom a hét tulajdonságból eredt. A nyolczadik éden maga az Isten lényege (dât hodâst). A próféta-ságot úgy tekintsd, mint rejtett véliséget. A küldetés által lesz kinyilvánított a próféta-ság. A véliségnek csak egy ismérve van, de ez csalhatatlan. Minden közvetítés nélkül (bî vâsit) folytonosan a poharába ömlik az isteni bőkezűség bora (természetesen a bor alatt az isteni kinyilatkoztatást érti). A próféta-ságnak az a tulajdonsága, hogy minden próféta közvetítéssel nyeri az ihletet.» Ugyanebben a költeményben így szól az emberi természet kétféleségéről. «Hallgasd meg az emberi természet hálójának kiterjesztését. Az isteni madár szárnycsattogását hallgassad. Tudod-e, hogy mi a te isteni madarad? Micsoda a te emberi természetednek a hálója, tudod-e? A madarad az emberi lélek, hálód meg az állati ösztön. Mikor az

¹⁾ Rijâd el 'ârifina 330. l.

egyesülésre kiröppen a te madarad, kiterjeszti szülőföldje felé szárnyát. Akkor kívülről két erős szárnya van neki, jobbról és balról két segítő barátja van. Bal oldalán van a világos értelmű korán, jobbon meg a próféta törvénye. Ezenkívül van még két benső szárnya; az emlékezet és a gondolat jobbról és balról. Az emlékezet az, mikor a szívbe és a lélekbe van vésve az Isten emléke. A gondolat akkor igazi, midőn áthatol a vízen és az agyagon. A lélek és a szív az igaz hit sugarainak tükre. A víz és az agyag, az ég és a föld népe, egyszóval mindaz, a mi a világon látható. Minden, a mi a lélekben láthatólag vagy elrejtve jelen van, azaz minden, a mi csak a világon és lélekben feltalálható, megvan a tökéletes emberben (gumleh der insán kamil muntevi est). Jóllehet a tökéletes ember mindezekkel a tulajdonokkal bir, de azért ment ő minden bilincstől. Alakja és jelentése (lényege) a világnak egytől egyig bele tükröződik ebbe a tükörbe (t. i. a szívbe és a lélekbe). Szemléld benne a nyolcz paradicsomot, de nézd meg a hét poklot, mely az oda vezető úton van. A poklot és az édent, melyek meg vannak neked ígérve, ha meg tudod az igazat, mind a kettőt láthatod.»

A «Paradicsom kertjében» egy helyen az isteni lényhez közeledés lelki állomásainak leírására szentel egy fejezetet. «Az utazóknak kilencz lelki állomásuk van. Mindegyik állomás az égen van. Az utazó, a kinek nincs tudomása a szállásról, az a kutatás útján nem lett hívővé. Mikor jól tudod a próféta törvényeit, akkor megtetted az utat az első állomásig. Ha a törvények által megtisztult a szived, akkor az utmutató vissza visz az utadra. Midőn néhány lépést tettél az úton, elérteztél a második állomásra. A második állomásra érve, szived az értelem tengerébe elmerül.» Így megy ez míg mind a kilencz állomást, vagy lelki közeledési fokot leírja. A nagy mystikus költők példájára intő, oktató tanácsokat is ad bőven. Az ember helyzetét a mindenségben egy helyen így jellemzi: «Egy parány vagy a ragyogó naphól, ne kérkedj. Csak egy csepp vagy az oceánból, ne büszkélkedj. Mit kérkedel, hogy ez az én ajándékom. Mit hivaikodól, hogy ez az én helyem. A mdedig az öndicséret volt a te imádságod. a testi kívánság volt a szükségleted. Az események világán kívül nem láttál egyebet. Az előítélet gallérjából dugtad ki a fejedet.»

Kuṭb ed-Din Sirázi mint a két előbbi, a vallásos költők közé tartozik. Teljes nevén Moḥammed el Hosejn, az irodalomban Kuṭb ed-

Dîn (a hit sarka) disznéven ismeretes. Igen híres családból származott; családfája huszonhárom igen át Hammâm 'Alî bin Husejn Imámmal végződik. Arabul és persául egyforma könnyűséggel verselt. Több persául írt, többnyire vallásos tartalmu mesznevin kívül, mint az «Íránytűz» (Nûr el hedâjet) és a «Bölcsesség napja» (Šems el hikmet), egy nagyobb terjedelmű arab költeményt is birunk tőle, melynek czíme «Szerelmi kaszide». A Szerelmi kaszidéből, jóllehet az, mint arabul írt költemény, nem tartozik a szorosan vett persa irodalomhoz, mint curiosumot néhány sort közlünk mutatványul. «Dicsőség állánnak, hogy a szerelem felkelt. A szent keletről sugarakkal kivillámlott. Oh ő az, a ki fölött zavarban vannak a szerelmesek és nem tudják érezni lényegének illatát. Szívökbe irtad ismereted sorait, mely tetszik az istenfélőknek. Egész életemben kerestelek és nem tudtam, hogy te lelkemmel vagy, szívemből kelt fel a te világosságod és hogy lakásul ígérted nekem a paradicsomot és annak gyönyöreit. Célom a szerelmesek laka, mely nyughelyül szolgál. Boldog az, a kiben világít az isteni lényeg fénye, mely megelőzte a teremtést.»¹⁾

Kitűnő helyet foglal el a század vallásos irányu persa költé-

الحمد لله ان العشق قد شرقا
 من مشرق القدس بالانوار قد برقا
 يا من تحكير فيه العاشقون وما
 شمو ابعرفا نهم من كنهه عبقا
 كتبت في قلبهم ايات معرفتك
 من حكمة هي ذوقان لاهل تقى
 طلبت عمرا و لم اعلم بانك مع
 روحي و نورك من قلبي قد شرقا
 وعدتني جنه الماوى و نعمتها
 حسبى مقامات اهل عشق مر تفقا
 طوبى لمن منير الذات القدِيم في
 توحيدها عن حدوث الخلق قد سبقا

szetében Husejn Kazvinî, valódi nevén Hagî Moḥammed. Vallásos elmélkedésre, rajongásra hajlandó természeténél fogva sokáig ide-oda utazgatott, szent életű emberek társaságát keresve. Végre sok tétovázás után a híres Hagî Mirza Abulḡasimhoz szegődött. Sokáig tartózkodott ennél a jámbor hadsinál, kinek minden szava reá nézve fölért egy isteni kinyilatkoztatással.

Tanítója halála után tulságig vitt vallásos buzgalomból a dervisekhez szegődött és bejárta velők Persiát és Indiát. Viszontagságos utazásából, mely több évig tartott, visszatérve, szülővárosában Kazvinban telepedett le, hol, mint kedvelt hitszónok működött haláláig. — Kazvinî elég termékeny költő; kisebb terjedelmű versein kívül hat mesznevit írt. Minden művét a mély fanatikus vallásosság jellemzi. Írálya szép és választékos. Nevezetesebb nagyobb költeményei a következők: «A teve könyve» (Šutur Nāmeḡ), a «Nap és Hold, (Mihr ű mah), «Vāmik és ‘Aḡrā». A teve könyvében, melynek czimét valószínűleg Ferid ed-Din ‘Attār hason czímű művéből kölcsönözte,¹⁾ a mű czimére czélozva így szól: «Oh az én szívem kívüled minden egyébről lemondott. Mennyit zsarnokoskodott már fölöttem az én szívem. Kelj fel tevehajcsár, fenn van már a nap. Az utazásnak van most az ideje, nem az alvásnak. Lásd meg, hogy hátra maradtál, a karaván már elment és te visszamaradtál. Kelj fel és Isten ígét hangoztasd. Megrészegettem, dalt énekelj.» A mohammedánok előtt némi tiszteletnek örvend a teve, mint a zarándoklás nélkülözhetetlen eszköze, ezért nevezte el ‘Attār és utána Husejn Kazvinî egyik művét a teve könyvének. A Vāmik és ‘Aḡrā czímű meszneviben így beszél igazi hamisítatlan pantheismussal az Isten tulajdonságairól: «Minden, a mi csak a két világon létezik, a te csodaműved. Mind csak a te lényegednek nevei és tulajdonságai (arabul). Te olyan vagy, mint a nap, mi olyanok vagyunk, mint a felhő. Te olyan vagy, mint a teli hold, mi pedig olyanok vagyunk, mint a sötétség. Olyan vagy, mint a tenger, mi pedig olyanok vagyunk, mint annak a habja. Te olyan vagy, mint a lélek, és mi olyanok vagyunk, mint a test. Nem, te tenger vagy, mi annak vízceppje. Nem, te nap vagy, mi parányi porszem. Hogyan lehetne egyenlő nyomatéku a vízcepp és a tenger? Hogyan lehetne egyenlő színű a nappal a sugárban

¹⁾ Āteš Kedeḡ, Bombayi kiadás 144. l.

lebegő porszem?»¹⁾ A keleti szufi-költők módjára a szép kedves jelképe alá rejtett istenséghez ilyen fanatikus beszédet tart ugyan- ebben a meszneiben: «Oh te mosusz fátylú, szívékitő szép kedves. Kaczerkoddj egy kicsit fátylol nélkül, a balsorstól sujtottakkal. Nem tudjuk az útát, jelöld ki útunkat. Nincs tudomásunk célunkról, világosíts fel. Lásd, tehetetlenek vagyunk és nem tudjuk, hogy mitevő legyünk. Vedd tekintetbe, hogy szegények és zavarodottak vagyunk. Nézd csak, mit tett a szeretőm (magától értődik, hogy az Isten) a lelkeimmel. Nézd, hogy mit mivelt szemem az én ruhaszegélyemmel (azaz mily nedves lett könnyeimtől ruhám szegélye). A féllelkűt örvendeztesd meg kegyelmeddel (nim gānî râ berahmî šād kun). Az ügyefogyott tehetetlent szabadítsd meg köte- lékétől.»

A Nap és Hold (Mihr û mäh) című nagyobb terjedelmű mesz- nevijében az annyiszor megénekelt szerelmet így határozza meg: «Tudd meg, hogy a szerelem tengeréből csak egy csepp a világ. A szerelem lehelletéből csak egy pára az ember. Ama lehellésből egy lehelletnek ember volt a hálója. Annak a tengernek egy cseppje világ nevet nyert. Minden létezőnek talizmánja a szerelem. A szívek és a lelkek csak serlegei, edényei a szerelemnek. Egy betűt sem tudunk a szerelem titkából (herfi der mijān nist). Nin- csen jele a világon ennek a jeltelennek. Kezdeté nem egyéb meg-

در دو گیتی هر چه هست آیات تست

جمله اسما و صفات ذات تست

انت كالشمس و نحن كالغمام

انت كالبدن و نحن كالظلام

انت كالبحر و نحن كالزبد

انت كالروح و نحن كالجسد

نی تو چون مهري و ما چون ذره ایم

نی تو چون بکری و ما چون قطره ایم

قطره بادریا کجاهم سنک شد

ذره باخورشید کی هم رنک شد

gyújtásnál, lángra lobbanásnál s a vége is csak égés. Minden szerelem a beavatottak előtt Mózesből botjáig és a Sinai hegyig (zi musa' tá 'asá tá tûr i sínâ).» A Vasz el hâl című költeményében elég találóan rajzolja a tévelygő embert, a ki nélkülözi a biztos ismereten alapuló meggyőződést. «Oh szív, meddig fogsz még a hiábavalóság útján járni s minden csalfa széptől rászedetni. Meddig fogsz még egyik ágról a másakra repdesni, egyik helyről a másakra futkosni. Egyszer hitetlenné léve az övet felkötni (zunnâr besten), máskor moszlimként a poharat összetörni.»

Az ismertebb mystikus költők számát szaporítja Gálíb Teheráni, családi néven Asad-ullah Hân. Családja Azerbajdánból származott. Mindig az ájtatos, vallásos emberek társaságát kereste és kedvelte (bâ erbâb i tîrîketes ragbetî est). Életkörülményeiről jóformán semmit sem tudunk, mert a Rijâd el 'ârifina szörnyen sovány, életrajznak alig nevezhető ismertetést ad róla. A mystikus költők nagymesterét, Gélâl ed-Dîn Rûmî-t, választotta példányképül.¹⁾ Ridâ Kulî Hân igen magasztalja Gálíbot, mint költőt; annyi bizonyos, hogy a tulságos tudakosság és dagálytól ment nyelvezete elismerést érdemel. Ghazeljeiben a modern persa költők kedvenczére, 'Omer Hejjámra emlékeztet. «Szomjas, száraz az ajkunk, nedvesítsd meg torkunkat, csapláros. A míg csak bor van a bortartó edényben, öntsd teli a korsónkat. A szerelemben a szerelmesek becsülete a köny. Nézz arcunkra és lásd becsületünket (a magyarban visszaadhatlan szó-játék az âbrû szóval, mely becsületet jelent, de etymologice az arc és víz szavakból van összetéve). Ha nem segít rajta a tenger, mit tehet a folyócska. A te tengeredbe adj utat a mi elapadó folyócskáknak. Mi az útonjáró utasok vagyunk és nyomunkban az ördög (iblis der paî mât). Hivd elő az út Hiderjét és üzd el az ellenségünket.» Egyik ghazeljében elég ügyesen írja le a szerelem vonzóerejét: «Magamhoz vonzalak téged, ez e vonzás a szerelem műve. Ha vasból van a szived, az én szerelmem a delej. Te Gálíb szívében vagy és ott maradsz, jóllehet távol vagy a testre nézve. Az én testem olyan, mint a hegy, mely csak a te szavadtól ad hangot.»²⁾

¹⁾ Rijâd el 'ârifina 269. l.

²⁾ می کشمت سوي خویش این کشش از عشق ما ست

کر دل تو آهن است عشق من آهن ریاست

Az Istenről és annak éssen felüli természetéről egy helyen így nyilatkozik: «Oh te Igazságos (Isten egyik neve a 99 szép név közül), kit csak egynek lát az a szem, mely a rejtett fénytől nyeri világosságát. Nem tudom, hogy micsoda ez a világégető villám, mely egyaránt felgyújtja a szárazat és a nedvest. Búvárként lemerültem szerelmének tengerébe, de azért nem tudtam meg, hogy miféle igazgyöngy a lényege. Jóllehet a te hajfürtöd hitetlenné teszi a moszlimet, de azért nem igazi hívő az, a kit hajfürtöd hitetlenné nem tesz. Ebben a magus-templomban, hol a magusok apraját nagyját részegen látod, nem tudom, hogy kinek van helye ennél az asztalnál s ki a követője valamely beavatottnak. Az imádott lény (az Isten) maga nincs lefátyolozva, csak a mi létünk a fátyol. Részegen szét kell szaggatni ezt a fátylat. Mi olyanok vagyunk, mint a nézők, az ő szépsége meg olyan, mint a tükör. Minden pillanatban új bájta kell mutatni a kedves arcának. A beavatott lelkének a tápláléka a rejtettnek (az Istent érti) asztaláról való. A szőrszálhasogató hittudósoknak szárított hús (lehm kaidid) kell.»

Muzfir Kermáni teljes nevén Mirza Moḥammed Teki, Mirza Moḥammed Kazim fia szintén a vallásos költők közé tartozik. Családjában régi időktől fogva a gyógyászatot gyakorolták és már ősei, mint orvosok, közbecsülésnek örvendtek Kermánban. Maga Muzfir is, mint orvos működött kezdetben. Nagy tudományosságának híre számos tanítványt gyűjtött köréje, kik tőle akarták eltanulni Aesculap művészetét. Eleinte csak a külső emberrel foglalkozott, a gyógytudományt választva tanulmánytárgyul, később, a mi kissé különösnek látszik, európai szempontból nézve a dolgot, a belső ember tanulmányozására, a lélek és hittudományra adta magát.¹⁾ Fényes tehetsége és nagy, széleskörű ismeretei mellett is felült egy Musták 'Alī Šāh nevű tudatlan csalónak, ki őt egészen elbolondította. Musták 'Alī Šāhkal való viszonya sok kellemetlenséget okozott neki. Mindvégig hű maradt az említett tudatlanhoz (ummi) és annak halála után egy

در دل غا لب توئی گر چه تن از هم جد است
این تن من همچو کوه از دم تو پر صد است
چون از علم ظاهر باطنی ند ید طالب علوم باطنی^{۱)}

Rijād el 'ārifina 281. 1. گردید

divántszentelt emlékének. Sokan, úgymond Riða Kuli Hân, második Rûminak szeretik elnevezni Muzfirt, mert életkörülményei különösen Muštak 'Ali Šahhal való viszonya, nagyon hasonlítanak a nagy mystikuséhoz. Rûmî tudvalevőleg minden tudománya és jelessége mellett a rajongó Šems ed-Din Tebrizi befolyása alá került, kit szinte istenített és legszebb ghazeljeit távolléte alatti bújában szerzette. ¹⁾ Muzfir legnevezetesebb műve a «Titkok tengere» című mesznevi, mely, mint czime is mutatja, vallásos tartalmú. A költemény kezdetén így magyarázza: «A kegyelmes könyörületes Alláh nevében (bismilláhi errahmán errahim) mondást, melylyel keleten minden könyv kezdődik. «A bismilláhi errahman errahim b betűje a bölcs kincstára ajtajának kulcsa. A bölcsességnek kincse az a könyv (t. i. a kórán) a basmala (így nevezik a bismilláhi mondást műnyelven) mintegy kapuja a bölcsesség kincsének. A bölcsesség kincse Muštafa (t. i. Mohammed próféta) tudományának városa. A basmala mintegy varázsigéje a kapuknak. A basmala tükre az Isten egysége kincsének. Ő az örökkévalóság kincsének a kincstára.» Ugyancsak ennek a mesznevijének egyik elbeszélésében így szól az Isten tulajdonságairól: «Egy tudós az eszesek közül, egy hívő a próféta családjából útmutatást kért az imámtól a tudomány tengerétől, a biztos ismeret forrásától, az igazak imámjától Ġa'far Šadiktól (arabul). Hogyan fogod te fel a hatalmas Urnak jelentőségét. Vezess minket a helyes útra (arab idézet a kóránból), ez volt a kérdező kérdése. A sah (t. i. az Imám) így válaszolt (arabul): Ne foszd meg őt tulajdonságától, aztán ne hasonlítsd ahhoz, a mihez te szükségesnek gondolod. Dolognak mondod, de ő nem olyan, mint a dolgok. Tengernek nevezed őt, de ő nem olyan, mint a víz. Világnak mondod, de ő nem olyan, mint a világok. Hatalmasnak mondod tán, nem olyan ő, mint a hatalmasok. Fénynek mondod, nincsen árnyéka. Gyertyához hasonlítod, de ő nem ég el.» A szerelemnek mindenhatóságát így rajzolja egyik kaszidéjében: «Mikor felütötte sátrát a világon a szerelem ő fensége, parancsára mindenki meghódolt neki a világon. Mikor kiterjesztett ruhaszegélylyel a szerelem először a világra jött, minden világinak keze az ő ruhaszegélyébe kapaszkot-

¹⁾ Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens 165. l. és Daületšah Bombay 1887, 87—8. l., hol Šems ed-Din Tebrizi tanítója és tanítójának oktatói láncszerűen egész a prófétaig közölve vannak.

dott. A mint a szerelem kezébe vette a labdaverőt, a kilencz ég azonnal mint a labda a labdaverőjére jött. Még Jeszreb mocsara is oly illatos lett, mint Jemen, mihelyt a szerelem lehellete fölötte lengedezett.» A vallásosságot az ember kiegészítő részének tartja Muzfir, mi nélkül nem tarthatni igényt ember nevezetre. «A világ olyan, mint a kert, az ég meg olyan, mint a fa, az ember meg, mint a fa gyümölcse. A kertész maga a mindenható teremő. Mi az ember a maga valóságában, lásd, csak a hívő, az igazi ember. Az, a kinek teste szívvel bír, szíve meg lélekkel. A ki nem lett hívővé, ne nevezd azt embernek, mert az, ha beszélni tud is, az állatok közé tartozik minőségére nézve (gerőih nâtiķ būd emmâ beşifet hejvân est).» A kedveséhez vezető utat, elég találó hasonlattal, annak bodor hajához hasonlítja. «A hozzád vezető út kedvesem olyan keskeny, sötét, hosszú és girbe gurba, mint a hajfonatod.» Az emberiséget egy helyen a tengelyhez hasonlítja, melyen az ég forog, mint a malomkő. «Az emberiség olyan, mint a tengely, az ég meg mint a malomkő. A tengelyen kénytelen nyugodni a malomkő.» Hasonlókép a malomkőhöz hasonlítja az eget egy másik versében, hol az igazán jámbor embert jellemzi. «Az ég olyan lett, mint a malomkő és a tökéletes lélek lett a kő tengelye. A világnak tengelye lett az igaz hívő tiszta lelke. Ki az igazi hívő? Az a ki önmagáról az énről lemondva (ez h'odi bih'od šudeh), az Igazságos felől hozzánk jött, fokról fokra szállva le mi hozzánk.» Néha szokatlan hasonlatokkal él, egy versében például így szól: «Ne vedd kevésbe szerelmünket. Lásd abban a mi erkölcsünket. Mert mi vagyunk a teremő beszélő könyve (kitáb nâtiķ hâliķ čû mâim), lapozgasd azért lapjainkat és olvasd fejezeteinket. A mi szépségünk tükrében szemléld az alkotó Isten szépségét.» A malomkő hasonlat úgy látszik, igen tetszhetett Muzfirnak, mert az említett két versén kívül még számos más versében alkalmazza azt. 'Alit dicsérő egyik költeményét például így kezdi: «A tökéletes ember olyan, mint a malomkő-tengely, az ég meg, mint a malomkő. A malomkő a tengelyen fekszik és a körül forog. Azért hívják a tudósok az eget keréknek (čerh), mert az az igazi hívőre nézve olyan, mint a malomkő». A hívőket a persa mistikusok kedvencz hasonlatával a szerelmesekhez hasonlítja, kiknek Isten a szerelmi tárgya. Az igazi hívő szerinte az, ki semmi földi dologgal sem törődik és csak az Istenre gondol. «A szerelmesek az Igazságoson kívül senkitől sem függnek. Nincs az Istenen kívül más

a szerelmesek szívében. Minden, a mit csak az Igazságoson kívül becsben tartasz, az a te bálványod. Az Istenén kívül minden szeretet aljas földi vágyból, kívánságból ered.»

Nádírí Kádruní, teljes nevén Mirza Hagí Moḥammed, mint Muzfir, az orvos-költők közé tartozik. A régibb és újabb persa irodalomban nem ritkán találunk a legképtelenebb mysticismusnak hódoló költők soraiban orvosokat, kiknek tudománya és foglalkozása pedig, mely a realis anyaggal foglalkozik, európai fogalmak szerint nem igen látszik alkalmasnak a vallásos rajongás táplálására. Ezért nálunk nyugaton az orvosok minden korban vallási dolgokban való józanságuk által tűntek ki. Keleten ez máskép van, mert ott, mint minden tudomány, úgy a gyógyászat is tele van mindenféle babonákkal. Ehhez járul, hogy a moszlim orvos csak igen felületesen ismeri az emberi testet. A bonczolás nincs megengedve, mert Mohammed egy helyen tiltja a holttest megcsonkítását. Az emberi testet és annak tulajdonságait alig ismerve, mindig hajlandó a mohammedán orvos valamely előtte ismeretlen kóresetet természetfölötti erők befolyásának tulajdonítani. A tudomány ilyen primitív fokán nem lehet csodálni, hogy az orvosok a természeti erőket nem ismerve, ép oly fogékonyak babonák és a túlsapongó képzelet szüleményei iránt, mint a többi keletiek. Nádírí családjában a keleti szokás szerint apáról fiúra szálló öröklött mesterség volt a gyógyászat. Nagypapja a Zend dynastia idejében főorvos volt és jó hírnek örvendett. Atyja szintén keresett orvos volt, kitől számos ifjú tanulta az orvosi tudományt. Magától értődik, hogy Nádírí is atyjától tanulta a gyógyászatot. Kora ifjúságától kezdve az orvostudományi arab és persa művek mellett szorgalmasan olvasta Senâi-t, Rúmi-t és 'Attâr-t. Sokat érintkezett szentéletű férfakkal. Ismeretei szélesbítése végett egy utazást tett Indiában, hol az ottani jelesb mohammedán írókkal ismeretséget kötött. Utazásából hazatérve, atyja mesterségét folytatta és minden szabad idejét a költészet művelésére fordította. Nádírí elég termékeny költő, számos ghazelen és négy soros versen kívül hét jó nagy terjedelmű mesznevit bírnak tőle. Költeményei, ghazeljeit sem véve ki, többnyire mind vallásos kérdésekkel foglalkoznak. Az isteni lény mindenütt és mindenben jelenlétéről így beszél egyik ghazeljében: «A legkisebb parányban, a napsugárban izzó porszemben sincs egyéb a kedves arca napjánál, de a handsító szem nem

való a látásra. Nincs távol tőlem egy pillanatra sem. Ő előtte nem lehet szó a jelen és a távollétről.» Ilyen formán fejezi ki egyik versében a minden moszlim által hirdetett tant a földi élet hiábavalóságáról: «Boldog az a szív, mely jó csillagzata segítségével a világtól és a világiaktól való félrevonulás szögletét választotta magának». A «Szerelemesek útja» című meszneviben a régi szufi-modorban jellemzi az Istent: «Részegítsd meg őt (t. i. az ujonnan jött hívőt) a kétely nélküli tudás poharából való borral. Annak a nevében, a ki névtelen és jeltelen, adj neki egy pohárral te, a rejtelmek korcsmárosa. Minden látható és nem látható előtt rejtve van ő (t. i. Isten). Mindenben csak ő nyilatkozik, legyen az szép avagy rút. Az ő napja nélkül egy parány sem lesz látható. Semmi sem jött létre az ő segélye nélkül. Minden parányban csak az ő napja látható. Mindennél nyilvánvalóbb az ő szépsége.» Egyik ghazeljében így bölcselkedik: «Oh Nâdiri, te csak föltételeesen létező vagy, az Isten pedig szükségképpen létező (vâgib) és kívül áll az emberi felfogás határán. A szív egyre keresi azt a jó barátot (Istent) és az a szívben honol. Könnyű a vele egyesülés, csak addig míg élsz, nehéz az. Te kívül vagy és ki vagy zárva a vendégségből s nem vehetsz részt az egyesülés lakomájában. A kedvessé váló egyesülést te magad úgy mondtad, hogy megadják az énről lemondásért. Az énről lemondás az első állomás (nuhus tin menzel est) a kedveshez vivő úton.»

Sâki Horâsâni, igazi nevén Mohammed bin Kelb'ali, a nevesebb vallásos költők egyike. Igen jó családból származott, családjából többen, mint szultánok és uralkodók szerepeltek a régi időkben Iránban, Azerbajdánban és Bagdadban; ilyen volt például Sultân Ahmed, kit Hâfiz egyik versében magasztal. Sâki igazi vallásos költő volt, ki alig írt egyebet Mohammed próféta, 'Ali és az imámok dicsőítésénél. Már nagyobb költeményeinek pusztá czíméből láthatni szerzőjük irányát, ilyenek az «Istenség könyve», a «Csapláros könyve» (Sâki Nâmeh) a «Helyes út». Műveit a mély vallásosság, mely néha a mysticizmus kódéba vész, jellemzi. Irálya elég emelkedett. Intelmeiben (mevî'zeh) a megtérést hirdeti: «Siess, mert hiába telt el az élet. Értsd meg valahára, hogy elszalasztottad a kedvező alkalmat.» Egyik híres költeményében a «Kolduló barát könyvében» így adja elő az igazán jó úton járó hívőt, kit kelendernek nevez: «Mi szüksége lehet annak a kelendernek, kinek a hetedik égben van a lakása. Mi baj érheti azt a szalamant-

dert, melynek tűz a kertje. Az ilyen kelenderségnek az a jele, ha birtokosánál nyoma sincs az emberi dolgok iránti érdeklődésnek. Az a kelender, ki folytonosan részt vesz az ő (t. i. az Isten) lakomáján.» Igen szereti a nehezen érthető, homályos kifejezéseket, melyek csak sejtetik, de nem mondják ki világosan írójuk gondolatát. 'Alíra írt egyik magasztaló versében, így szól az isteni lény szépségének nyilvánulásairól, mely mindent áthat: «Ha a teremtmények közt nem léteznék a szépnem szépsége, nem volna a léleknek nyugta ezen a világon. Ha nem lett volna a szépséggel párosulva a szerelem, nem lenne akkor semmiféle élő lény a világon. Ha nem a szépség lett volna építője a világnak, nem volna az még fölépítve. Ha nem rejtőznék a lélekben az ő (t. i. az Isten) napja, nem lennének láthatók a lélek parányai. Ha nem lett volna meg a szerelem története, nem volna szükség történelemre a világon. Ha nem lett volna falrakó építész, a szerelem nem lenne helye ezen a földrakáson az embernek. Ha nem léteznék az ő arcza napjának ragyogása, nem világítanának a napsugarak. Ha nem maradt volna meg a szívben a szépség pompája, nem volna akkor a szívnek és a léleknek élete. Ha nem bájlná el a szívet a rózsa arcza, nem ébredne akkor fel a kívánság a kertben való sétára. Ha önmagát nem mutogatná az a szépség (az Istent érti), nem volna akkor elragadtatva és nem olvadna bele az ő lényébe a világ. Nem rabolná el a ligetben a szívet a rózsa, ha nem volna rózsaaarczú a rózsaligetben. Micsoda csábító bolondította volna el a világot, ha nem léteznék a csábító szem búbája. Nem fecsérelte volna el a szív a lélek pénzét (nemidād der bād dil naḡd i ḡānrā), ha a lélekrabló szebb nem lett volna a léleknél. Ha rejtve a függöny mögött maradt volna az Úr könyve (t. i. a kōrān, melyet Allāh tudatott Mohammeddel Gabriel útján), nem szaporodott volna meg akkor az Isten serege.»

Veḡār Šīrāzi, Višāl idősebb fia atyjának nyomdokába lépett és mint költő számot tesz a Naṣr ed-Din korabeli írók közt. Višāl maga oktatta kezdetben fiát és később is mindig nagy gondot fordított fia nevelésére. Veḡār vagy tulajdon nevén Mirza Aḡmed, édes atya életében nem lépett fel, mint költő s csak atya halála után, mikor fivérével Indiába Bombaybe utazott, a véletlenül kezébe jutott Rûminak, a mystikus költők fejedelmének, benyomása alatt lett költővé. Elég szellemesen illusztrálja egyik versében az ismert mondást, hogy senki sem próféta hazájában. «Fivérem szerencsés levele érkezett

hozzám. Bevezetése a te magasztalásod volt győzedelmes király. Tetőtől talpig leszidott engem abban a levélben, jóllehet korra fiatalabb volt nálam, hogy végre valahára szedd fel a sátorfádat, menj el utazni a földön és a tengeren, nézd a tudomány értékét és tekintsd a tudósnak megbecsülését. Az ékszerész sem vesztegeti el itt a portékáját, ha nincs vevője. Viszontagságot kell tőrnie, kutatni és keresni gazdag, értelmes ékszerismerőt. A tudósnak két tulajdonságra van nagy szüksége, a vízbe merült küzködésére és az aranycsináló kitartó makacsságára. Légy olyan, mint én, a ki addig nem hagytam fel a küzdéssel, míg szerencsém a király udvarába nem juttatott.»

Az ujabbkori perzsa költők rendkívül tárgyszegények, alig tudnak egyebet írni csúszómászó hizelgéssel teli magasztalásoknál és a vallási rajongás vagy tettetés által inspirált homályos értelmű, mindent istenítő ömlengéseknél. Szinte jól esik, ha az ember valódi megtörtént események benyomása alatt támadt költeményre bukkan az üres szóvirágokból és utánczott érzelmeket tolmácsoló frázisokból összetákolt ghazelek és kaszidék tengerében. Ilyen Vekárnak a sirázi nagy földrengésre írt verse: «Egy földrengés látogatta meg Siráz tartományát, olyan hatalmas, hogy nem hagyott épen sem házat, sem tornyot, sem várat. Jobbra balra, úgy inog-mozog a föld, mint a horgonyáról elszabadult hajó. A föld egy összegömbölyített gyapot csomag volt, mely mikor kigombolyodott, az egész földet elborította. A föld egy méhkaszhoz hasonlított. A sok ujonnan támadt gödör miatt minden szögletben szent sirt mutogattak. A nappal és az éjszaka közti különbség csak a fény és a sötétség, mert másban nem különbözik a nappal az éjjeltől. A nap úgy elsötétült, hogy sem a sötétségnek sem a világosságnak nem volt meg a régi szokása.» Egy másik versében a siráziaknak a földrengés által okozott helyzetét így írja le: «Az egész világ a föltámadás napjának zajában vész el. A számonérés napjának lármája, zsidaja tölti be a világot. Az a ház, a mely megmaradt, a hangya háza. A palota, mely lábán megállott, a vízbuborék kastélya. Egy pillanatig sincs nyugta a földnek, te azt mondanád, hogy a földgolyó olyan, mint egy vízre dobott üres dióhéj. Azért borult sötétségbe a világ, mert csak félvilág van a maga helyén, a másik fele pedig függönyként földi el a napot. A földgömb olyan, mint egy labda, melyet a labdaverő ütése ide-oda dobál. A darabokra tört hegy kövei úgy repdesnek a légben, hogy te azt vélnéd, két keselyű tolla és két sas szár-

nya van neki. A lakosság a saját maga által épített épületektől vesz el, mint a selyembogár, melyet saját nyála öl meg. Az az ember, ki nem félt az oroszánorditástól, ez esemény után még a varjú szárnyától is retteg.»¹⁾ Atyját több költeményében magasztalja; egy helyen így írja le atyja halála fölötti szomorúságát: «A fájdalomtól felforr a lelkem és a bűnnek tüze megolvasztja agyvelőmet. A világnak rózsáskertjéből a bajnak tövise van a szememben. Az égnek követő gépjéből (mengenik) a zsarnokság köve nyomja a keblemet. Minden hajszálam a szememben olyan, mint egy-egy izzó érvágó. Úgy vágja mellemet szomorúságom, mint az éles kard. Te azt gondolnád, hogy a sors az én öröm-osztályrészem az oroszán vagy a kigyó torkába helyezte. Azért, mert nagyon ki van facsarva a szemem és darabokra szakadt a májam, jól mondod a palát²⁾ panasznak vajjon nem vért szűrő-e? Szívem sehogy sem vonzódik Ádám ivadekaihoz, mert Ádám utódaiban nem maradt semmi az igazságosság és a tisztaságból.»

Testvére, Mirza Isma'il, szintén a költészet művelésére adta magát és Ta'ûhid Širâzi név alatt az ismertebb új persa költők sorába tartozik. Kitűnő nevelésben részesült. Tűrhetően megtanult arabul, a mi Iránban a magas műveltség netovábbja, csaknem minden írásnemet egyforma szépen tudott írni és joggal megillette őt a szépíró név, a síkesteh, nest'alik és a neshi írás terén. Költeményei között a hagyományos szerelmi dőngicsélések és az elcsépelt közhelyekké vált szóvirágokból álló magasztaló versek mellett olyanokat is találunk, melyek önálló költői szerzemények és nem a régi nagy írók utánzott másolatai. Ilyen például egy európai gyártmányú ezüst zsebórára írt verse, mely

¹⁾ A varjú a rossz jelentőségű madarak közé tartozik a moszlimeknél, különben már a régi indeknél ravaszágáról volt híres. A panchatantra egyik mesejében a király-választásra összegyűlt madarak közül egy versben így jellemzi a varjút: «Az emberek közt legnagyobb gazember a borbély, — a madaraknál a varjú, a négylábuaknál (az eredetiben fogasoknál) a sakál, a szerzeteseknél a fehér barát».

Narânâm nâpito dhûrtah pakshinâm chaiva vâyasah

Damshtrinâm cha çigalastu çvetabhikshu tapasvinâm. Panchatantra III. könyv 49. l. Bombay Sanskrit Series 3rd Edition by Kielhorn.

²⁾ A pâlâ szónak kétértelműségén alapszik a nehezen fordítható szójáték; a pâlâ szó ugyanis jelent panaszt, sópánkodást a régi persában és szűrőt az újabb nyelvben. Goftâr sejjum der bâi fârsi Burhân Kâtî'.

különösségénél fogva is érdekes. «Mi az az ezüst testű, napalakú, holdarczú, nyelv nélkül beszédes, kéz és láb nélkül utazó? Édes szavú baba, ki folytonosan társalog velünk. Ezüstkeblű szív-rabló, ki minden éjjel keblünkön nyugszik. Fiatal fátyolozatlan menyasszony és födetlen arczú szerető. Kívül sima, de belül csupa alak, kép. Néha, mint a tolvajt, egy lábára akasztják fel erősen, máskor meg mint a királyokat aranyos ruhával takarják be. Éjjel nappal csak panaszkodik és, ha egy pillanatra elhallgat, megharagudva számtalan szidással illetik. Olyan, (mint a ház, melyben két gaz tolvaj van, kik bilincsekkel lábukon folyton útban vannak. Két jóbarát van benne, kik egy úton haladnak, egyikök csak megy, a másik pedig az első lépésnél már megáll. Nyugvó, nem mozgó ég az, melynek két csillagháza van és az a különös, hogy napja és holdja tengelyük körül forognak. Nincsen feje, de azért tetőtől talpig csupa száj. Lába sincs, de azért tetőtől talpig csupa mozgás. Ház, tele babával és azok a babák folyton harczban vannak és fogaikkal oltják ki egymás életét. Ház az, melyben együtt alszanak a kígyó és a skorpió. Kígyója nem fél a skorpiótól, a skorpió meg biztosságban van a kígyótól. Csodálatos egy hárfa vagy, melyet, ha egyszer megpendítettek, minden érintés nélkül éjjel nappal ismétli a hangot. Ha vasra vered is, egy pillanatra sem marad veszteg. Ütheted azt karddal, még se hagy fel a dorgával. Ki látott ilyen boszorkányt, ki éjjel nappal jár. Ha jól megnézed, látod, hogy megy, de azért egy helyben marad. Igazmondó, mint József és mindig bilincs van a lábán. Tiszta származású, mint Jézus és folyton a keresztfán a helye.» ¹⁾

چيست آن سيمين تن خور شيد شكل مه عذار ¹⁾

بي زبان بذله گو بيدست و پاي و ره سپار
 لعبتي شيرين سخن هر دم يکيرا همزبان
 دلبري سيمين بدن هر شب يکيرا در کنار
 نو عروسي بيکاجاب شاهدي روي بيپوش
 ساده در ظاهر و لي باطن همه نقش و نگار
 گاه چو دزدان بيکپا يش بيا و يز ند سخت
 گاه چو نشاهان بيپوشندش لباس زر نگار

Mint az előbbi, valódi benyomásnak köszöni keletkezését egy másik verse, melyben a fogfájás kínjait írja le. Ilyen egyéni érzésen és nem irodalmi tanulmányon alapuló versek igen ritkák az újabbkori persa irodalomban, hol, mint már sokszor volt alkalmunk elmondani, az utánzás, ez az irodalmi kérődzés az uralkodó vonás. «A mily mértékben fogaim rabja vagyok, utóvégre is a nagy fájdalomtól ajkamra jön a lelkem. Oh jaj, hogy így kárba vész az ifjúság és a fiatalság kora, mert hónapom és évem csupa fogfájásban múlik el. Nem tudom, hogy leszek, ha megöregszem, ha már ilyen fiatalkoromban ez az állapotom. Harminczkét vért szomjazó ellenségem van a házamban, kik éjjel-nappal lelkemre leselkednek. Két sorban viaskodnak egymással, és én jámbor, szenvedek meg érettök. Ha csak meg nem halok, nem tudom, hogy mentem meg lelkemet. Úgy érzem magamat, mintha kint padra vonnának, mikor barátságosan ebédre hívnak. Olyan feketék lettek a bensőmből jövő tüztől fogaim, mint a szén. Annyit szenvedtem én fogaim miatt, hogy még leírni is félek a szín betűt (a szín sz betű első betűje a szinn szónak, mely arabul fogat jelent). Ilyen formán mint Jób, a férgek foglya vagyok. Ha ezer kinnal sujt is a sors, köszönettel tartozom érte, mert százezerszer annyit érdelek.»

‘Andalib Kāšāni (a kasani csalogány) valódi nevén Moḥammed Husejn Ḥān Feth’ali sah bíres udvari költőjének, Šebāinak, volt a fia. A persa irodalomban, mint láttuk, nem ritka jelenség, hogy a költőnek a fia atyja tehetségét és hajlamát örökli, vagy sok esetben jól jövedelmezőnek látván azt, igyekszik eltanulni atyja mesterségét. ‘Andalib életkörülményei kevés érdekeset nyújtanak. Atyja hírneve és pártfogása mellett jókor bejutott az udvarhoz, és egyre másra írta a sok hízolgó verset. Költeményeiben hű maradt a szokás szentesítette formához, hogy a képzelt szép imádott lény kecséinek leírásával kezdje meg dicsérő versét. «Reggel, mikor felemeltem

روز و شب در نا له و یکدم چو میماند خموش
مید هند از روی خشمش گوشمال بیشماو
خانه در وی دو درد تنگ چشم سخت دل
پا یشان در بند و با آن بند دایم راهوار
در نغز ساعت فرنگی

stb.

fejemet a vánkosról, a szerencse jött hozzám vidoran, tudniillik a szeretőm. Azt mondanád, hogy arca, mint a nap, láthatóvá teszi a világot s azt vélnéd, hogy az ő ajkáról nyer az egész világ czukrot. Holdjára egy nullát írt és szája nevet adott neki. Egy hajszalat kötötte derekára és övnek hívja azt. Soha sem láttad még, hogy a Tubafa (egy édeni növény) édes gyümölcsöt termett volna. Nézz Tuba termetere, melynek paradicsom a gyümölcse. Senki sem hallotta még, hogy az őz oroszlánra vadászna. Két szemének özén kívül, mely olyan, mint a tej és czukor (šir šeker). Bazsilikomból bokrétát csinál, mert ilyenek a hajfürtei. Rakásra gyűjti a narczist, mert ahhoz hasonló a termete. Ha kecsességet, bájt akarsz látni, nézd az ő járását. Ha varázslást, búbájt keresel, tekintetében feltalálod. Jáczintot és jaszmint hozott, mert ilyen arca és haja. Liliommal és narczissal jött, mert ilyen a hajfürte és a termete. Nap vagy te talán, hogy azt hiszed, hogy nem lehet szemedbe nézni. Ha úgy van, akkor miért nem hunytuk be előtted szemeinket? Anyajegyed indusát ajkadon láttam és így szóltam, mily különös hogy az indus a Keûter (egy mennyországi folyam; itt a kedves ajkára van hasonlatul felhozva) mellett van.»¹⁾

A régi nagy költők példájára több sikerült elegiát írt. Atyjának, Šebáinak halálára írt gyászversében meglehetősen keresett modorban fejezi ki atyja elhunytá fölötti szomorúságát: «Oh égbolt, te véres könnyekkel nedvesítéd ruhám szegélyét. A te enyészeted mennyköve elégette az ékesszóló férfi vetését és termését, azét a férfiét, kit megsirat a bölcs. Oh jaj, hogy a fekete föld alá vitted a testét.» Šebái családjában, úgy látszik, öröklött tulajdon lett a költészeti iránti hajlam, mert nem csak fia, kiről imént szó volt, hanem még unokája is, Hugisteh Kásáni, számot tesz a legújabbkori persa költők közt.

Mohammed Hān, mert így hívták Hugistehét családi néven, meg sem közelíti ugyan nagyatyját, de azért bir némi költői tehetséggel. Mint annyi más e századbeli persa költőnél, az örökös utánzás az, mi elnyomja nála az eredetiséget, az önállóságot. A dagályos

---

¹⁾ Az indek nem a legjobb hírnek örvendnek Persiában és Közép-Ázsiában, mert fukarságuk és kapzsiságukról híresek. Vámbéry, Die Sarten und ihre Sprache. Zeitschrift d. D. M. G. 44. kötet 277. l., hol egy igen jellemző szárt példabeszéd van közölve az indekről és a zsidókról.

írásmódoráról ismeretes Menučehrit választotta példányképül. Többször verse fölé maga odaírta, hogy Menučehri után vagy nyomán írta ezt, vagy azt a költeményét. Az agyonénekelt tavasznak egy helyen ilyen leírását adja. «Reggel, mikor a nap felült az égre (suvár amed), előjött a kertész és jelentette, hogy itt a tavasz. A langy szellő, mint előcsapat járta be a világ minden zegét-zugát és mindenütt, a hol csak volt, kiszabadította a bezártat (a bimbókat és farügyeket érti). Eltávozott lehajtott zászlókkal Behemendse (így hívják persául a Január hónapot). Ormuzd (a persa újévet, azaz a tavasz első napját is jelenti) jött meg császári koronával a fején. Fényes ruhában, lobogóval, zászlóval és dobszóval olyan méltóságosan lépdelt a kert felé, mint a páva. Nézd, minden folyóban ragyogó víztükrök van. Mindenütt fű nőtt. A jáczintágon bodros fürt termett, sűrű bodor fürtű lett minden ága. Örömittasan csicseregnek a madarak. Minden színpompába öltözött, mindenünnen más-más illat árad. A kert a sok liliomtól teli van szép törökökkel. Olyan síma, fénylő a vizek felszíne, mint a csiszolt vas. Mint a megtisztított gyapot, olyan lett a hegy és a környéke.»

A Naşr ed Dín æra persa költői között nagy hírnek örvend Sâm Mirza, disznéven Ridván, ki a költők napja rangját is elnyerte. Sâm Mirza igen előkelő családból származott, atyja Mohammed Kuli herceg, anyai ágon unokatestvére volt Kasim Hännak, a mostani persa sah nagyatyjának. Atyja Mohammed sah korában Mazanderán kormányzója volt. Már rangjánál és családi összeköttetéseinél fogva kiváló helyet foglalt el, a többnyire egyes nagyok bőkezűségéből élő költők között. Mohammed Husejn a Geng Sájegân szerzője, miután jól kidicsérte mindenféle jeles tulajdonait, így végzi eulogiáját: «műveire ráillik a vers, hogy «Ha gúnyverset mond, megszabad előle a fehér ördög, Ha ghazelt szaval, megszelidíti a kigyót». ¹⁾

Mint udvari költő, folyton az udvarnál időzött és még vadászati kirándulásaiban is elkísérte az uralkodót. Művei, melyek összegyűjtve még nem jelentek meg, könyomattal sokszorosítva,

گر هجا گوید رمد از پیش او دیو سپید
در غزل خو اند ورا منقاد گردید ازدها

Geng Sájegân 40. l.

többszöri dicsőítő alkalmi versekből állanak. Sâm Mirza elég ügyesen versel és különösen nagy mester az udvari költőre oly fontos rögtönzésekben. Költői hírnevét is ezeknek az alkalmi költeményeknek köszöni. Természetesen a lehető legnagyobb dicséreteket mondja rögtönzött verseiben hatalmas urára. Mindenre tudott valami rögtönzést mondani. Így például egy vadászat alkalmával, mikor épen a szemébe talált a királyok királya egy vadnak, ezt a hevenyészett négysoros verset mondta el: «Egy napon úgy történt, hogy a világ ura emberileg kifeszíté ijját egy vad felé. Mikor a nyíl kiszabadult a király tegezéséből, akkor az a vad, illendőségéből, a saját szemébe helyezte azt.»¹⁾ Igen magasból lőtt le a sah egy madarat, az udvari poéta azonnal előállt a verssel: «Oh király, örömmre talált a szíved. Nyílad a magas légben eltalált egy madarat. Behrám Gur, ki a vadszamar két ajkát varrta össze nyílával, halálra irigykedte magát lövése miatt» (az eredetiben szójáték van a gür szóval, mely vadszamarat és sírt, temetőt jelent).» Néha Naşr ed-Din maga parancsolt verset valamire udvari poétájának. Egyszer az a különös ötlete támadt, hogy korbácsára mondasson vele verset. A találekony költő rögtönözve így szólt: «Nincs a sah korbácsához fogható. Lehetetlen hozzád hasonlót találni a föld kerekiségén. A sah paripája a te nyeled és a fejedelem újjai olyanok együtt, mint egy ég, két egyenlítő és öt újhold.» A sah lova egyszer, mikor ura lovagkorbácsával ráütött, kirugott. Az udvari költő ezt látva, ilyen rögtönzést mondott: «Vágtató paripájára rávágott a király lovagló ostorával. A paripa mind a két hátsó lábának patkóját megmutatta az égnek. Azt akarta megmutatni ezzel az égnek, hogy az nem tud, mint ő, egy holddal két új holdat előállítani.» Az újholdra ezt a hízelt, erőltetett rögtönzést mondta: «Mikor meglátja az újhold karimáját az égen, a királyok királya kell hogy levágja büntetésül az ég mind a két kezét, mert az a tolvaj, kapzsi (t. i. az ég) királyi trónjának egyik lábáról lopta el azt.» Ennél bajos furcsább alkalmi verset találni. A sah egyik új kastélyára ezt a rögtönzött költeményt mondotta: «A királyok királyának egy olyan új építménye van, mely igazán többet ér Širvân

چون تیر رشست شه رها گشت ان صید^{۱)}

از روی ادب گرفت و بر دیده نهاد

palotáinál. Mert ha az utóbbit Moḥammed születése romba döntötte,¹⁾ az előbbi a magas kormánya fölépítette.»

Nagyobb terjedelmű költeményei is többnyire mind alkalmi versek. Naṣr ed-Dīnnek második európai útja alkalmával a következő költeménynyel üdvözölte a hazatérő királyt: «Örömhirt mondtak, visszatért a fenséges trónusu király. A Nagy Sándor (dul ḵarnain) jelességű sah visszajött hazájába világkörüli utazásából. Mindenütt a bölcsesség örege volt az ő úti Hiderje, mert, mint Nagy Sándor, jó szerencsével jött haza. A királyt megilleti, hogy úgy menjen, mint Feridūn és olyan pompával, mint Ğemsid. Istennek legyen köszönet, hogy úgy ment el és úgy tért vissza. Hat hónapja, hogy elment a sah, mint a lélek az ország testéből. Csodálatos, hogy a lélektelen testbe visszajött a lélek. Királyi koronája, melytől világos lett Irán, mint az égnek napja, ragyogóan visszajött. Kedélyem olyan rythmikus lett, mint a sétáló ciprus, a sah visszajött. Rûdegî átment az Oxuson és az Amun. A paradicsomi méltóságú sah a nagy tengerről, az óceánról tért vissza. Mikor a hajóra tette lábát a király, mint a villám, olyan gyorsan esdekelve jött hozzá a tenger. Háromszor csókolt neki kezét a Kaspitenger és bőkezűsége fölötti szegyenében kezeit rágta. A főhelyet foglalta el a királyok gyülekezetében. Ebből a királyi gyűlésből, mint király tért vissza. Nem csoda, ha megismétlődött a frengi királyok kezében a kés és a narancs históriája. Mikor ragyogó arczával a királyok piaczára lépett, újra megtörtént József története. A többi királyok olyanok lettek, mint a próféta árnyéka, mióta itthon van az Isten árnyéka, ki mindent elhomályosít. Naṣr ed-Dīn sah a győző, ki előtt mint az íj, meggömbül az ég alakja.» Egy szerelmes pár közti párbeszéd alakjában írta egyik Naṣr ed-Dīnt dicsérő versét; ilyen párbeszéd alakú verset eleget találhatni az újabb és régibb persa költők divánjaiban, van ilyen Hafiznál és Ka'anínai is, többféle változatban. «Így szóltam kedvesemhez: éjszaka van, bálványom, add ide a boros serleget. Azt felelte, mit beszélsz, hisz felkelt már a nap. Igaz, feleltem, fenn van az már, de a te hajfűrtöd az éj nekem. Ne hasonlítsd hajamhoz az éjjelt, hanem dicsérd azt egy marék mosuszhoz hasonlítva, volt a válasza. Álmomban

¹⁾ Sprenger, Das Leben und die Lehre des Mohammeds. 1869. I. köt. 135. lap.

fürteid illatát szagoltam, mondtam neki, ilyenben valóságban, nemcsak álomban részesülhetsz, volt a felelet. Kérdeztem, hogy miért van fedve fürtei alatt az arcza, azt felelte, hogy nincs-e néha felhő megett a nap. Kérdeztem tőle, hogy milyen az ő bodros hajfürtje. Így felelt: nézd a varjú tollát a papagály farkához. Kérdeztem tőle, hogy miért ér ajkának gödröcskéjébe hajfürtje. Az ezüst kútba ambrakötelet ereszttek le, volt a felelet. Tudja-e, milyen vágyás az én iránta táplált szerelmem, kértem; mint a szomjas ember vízre vágyása, volt a felelet.» Ez így megy még egy darabig, végül így szól: «Kérdeztem tőle, hogy melyik mesterség jobb minden tudománynál. Az uralkodó király dicsőítése, volt a felelet (goftā medāih i melik mālīk er-riḡāb). Kérdeztem, hogy ki az az adakozó bölcs. Naṣr ed-Din a szerencse birtokosa az, így válaszolt.» Egyes ünnepekre vallásos verseket is írt Sām Mirza. Így születésének évfordulója alkalmából a szokásos modorban dicséri a prófétát. «Ezért a jövőteledért, mely örömet hozott a hitnek, légy üdvözölve és dicsérve te a próféták pecsétje (ḥatem en nebin Moham-med szokásos czíme, ki mint utolsó, de legjelesebb a próféták közül, mintegy megpecsételte a prófétaságot). Az én magasztalásom mit tarthat az Istentől, hiszen ő maga küldött üdvözlőlevelet Jas (azaz Mohammed) családjának. Mohammed a legnagyobb dicséretre méltó mindenkinél jelesebb, ő az, ki mindenben a legnagyobb jelességet érte el. Nem érem én be azt a daliás lovagot, ki paripájának patkói által felvert porral diszítette az Úr trónusát. Ha nem lett volna Mohammed vitele végett, soha sem részesült volna a Borāk a nyereg díszében.» Sām Mirza költeményei elég szintelen nyelven vannak írva, egyedüli érdemök a könnyen folyó verselés. Ha nem lenne herczeg, talán észre sem vették volna az iráni költők nagy tömegében.

Érdekes alakja a legújabbkori persa irodalomnak a költő orvos Hekim el Memālīk; a persa kritikusok nem győzik eléggé magasztalni nagy tudományát és mély ismeretét a természet-tudomány minden ágában. Mirza Ibrahim Munšī a Tedkerekh Megdijeh szerzője, Aristoteleshez és Platóhoz hasonlítja őt, ki a legnevezetesebb kérdéseit a csillagászat és természettudománynak oly könnyen idomítja kezében, mint a viaszt (miṭl mūm). Hekim el Memālīk persa ember létére élete folyamán többször érintkezésbe jött az európai művelődéssel, mely félreismerhetetlen nyo-

mokat hagyott egész írói működésén. Huzamosabb időt töltött Franciaországban és más európai államokban is megfordult. — Mirza 'Ali Teki Hân, ez volt családi neve, mert a Hekim el Memalik disznevet csak későbbi időben kapta; elég kedvező anyagi körülmények közt született. Atyja, Hâgi Aga Isma'il főkamarási (pišhidmet baši) hivatalt töltött be Moḥammed sah uralkodása alatt és Našr ed-Dîn királyságának első éveiben. A fiatal Mirza 'Alî Tekî, a későbbi Hekim el Memalik gondos nevelésben részesült. Igen korán, már tizenhat éves korában, atyja pártfogására, elnyerte a kamarasságot. Mint udvari ember, époly odaadással, mint annak előtte, folytatta tanulmányait. Különösen a gyógyászat érdekelte. Ebbeli első ismereteit a híres iszfaháni orvostól, Mirza Ebul Ḥasantól tanulta, kit az «Orvosok szultánja» (sulṭân ol etibâ) dísnévvvel tüntettek ki. Midőn az udvar Isfahánból a mostani székvárosba, Teheránba költözött, kamarási minőségben ő is az udvarral ment. A fővárosban a sah parancsára, az ottani európai mintára alapított főiskolában folytatta tanulmányait. — Teheránban már akkor elég számos európai colonia volt. Hekim el Memalik gyakran összejött az európaiakkal és tőlük kedvet kapott a csodálatos frengik nyelvével megismerkedni. Nagy hévvel és kitartással a francia nyelv elsajátításához látott és rövid idő alatt megbirkózott Gallia nyelvével. Francia tudományának igen hamar jó hasznát vette, mert mikor Farrah Hân, mint Persia nagykövete, körútra indult Török-, Francia- és Angolországba, Hekim el Memalik, mint francziául tudó persa másodtitkár lett a követségnél. Farrah Hân küldetésének befejezése után még jó ideig Franciaországban maradt, hol az orvostant hallgatta. Később, midőn állandó persa követ lett III. Napoleon udvaránál Farrah Hân, az előbbi küldetésből jól ismert Hekim el Memalik nevezetett ki a követ mellé titkárnak. Mint követségi titkár is folytatta orvosi tanulmányait és néhány év múlva ismeretekkel gazdagon és orvosi diplomával tért vissza hazájába.¹⁾ — Persiában mint világlátott, tanult ember, sokféle fontos hivatalt viselt; volt Irák kormányzója, a királyi könyvtár és a kincstár fel-

¹⁾ A Tedkerekh Naširi szerzője így magyarázza az orvosi oklevelet
بعد از نو یشتن رساله مخصوصه در طب و تحصیل دیپلم
که اجازه نامه و علامت تکمیل است

ügyelője stb. Naşr ed-Din sahot első és második európai útjában, mint első tolmács kísérte és sok rendjelt kapott európai uralkodóktól. Haza térve, a főkamarási állásra emeltetett, melyet atyja azelőtt is betöltött. Testvérei is mind magas hivatalokban voltak, így egyik testvére, a tavaly elhunyt Ekbal es-Seltenet az arzenál igazgatója (vezir kûrhâne i mubârek) volt. A Hekim el Memalik (az országok orvosa) dísznevet akkor nyerte a sahtól, mikor azt Meshedbe zarándoklása alkalmával elkísérte. Utját a sah parancsára Sefer Nâme i Şâhinşah (a királyok királyának úti naplója) cím alatt egy könyvben leírta, mely a lehető legegyszerűbb pongyola irányban a közönséges társalgási nyelven van írva. A könyv egyébiránt, mint a sah utazási művei, daczára a keleti újabb nyomtatványokban szokatlan fényképek után fametszettel sokszorosított illusztrációknak, igen száraz, unalmas egy olvasmány. Az úti élmények száraz felsorolása után folyton csak hizeleg a sahnak. Naşr ed-Dinnnek a meshedi szentélybe léptekori meghatottságát nagy cicero betűkkel nyomtatva, a sahnak saját maga által följegyzett érzelmeit így írja le: «Miután levettük fejünkről a diadémot, így hangzik a sah saját jegyzete és azt oda ajándékoztuk a szent sirnak, bementünk a mecsetbe, azaz beléptünk a paradicsomba. Ott aztán egyik hajójából a másikba menve, összejártunk minden helyiséget, egész a tisztulás helyéig (muţeh-hireh) és az előcsarnokig. Olyan érzelem vett akkor rajtunk erőt, melyet nem lehet leírni s a miben az Úr, ha úgy akarja, minden igazhívót részesíteni méltóztassék.» Ezekből a fenséges királyi szavakból, így folytatja az udvari útleíró, melyeket emlékken tartás végett ő felsége maga feljegyezni kegyeskedett, látható, hogy mily nagy hatást tett ő felségének, az Isten árnyékának kedélyére a szent Imámhoz zarándoklás.¹⁾ Költeményeit tisztelői egekig magasztalják, jöllehet azok nem emelkednek a középszerűségeen felül. Tárgyait, mint a legtöbb modern persa költő, az ezer változatban földolgozott szufi világnézet és az unalomig ismételve újra meg újra leírt írák, azaz elválás gyötrelmeiből szokta meríteni.

Egyik ghazeljében így szól az Istenről: «Mi önmagunkról sem birunk tiszta fogalommal és magunkat sem ismerjük. Vak

¹⁾ Rûznâme-h Hekim el Memalik (Sefer Nâmei şâhinşah név alatt is ismeretes) 180. l.

létünkre vakon keressük azt a jó barátot (az isteni lényt érti a jó barát alatt). Olyanok vagyunk mi, mint a denevér, az a szívékesítő alak pedig olyan, mint a nap, miről nincs fogalma a vaknak.» Sa'di Gulistánjából veszi tárgyát egy másik verséhez. «A madarak panasza tudatja a reggelt. A hajnali csillag is feljött már az égre. A reggeli harmat illattal árasztja el a kert minden zugát. Mosusz-főző lesz a lég a reggeli szellőtől. A csalogány panaszára kinyilik a kertben a rózsárcza. Csodálatos hatása van a reggeli fohásznak. A madár már ébren van és az Isten dicséretére emeli fel hangját. Meddig alszol még te, mint a halott a párnákon. Fél életedet elalszod minden éjjel és nem tudod, hogy a multat nem lehet visszavarázsolni.»

Némely költeményében egészen a régi szufik módjára beszél a részegségről: «Nekem nincs bűnöm a részegségben és borivásban, mert az örökké valóság borának poharából ered az én részegségem. Ha iszákos vagyok is és nem törődöm a világgal, nem tesz az semmit, úgy sincs maradása és állandósága a világi dolgoknak. Ha nincs olvasó és könyv a kezemben, se baj, jöjj nézd, hogy szerelmemnek naplója van a hónom alatt. A sejknek szavára ne mondj le a szerelemről, mert ő, ha tudós is, nélkülözi a gyakorlatot. Ne kövesd az önmegtagadó, a mufti és szufi példáját, mert ezen a csatatéren mind a háromnak sárba süppedt a lába.»

Mint Sãm Mirza, a gyorsfel fogásának és rögtönzésbeli jártasságának köszönheti hirnevét és befolyását az udvarnál, a modern æra egy másik költője, Šiháb a «Költők koronája» (Tâg es šu'arâ), valódi nevén Našr ullah az Isfahâni. Birt némi költői tehetséggel és a mi fő dolog udvari költőnél, jól értett a rögtönzésekhez és rendkívüli könnyűséggel verselt. Mondják, egy éjszaka elég volt neki arra, hogy száz alkalmi verspárt megírjon. Igen jól tudott a diszes szinonim szavakkal bővelkedő stílusban írni. A Genğ Šâjegân szerzője csaknem isteníti dicséretében Šihábot, fejedelemhez és próféta-hoz hasonlítva őt.¹⁾ Šiháb nem érdemli meg ezt a nagy dicséretet, mert önállóságnak nyoma sincs a divánjában közlött verseiben, minden verse utánzás, ő nem tud, vagy nem igyekszik újat,

بی شبهه خسر و یست مالک الرقاب یا پیغمبر یست ¹⁾

صاحب کتاب Genğ Šâjegân 244. lap.

meglepőt mondani; csak a régi tárgyat törekszik új világításban feltüntetni. A bor meg a csapláros ő nála is nélkülözhetetlen kellékei a ghazelnek. Alig van verse, hol a sáki meg a boros pohár elő ne fordulna. «Aranyat szórva, a nyilas felé ment a skorpióból a nap. Idd ki a megmaradt bort és csavard kezedre a csaplárosné hajfürteit. Oh te, kinek olyan a hajfonata, mint a skorpió, kelj fel, mert a skorpió helyett az ijjas lett a nap mulató helye. A viruló kertnek, melyet azelőtt láttál, lehullott már a levele és kiszáradt a vize (a persa kertekben szokásos csatornácskák vizét érti, mely az öntözésre szolgál), azzal a két éves borral adj levelet és nedvességet a kertnek.» Az ujév meg a tavasszal újra éledő természet szolgáltatja neki a legtöbb tárgyat. «Eljött az ünnep és újra megszépült az elcsunyult kert. A mező paradicsomi selyem ruhát öltött magára, olyan szép üde lett a rózsaliget, mint egy édeni huri.» A tavaszhoz hasonlítja egy másik helyen kedvesét, a megszokott, közhelyekké vált hasonlatokkal élve. «A bimbó oly nevetős, mint a te ajkad, oh te a vár törökje. A tavaszi felhő úgy sír, mint az én két szemem. Mint bodros hajad, úgy áraszt illatot a reggeli szellő. Ünnep van, rajta, égesd el a jószagu fácskát. Olyan égető vizet tölts az edénybe, mint a tűz.»¹⁾ A keresztény templomhoz hasonlítja egy helyen a tavaszt. «Nézd csak, hogy húzzák a harangot azok a csalogányok. Az a tulipán úgy ragyog, mint a teli holdacska (budejr) a gyertyatartóban. Az örvös galambok meg, nézd, az evangeliumot olvassák. A reggeli szellő úgy jön, mint Gábor arkangyal lehellete. A bimbó meg terhes lett, mint Imrân leánya.»

A Menucehrit utánzó költők sorában, kik nagy számmal vannak az újabb persa irodalomban, megemlítést érdemel Mirza

1) غنچه چو لبث خنده زد ای ترک حساري
بگریست چو دو دیده من ابر بهاري
چون طرقات افشاند صبا مشک تناري
عید داشت فر و سوز هلاعود قماري
در کاسه فکن آبی چو آتش سوزان

Mehdi Hûi, ki jó családból származott és már fiatalon egyik vérbeli herczegnek, Mohammed 'Alî nevűnek, ki Feth'ali sah fia volt, az udvarához került. Életkörülményeiről keveset tudunk. Mirza Mehdi legtöbb versében M-enüehrit és a nagy mystikust Senâit utánozza. 'Alîra írt egyik versében ilyen rajzát adja a valódi hívőnek. «Saját énjének enyészetét és maradását a szívablóhoz (t. i. Istenhez) kell neki kötni. Tisztára kell neki seperni a «nincs» seprűjével a szív szentélyét és azután azt csak Allahnak képével fölékesíteni. Bele kell nyugodnia az Úr minden végzésébe, egykedvűen kell túrnie a jó és a balszerencsét. Szerелеmből vitorlát, türelemből horgonyt készítve, a viszontagságok tengerére kell eresztenie a test hajóját. Az emberiséggel együtt kell laknia a bérház börtönében (természetesen a világot érti a bérház alatt), de mégis a hetedik égen felül kell járni a gondolatainak. A nagy önmagáról megfélekedzésből egynek kell tartania az édességet és a mérget. Egyszerre kell lennie hívő és hitetlennek.»

A Nasr ed-Dîn æra költői közt ritka az arabul verselő. Mai nap-ság mint csodát emlegetik azt a persa író-t, ki, meglehet szótár-segélyével, arabul is tud verselni. A legtöbb ilyen arabul író tudós persa csak fordítja gondolatait Mohammed nyelvére és a fáradságos munka nagyon meglátszik a versén. Ezek közzé a tudós költők közzé tartozik Mirza 'Abdul Mut'talib, ki számos szerelmes kaszidet írt anyanyelvén és arabul. Arab verseiben világos, könnyen érthető nyelven szól. Néha olyan, a persa költők által megszokott fordulatokkal, átmenetekkel él, mintha először persául írta volna meg és csak azután fordította volna költeményét az iszlam szent nyelvére. «Szerettem egy bájló szépséget Kasan földén. Olyan jó illatot árasztott, mint a mosusz és a jószagu balzsam. Hatalomra olyan volt, mint a teli hold, olyan fenséges volt, mint a nap az égen. De az ő fogainak fénye fölülmult minden sugarat. Nincs fül, mely hozzá hasonló, vele fölcserélhető szépségről hallott volna. Nem látott még szem hozzá hasonlót. Ha nem volna meg az a reménységem, hogy még találkozom vele, megölne a szomorúság. Oh uram, engedd meg nekünk, hogy összejöhessenek a szerelmesek. Ha nem sirnék, megfuladtam volna már a könnyekben. Ha nem zokognék, megsemmisítene a vágy forrósága. Az ő távolléte miatt Ábrahám tüze kereste fel májamat. Hasonlókép Noé vizözöne szállt le reám, hogy gyötörjön. Te, ki szemrehányásokat teszel nekem, szerelmemért

mérsékelj magadat, mert szívem szíjjakkal van ehhez a szenvedélyhez csatolva.»¹⁾

A Kağar-család számos költőt tud felmutatni, ezek közt az első helyek egyike illeti meg Feth'ali sahot, ki a kormányzás nehéz gondjai mellett egyaránt áldozott a szerelemnek és a költészetnek. Feth'ali igazi telivér keleti szultán volt, ki a szépnemet igen kedvelte és háremje fölért egy mohammedán paradicsommal. Nejeinek száma százakra ment; hogy családi élete nem volt örömtelen, bizonyítja gyermekeinek nagy száma. A monda ezernél több utódot tulajdonít neki. Csak a monda, mert a valóságban nem volt ennyi gyermeke. Riða Kuli Hân, ki járatos volt udvarához és mint Moħammed sah trónörökösének nevelője, mindenről jól lehetett értesülvé, csak 260-ra teszi a sah gyermekeinek számát, ezekből még Feth'ali életében százötven meghalt, így a sah halálakor 59 fiút és 46 leányt, kiknek nagyobb része házasságban élt és gyermekekkel birt, hagyott hátra.²⁾ Megközelítőleg ennyit mondanak mások is, köztük 'Edud ed-Daület herczeg, ki Feth'ali sah nejeiről és csaladjáról egy igen érdekes könyvet írt. Szerinte a Don Juan hajlamú persa királynak elhunytakor még száz gyermeke volt életben,

¹⁾ عشقت محبوبة في أرض القشان
و طيبها مثل طيب المسك والبان
كالبدرد را و كالبيضا منزلة
لكن يفوق سنها كل نيران
لا آذن قد سمعت مثلاً لهابد لا
ولارای مثلها انسان انسان
لولا رجائي لقها متأسف
يارب قرب إلينا لقي لا خدان stb.

عدد اولاد ذكور و اناث خاتان مغفور بدويست و شصت²⁾
تن رسید ه بود تا انگاه صد و پنجاه كس رحلت يافته بودند
و در ان وقت (a sah halálának idejét érti) پنجاه و نه پسر و
چهل وشش دختر كه اغلب اولاد داشتند موجود بوده اند
Megma' el fuşehâ. I. köt. 23. l.

életében kétszáz gyermeke halt el, így mindössze háromszáz gyermeke lehetett.¹⁾

Feth'ali elég ügyesen verselt, többnyire szerelmes ghazeleket írt egyes kedvencz nejeire. Azt szokták mondani, hogy a házassággal megszűnik a szerelem költészete, a férj és nő közötti vonzalom, ha még oly benső is, nem szokott a költői lelkesedés forrása lenni. Keleten, hol a férj és nejei közti viszony a dolog természetéből folyólag nem lehet oly benső, gyakran megtörténik, hogy a soknejű férj csak a házasság után szeret bele valamelyik nejébe. Feth'alinál ez nem lehetett ritkaság, mert divánjában sok verse van egyes kedvencz nejeihez intézve. Így bizonyos Tuťi Šah nevű, a Zend-családból származó, különösen szeretett nejére, ki nagy szépség volt, írta a következő sorokat: «Ki ez a tündér, a ki Ĥakāni elé jött, Bilkisként, ki Sulejmān palotájába lépett.» Mint valami szegény szerelmes panaszkodik imádottja zsarnokságáról, holott mint teljhatalmu nagy úr rendelkezhetett kedvesével. «Annak adtam szívemet, kinek minden cselekedete csupa zsarnokság. Éjjel-nappal csak ez a dolga, de azért azt mondja, hogy ez a hűség. A te szemed nem szem, hanem a lélekháborítás forrása. Nem termet, nem alak az, a mi neked van, hanem baj, csapás (lefordíthatlan szójáték a bālā és belā szóval). Soha sem panaszkodunk mi kegyetlen zsarnokságodról. Bármit teszel is velünk, gyűlöletből jól van az téve.»²⁾ Ugyanily szellemben így szól egy másik versében: «Elmentél, de nem hagyta el szívemet, jóllehet te eltávoztál előlem. A te arcod

پسر و دختر خودش زمان رحلت خاقان مر حوم یکصد¹⁾
نفر بودند بانکه زیاده بر دویست تن از اولاد مجادش در زمان
حیات ان حضت وفات یافته اند تاریخ عضدی در شرح حالات
154. lap. زوجات و بنین و بنات خاقان

این پری کیست که در منظر خاقان آمد *

همچو بلقیس بمشکوی سلیمان آمد

دل داده ام بانکه همه کار او جفاست²⁾

کارش به روز و شب و گوید این وفاست

چشم تو چشم نیست که آن عین فتنه است

بالا نباشد آنکه تو داری یقین بلاست

napja hiányában olyan sötét lett a mi gyülekezetünk, mint a bőjtőlők napja. Ha csak egy fonatát is kibontod fürteidnek, egyszerre meg lesz oldva minden nehézségünk. Ha a te szerelmed sebével eltemetnek engem, nem nő tulipánnál egyéb poraimból.» A szerelmi bánat gyógyíthatatlanságáról így szól a szerelemnek sokat áldozó uralkodó: «A szerelemnek szerelemnél nincs egyéb gyógyszere. A szerencsétlennek a halálnál nincs egyéb gyógyszere. Ne keresd ennek a gyógyíthatlan bajnak a gyógyszerét. Nincs mód a világon szerelem nélkül élni.»¹⁾ — Elég jellemzően, hajóhoz hasonlítja szívét, mely a szerelem tengerén hánykódik. «Könnyeim árja elpusztította a világot. Az ég csak egy buborék az én könnyeim tengerén. Ugy a te szerelmed markában maradt a szívem, mint a sas karmai közé jutott veréb. Ruhája elfödte a testét, vagy a nap rejtőzött el a khinai selyem mögé. Azért hullajt vérkönnyeket szemem, mert szerelmének tüze megsütötte szívemet. Hákán szive olyan, mint a szerelem tengerén levő hajó, melyet felforgat a balsors áramlata.»²⁾ Többször a szerelmi bút, bánatot énekli

ما شکوه از جفای تو هرگز نمیکنیم

Divân 47. l. باما هر آنچه میکنی از جور کین رواست

¹⁾ عشق را درمان بغیر از عشق نیست

چاره بیچاره غیر از مرگ نیست

چاره این درد بیدر مان مجبوی

Divân 35. l. نیست ممکن در جهان بیعشق زیست

²⁾ ز سیل اشک من عالم خرابست

فلک در بحر اشکم چون حبابست

دل من در پنجه عشق تو ماند

بکنجشکی که در چنگ عقاب است

تنش در زیر پیراهن نهان شد

ویا در پر نیان آفتاب است

روان از دیده ام خو ناب رانشد

که دل از آتش عشقش کباب شد

meg a szokásos jelzőkkel élve. «Szépség jegyedől szomorúság az én állapotom. Szemed miatt sötét az én napom. Attól a hajtól, mely olyan, mint az este és attól az arcztól, mely a reggelhez hasonló, csupa sirás, jajgatás az én dolgom éjjel és nappal. Az ő alakja-e ez vagy sudár cziprus ez? Arcza-e ez neki, vagy hogy ez a hold? Egy pillantásával száz hadát foglyul ejti a szívnek ez az én uralkodóm, kinek nincsen serege. Utójára lép a fejére ennek a szívtől megfosztottnak, ki a te lábad pora. A hárfa, fuvola, a bor és a csemege (nuķl) elhagyása bűn a szerelmesnél. Hákán a kedvese távollétén búsul, jajveszéklése és zokogása az ő tanúi.»¹⁾

Szeret a szomorú lemondás hangján beszélni a szerelmi búról: «Jobb nem beszélni a szerelmi bánatról. Jobb eltitkolni a jó barát fájdalmát. Jobb a kedves ajkáról hallani az egyesülés jó híret, vagy a visszautasításhalálítéletét. Jobb mind a két világról lemondva a te utadra hajtani le a fejet. Minek beszéled ki kedvesed igazságtalanságát Hákán. Jobb nem mondani meg a jó barát hibáját.» Ugyanily szellemben egy másik versében is szól: «Hitelenség a szerelem útján, ha kedvesedet bepanaszolod az Istennél.» Csupa siránkozás egy másik verse: «Szemem hullat könnyeket vagy a tavaszi felhőből esik az eső? Tüzet gyújtottál szívemben s akarata ellenére sír a szemem. Vajjon a nyár és a tél halottai fölött sír-e bújában a felhő, vagy az én titkos bánatomat siratja az égnek szeme? Sírj távolléte miatt Hákán, hisz ő érte siránkozik a világ.» A szokásos hasonlattal az élet forrásához hasonlítja kedvese ajkát: «A mit Hıderrel az élet forrása tett, ezer annyit mivelt a te piros ajkad. A világ, szégyenlve, ajkad elől a kő alá rejtette a rubintot. A szerelem tüzét lángra lobbantotta szívemben, úgy hogy nem törődöm a rózsáskerttel. Fekete hajfürtére akasztotta szívemet s aztán pillantásaival nyilzáport szórt reá. Ki képes a te szépségedet leírni, lehetetlen a te bájjaidat lefesteni. Ne kérdezd a tört szívű Hákán állapotát. Egész világot zavart meg a te hajfürtöd.»²⁾ A persa költők

دل خاتان چه کشتی بکر عشق است

زطوفان بلا در انقلاب است

از خال تو حال من تباه است   وز چشم تو روزمن سیاه است

stb. Diván 33. 1.

انچه با حضر آب خیوان کرد   لب لعلت هزار چند ان کرد

bevett szokása szerint, kik a szerelem varázsának erejét úgy érzé-
kítik, hogy miatta hitehagyó lesz a szerelmes, így szól egyik gha-
zeljében: «Szerelmedért turbánok tépődtek össze és övek köttettek
fel (zunnâr besten, övet felkötni, annyi mint keresztény hitre térni).
Khoteni mosusz illatát fölülmulja a te arcod. A te utczádra irigy-
kednek a rózsáligetek. Az én szememre már napok óta nem jött az
álom, annyit bánkódom érted. Bizony elegen virrasztanak te miat-
tad. Te vagy az oka, hogy a rendőr részegen viszi ki a borházakból a
tiszteletre méltó sejkheket. Jézus csodáit műveli a te lábad pora, ha
lábadat a beteg fejére teszed. Másokat elfogadtál vendégséged alkal-
mával Hâkânon kívül. Ezért nyomja bú Hâkân szívét. Könnyen
feláldoztam érted szívemet, a nehéz is könnyű lett a te útagon.»¹⁾
A sakkjátékból kölcsönzi a hasonlatot egyik versében: «Oh te, kivel
egyesülés az élet. Elválásod a halál célzáblája. Egy egész életen
keresztül a sakk- király módjára sakkmattot mondott az ész arcod
előtt.»²⁾ Négysoros verseiben is mindig a szerelmet énekl meg,
egyikben a kert virágait hasonlítja a kedveshez és szeretőjéhez. «Ez
a rózsza egy rózszaarcú szépnek volt az orcája. Ez a narczis egy
kedvesnek volt a részeg szeme. Ez a vérrel elöntött tulipán pedig
egy boldogtalan, szívét eljátszott szerelmes volt.»³⁾

روزگار از خجالت لب تو   لعل را زیر سنگ پنهان کرد
انشی عشق در دلم اثر وخت   که مرا غارغ از گلستان کرد
دل زارم بتار زلف او یخت   و آنکه از غمره تیر باران کرد
کی توان شرح وصف حسن تو کرد وصف حسن تو شرح نتوان کرد
حال خاتان دل شکسته می‌رس

Divân 62. l. عالمی زلف تو پریشان کرد

¹⁾ Divân 24. l.

²⁾ ای آنکه وصال تو حیات است
هجر تو نشانهٔ ممات است
عمر یست که همچو شاه شطر نج
در پیش رخ تو عقل مات است

Divân 47. l.

³⁾ U. o. 125. l.

A mostani persa uralkodó, Naşr ed-Din, mindig nagy hajlammal bírt a költészetre. Elhanyagolt neveltetése és hosszas tebrizi tartózkodása miatt, hol a török nyelv volt az udvar nyelve, fiatal korában alig tudott valamit persául. Trónra lépte után az uralkodás gondjai mellett hiányos ismereteinek kiegészítéséhez látott. Mindezek előtt jól megtanult persául és a törököt mellőzve, a persát tette az udvar és a díván hivatalos nyelvévé. Az állam hivatalos nyelve iránti tiszteletből nyilvánosság előtt kerüli a török beszédet. Francia nyelvismerete és ismételt európai utazásai nagy hatással voltak a sah szellemi fejlődésére. Naşr ed-Din nem közönséges tehetség, lelke fogékony minden külső benyomás iránt. Az európai művelődés előnyeit belátva, minden úton-módon igyekszik azt országában meghonosítani. Minden újítást melegen felkarol. Nem az ő hibája, hogy Persia még oly hátra van. Nekünk európaiaknak alig van fogalmunk azokról az akadályokról, melyekkel a reformator persa királynak meg kell küzdenie. Persia korlátlan monarchia és a sah mindenható, szokták mondani. Ez azonban csak elméletben igaz, mert a gyakorlati életben a sah kénytelen a közvéleménynyel számolni és minden újításnál tekintettel kell lennie a hatalmas papi osztály által befolyásolt nép hangulatára. Reformtörekvései közben az irodalomról sem feledkezett meg a culturbarát uralkodó és útleírásain kívül a költészettel is foglalkozott. Mint költő ugyan nem haladja meg a középszerűséget, de azért elismerést érdemel egyszerű, a túlságos arab cziczomától ment nyelvezetéért. A sah azt tartja, hogy úgy kell írni, a hogy beszélünk és ki nem állhatja a nagyon virágos, érthetetlen gongorismusnak nevezhető írásmodort, az irodalmi romlott ízlésnek ezt a torz szüleményét, melyet ott oly sokan még most is szép irálynak tartanak. Verseiben hű marad a királyok királya a régi chablonhoz és a hagyományos formában a megszokott hasonlatokkal panaszkodik kedvese kegyetlenségéről vagy ékes hasonlatokba burkolt kifejezésekkel írja le imádottja kecses alakját. «Oh te holdarczú, száz olyan rabszolganőd van neked, mint a péri. Kecses járásoddal megszégyeníted a fogoly madarat. Sohasem hasonlítom én arcodat a holdhoz, mert az én szememben szebb vagy te a holdnál. A lakomának napja és minden seregnek szultánja vagy. Méltó vagy a koronára és díszl kölcsönzöl az övnek. Te nálad rabszolgáskodni jobb az uralkodásnál. Lábadat csókkal illetni

kellemesebb a korona-viselésnél.» ¹⁾ A bort és a borivást dicséri cynikus modorban egy másik versében: «Mint a paradicsom kertje, olyan a mi társaságunk ebben a tavaszi időben. Kelj fel csapláros és hozz egy ital bort. Olyan bort hozz, mint a veres rózsza és a gránátalma magja. Olyan legyen az az ital, mint a szerető szíve vagy a szépség arcza. Tiszta legyen az a bor, mint az istenfélő bölcsek szíve és oly keserű, mint a képmutató, a ki a bazárban térdel. Meddig szenvedjek, tűrjek, mint fogoly a világ kezében. Meddig gyötörjön engem te miattad a búbánat.» Az esőhöz hasonlítja a szerelmi búban hullatott könnyeit. «Úgy esik az égből az eső, mint az én könnyeim. Megirigyeltem a földre hullását. A mezőnek nem volt szüksége az eső vizére ott, a hol, mint a hegyi patak, ömlik pilláimról a könnyem.» Az obligát képzelt kedves szépségét így írja le egyik versében: «Van nekem egy az égen levő holdnál szebb bálványom. Két hajfonata olyan fekete, mint a galamb vére. Két szeme az emberek csábítója és igézője. Szemöldökei a világ öltői és vérontói. Bájjai, szépsége és szívhódítótsága nélkülözhetővé teszik neki a díszt és cziczomát.» ²⁾

Imádottjának kaczerkódását a szokásos kifejezésekkel raj-

ای روی ماه تر ا صد بنده همجو پری ¹⁾
 در رفتن تو رسد خجالت بکبک دری
 تشبیه روی ترا هرگز به نکم
 زیرا که در نظرم نیکو تر از قمری
 خورشید بزمگهی سلطان هر سپهی
 شایسته کلهی زمینده کمری
 پیش تو بنده شدن بهتر ز یاد شهی
 پای تو بوسه زدن خو شتر ز تا جوری
 بنتی دارم از ماد گردون نکو تر ²⁾
 دو زلفش سیه لب چو خون کمر تر
 دو چشمش نش جادوی و فتان مردم
 دو ابروش قتال و خو تر یز کشور

zolja: «Miért rabolod el a szívet és rejtéd el arczodat? Mi okból ölsz és szomorítsz engemet? Ha nem állsz lesbe, hogy megöljed szeretőidet, akkor miért feszíted íjjad idegére szerelmes pillantásod nyilát? Ha a sebzett szívek balzsamára gondolsz, minek bontod ki mosusz szagú fekete fürteidet? Elég, hogy szívem kaczer tekinteted nyilára vágyik. Miért vonod meg szívemtől ezt a nyilat?» Saját személyére vonatkozó dolog vagy czélzás alig van Naşr ed-Din verseiben, csak egy pár versében említi meg a végsorokban, hogy a vers írója koronát visel. «Oh te, a kihez hasonló szépségű dolog nincs a világon. Nincs olyan sudár fa, mint a te sétáló cziprusod. Testemnek nincs az a szerencséje, hogy nyiladdal meglőjed (a szerelmes pillantás a nyíl), véremnek nincs az a becse, hogy vele bemocskoljad kezedet. Nem vágynak az éden kertjére azok, kik te melletted lehetnek, mert nincs jobb hely a világon oldalodnál. Arczodat, mely olyan mint a hold, mindig fátyol borítja. Mióta téged kiszemeltelek, behunyom a szememet, hogy ne essék tekintetem a többi szépekre. Nem láttam ugyan még arczodat, de azért elégedett vagyok, mert senki sem volt szerencsés arczodat látni. Ha lábaiddal taposod ezt a verset, jól teszed, mert egy fenséges király verseinek vagy az olvasója» (zi ankîh h'ânendeh eš'âr šâh valâi).» A kedvesének távolléte által okozott búbánat ő neki is a legtöbb tárgyat szolgáltatja. Visszaidézve emlékezetébe kedvese vonásait így kesereg egy helyen a koronás költő: «Egy napon kedvesemtől való távollétem kinja fogta el a szívemet. Eszembe jutott az az arcz és az a ragyogó rubint. Az a narczis szem és az a cziprus termet. Az az íjj görbeségű szemöldök és az a két fénylő hajfonat. Két hajfonata alatt száz bodor hajfűrt van elrejtve. Száz szempilla nyíl van szemöldökei alatt lövésre készen a szerelmesek szívei ellen. Mikor ezt elgondoltam, szenvedélyből felugrottam helyemről, jöllehet ezer tulajdona közül csak egy-kettő jutott eszembe.» Hasonló szellemben szól egy másik négy soros versében: «Távolléted szomorúságot és bánatot hozott én reám. Ha téged nem látlak, a périt is ördögnek nézem. Ha még egyszer csak egy pillantást is vethetek reád, eleget láttam mind a két világból.» Az önfeláldozó szerelmes hangján beszél egyik négysorosában: «Ha a mi imádotunk va-

ز خو بی در عنای ود لپذیری
نه محتاج زیب و نه محتاج زیور

dászni jön, egyszerre lábai elé dobjuk lelkünket. Mit sem tesz, ha tél van is, a jég meg a hó idénye, ha eljön a szeretőm, egyszerre tavasz lesz az nekem.» A szerelmi mánókat a szokásos modorban énekli meg egyik ghazeljében: «Elvitte szívemből a türelmet ambra illatú hajfűrtje. Czukor édes rubintja (t. i. ajka) elvette az eszemet. Miért önt czukrot és édességet a szájából? Miért támad színezüst a czombjából? Ha a város szent embere meglátja a te hold arczodat, ezen túl a te szemed előtt fogja végezni imádságát.» Ilyen fellengző hasonlatokkal isteníti imádoztja szépségét: «A világ kezdetétől fogva szépnek teremteték az angyalok (melâ'ik) porodat, csak az a kár, hogy vasból alkották a szívedet. Mindenütt vagy és még se tudjuk, hogy hol vagy, kedvesem. Imádóid nem jutottak még el lakodba. A szerelmesek szívének jól esik a te látásod. Nincs máshová útjok, csak a te vendégségedbe. Szeretőid lelke ambra illatú hajfűrtöd áldozata. Imádóid szemeinek gyógyszere a lábad pora. A feltámadás napján magánkívül lesz elragadtatásában a világ, ha szerelmet növelő arczodról lehull a fátyol. Minden szívben helyed van neked, de úgy látszik, mintha az én rommá lett szívemben szűk lenne számodra a hely.» Szereti a kissé 'Omer Hejjâm zamatú panaszos versekben tolmácsolni a képzelt szerelmi bánatot: «Ha nem volna meg a tűzimádók rombadólt épülete a korcsma képében, ennek a balsorstól süjtött szívnek nem lenne fészke, nem lenne lakása. Oh uram, mi az oka, hogy kedvesem vendégségében én vagyok egyedül a boldogtalan idegen. Ha nem találkoznék bűnös a föltámadás napján a világon, nem gyakorolhatná a világ ura a megbocsátás erejét.» Még cynikusabb modorban nyilatkozik egy másik helyen: «Rajta, szép arczú csapláros, részegíts meg a tiszta borral. Mutasd csak fekete szemeidet, hadd részegedjem meg tőlük, hadd legyenek korhely. Nagy Sándor és Hider prófétaként nem járom én be a sötétség birodalmát. Abból az élet forrásából nedvesítsd meg az ajkaimat. Mivel tudom jellemedet, nem is számítok kegyedre. Kegyelemből egy napon tégy nekem szemrehányásokat.» Szenvedélyes vadász létére vadászatairól is megemlékezik verseiben Nasr ed-Dîn: «Ma lóra ülve vadászni a hegység felé nyargaltam. Oly sok fűrj akadt a sólyom karmaiba, hogy megölésük szinte elfárasztott.» Néha a «Királyok királya» is ír gúnyolódó, élcelődő verseket, így például meshedi zarándoklásakor ezt a gúnyoros dicsverset mondta a tudós orvos költőre, Hekim el Memálikra, kiről már volt szó:

«Oh Hekim el Memalik, te szultán vagy, kinek szolgálja lehetne Lokmán. Leghitványabb inasod neked Plato. Te hozzád képest tudatlan Aristoteles, de azért nem titkolom én el a világ előtt bölcsességed tulajdonságait. Ha Törökországba viszik könyvedet, olyan mintha köményt vinnének Kermánba ¹⁾ (annyi, mint vizet hordani a Dunába). Ha megfogod a beteg ember üterét, a ruhaszegélyedbe kapaszkodik az majd a feltámadás napján (azaz mindenki meghal, kit te gyógyítás alá veszel). Ha szegény beteget gyógyítsz, nem különbözteted meg a füleket a fogaktól. Ha sáfránt adsz is be, sírva fakad az, a ki reggeltől estig folyton csak nevetett. Ha össze akarod törni a mozsárban a gyógyszert, az üllőhöz nyúlsz mozsártörő helyett. Sótartalmat keresel a czukorban. A gyomor szárazságát keresed az illatos fűtől. Ha valakinek az arcza fáj, allövettel curálsz. Minden gyógyszernél, melyet beadsz, a betegnek szüksége van a koránból jövőndölésre. Ha nem tudsz segíteni valakin, az ördögtől kérsz segítséget. Ha kezed alatt meggyógyult a beteg, akkor annak kétszer adott életet az Isten (t. i. a te gyógykezelésed egy a halállal). Ha te lennél az egyetlen orvos, két-három év alatt egy ember sem maradna Iránban. Ilyen csodálatos egy Platont kell, hogy hálából a sah dicsérjen.» ²⁾

شهر یست متصل بفارس شاید که در دیگر بلاد ایر ¹⁾

ان زیره سیاه از کرمان میرفته باشد Gijāt el Lugah 213. 1.

ای حکیم الممالک سلطان که بشاگردیت سزد لقمان ²⁾

ای فلا طون ترا کمینه غلام ای ارسطو بنزد تو نادان

لیکن اوصاف حکمتت رامن نکنم بر جهانیان پنهان

نسخه ات را چو میبرد بروم زیره گوی برند بر کرمان

گر بگیری تو نبض بیماری روز مکشر بگیردت دامان

گر معالج شوی بمسکینی ندهی فرق گوش از دند ان

زعفران گر دهی بگریه شود انکه بودی بصبح و شب خندان

خواهی از داروی نهی سحق جلی هاون بیابری سندان

اثر ملم خواهدی از شکر خشکی معده جوی از ریحان stb.

Az ismertebb Kágár családbeli költőkhöz, kik a Nasr ed-Din ærában fölléptek, tartozik Ihtisám el Mulik, ki a hidsra 1274-ik évében, a mi időszámításunk szerint, 1857-ben született. Atyja, Ferhád Mirza, ki 'Abbás Mirzának, Mohammed sah testvérének, volt a fia, maga is költő volt és oly meglepő nagy könnyűséggel verselt, hogy egy alkalommal egy éjjel huszonnyolcz elbeszélésből álló költeményt írt, melyben minden mese más-más betűre rimelt.¹⁾ Ihtisám el Mulik, családi nevén 'Abdol 'Ali, igen gondos, természetesen keleti nevelésben részesült. A legújabbkori persa költőkről szóló Tedkerekh Nasiriben maga írta meg életrajzát. Ez az önéletrajz igen érdekes, mert a költő saját szellemi fejlődéséről és irodalmi izléséről is szól benne. Miután megemlékezett atyjáról és családi összeköttetéseiről és elmondta, hogy ő könyveiben 'Abdínak nevezi magát, mely név gyermekkori neve volt s melyen az uralkodó király is hívja őt, így szól neveltetéséről: «Dicséretes jellemű atyám hat éves koromban tanulásra fogott és egy tudós mesterre bízott. Anyanyelvem tanulását a többi gyermekeknél előbb befejezve, az arab és egyéb irodalmi tanulmányokhoz fogtam és mindazt, a mit csak tanítóm jónak és nem feleslegesnek tartott, az idevágó ismeretekből gyorsan elsajátítottam. Sok arab példabeszédet (emtál) és költeményt olvastam. A kórán helyes olvasásának és az arab szövege hibátlan kiejtésének tudományát ('ilm ol tegvid û tertil) magamévá tettem. A kóránt szép kiejtéssel olvastam és szememnek frissességét mindig ama jól szerkesztett dicséretes szövegnek olvasásában találtam és közel tízezer sor commentart írtam Ibn Hisám nehéz helyeire.²⁾ A legtöbb tudományt azalatt a hét év alatt tanultam, mikor atyámmal távol voltam a székvárostól. — A fővárosba jövetelünk után több tudományágat és néhány külföldi nyelvet is kellőleg megtanultam, sőt még a természettanban is szereztem magamnak jártasságot. De mindig másra vágytam és ezek a tudományok nem elégítették ki belső kívánságomat,

¹⁾ Megma' el fusêha I. köt. 47. l.

²⁾ و قرآن را با لہان خوش قرأت کردم و قرۃ العین خویش را ہموارہ در آن ستودہ کلام خجستہ نظام میا فتم و نزدیک ده ہزار بیت حواشی بر مشکلات معنی ابن ہشام بنو شتم
Tedkerekh Nâsiri.

mint a költő mondja: «Szívünk mást keres és mi más után járunk». Ez a kívánság, azaz jobban mondva, belső szükséglet, a vallás volt.

A persák szokása szerint vallási vezetőre (mursíd) volt szüksége. Önéletrajzában aztán hosszadalmasan elbeszéli, hogy mikor atyját Siráz kormányzójává nevezték ki, a paradicsomi szépségű tartományban (gennet teráz) egy ritka jelességű bölcselővel ismerkedett meg (filsúfi dáná... kih nádireh i rúzgar i h'is est). A bölcsnek nevét nem mondja meg és valószínűleg csak a hatás kedvéért beszél a vallási vezető kereséséről. Öt évet töltött Sirázban atyja mellett. Visszatérve a fővárosba, a bölcséleti és theologiai tanulmányok mellett a költészetet kezdette művelni. «Kora ifjúságomtól kezdve, úgymond, nagy hajlamom volt a kötött beszédre. Ebben az irányban is buzgólkodva, több mint tízezer verset (úgy látszik a tízezer kedvencz száma volt a költő-herczegnek, mert Ibn Hisám művéhez is ennyi sorra menő magyarázatot írt) az arab és a persa költők műveiből véstem emlékezetembe. A költők műveit egész terjedelmökben tanulmányoztam. Azok közül természetemmel leginkább megegyezett és nekem legjobban tetszett Násir Hosrev, úgy, hogy soha költő nekem úgy nem tetszett és izlésemnek úgy meg nem felelt, mint ő.» Firdaûs is, kinek művét hatvan ezer kifuratlan igaz gyöngynek nevezi, előszeretettel tanulmányozta. Kedvencz költői voltak még Farrahî és Mas'ûd Selmán.¹⁾ Önéletírásának végén büszkén mondja az író herczeg, hogy harmincz éves kora daczára megnyerte uralkodója bizalmát, folyton az udvarnál van. «Jóllehet én még fiatal vagyok, így végzi autobiográfiáját, de azért jót, rosszat sokat tapasztaltam és mint a költő

واز آن میان مرا با لطبع رغبتی کامل بسخنان استاد بزرگوار شاه
ناصر خسرو علوی رحمه الله بود که هیچ کلام بنزدیک من آن
وقع و خطر نداشت و ذوق من آن چاشنی نمی بخشید و شا
هنا مه ملک الکلام استاد فردوسی طوسی قدس سره را که شصت
هزار مروراید نا سفته است و سخنا نی است که دیاری بدان
مشابه نگفته بسیار میخواندم و دوست میداشتم

¹⁾Ted kereh Násiri.

mondja: «Találkoztam a jóllét gyönyöreivel és összejöttem a balsors nehézségeivel». (Wa laḳad laḳitu min alma'īṣat laḳḳatan — Wa laḳitu min šaḳf al umûr šidādahâ.)

Iḥtišâm el Mulk, mint sok újabbkori persa író, igen szereti a szokatlan hasonlatokat, egyik versében például így szól: «A szél olyanná teszi a vizet, mint a páncél. Mintha bizony eltanulta volna Dávid király mesterségét.»¹⁾ Egy másik versében meg ilyen hasonlattal él: «Hajfűrtjei olyanok, mint az ambra donga a holdon, vagy mint a tűzevő madár a tűzben.» Az arab nyelvet némileg elsajátítván, több versében félig arabul, félig persául ír; (arabul): «Végére jár életem a világon. Korcsmáros, hozz egy borosüveget, abból a borból, melynek minden cseppje orvosság. Az idő folyása csak növeli jóságát.» (Persául): «Abból a borból, a melyből, ha egy cseppet öntesz a halott sírjára, azonnal föléled.» Igen szereti a tudákos, általánosan nem értett arab szavakkal diszíteni költeményét; egyik versében így szól: «Bodor fűrtjei olyanok, mint a fejelelem hurokja; kigyójárásúak, harapós oroszlánhoz hasonló cselekedetűek (dejgem fi'l) és vipera alakúak.» Naṣr ed-Dīn égre-földre dicséri, magasztalja vitézségét és rendíthetlen bátorságát. «Paripád által felvert por elhomályosítja a napot és a holdat (ez gerd i merkeb i tû ševad tīreh mäh û mihr). Gyémánt ragyogású kardod rubint színűvé teszi a csatatér fekete földjét a háborúban. Mintha százezer szív volna a kebledben. Mintha százezer lélek lenne a testedben. Az ellenség folyó, patakzó vérével az Oxushoz hasonlóvá teszed te a harc mezéjét. Minden ellenednek kioltod az életét. A kiontott tiszta vérből folyót csinálsz. Senki sem hallott még vérből folyamot. Az éles karmú oroszlánok nyakát megtöri buzogányod pusztá suhintásának a hangja.» Ilyen képtelenül nagyítva a királyok királyának a világra szóló hatalmát, zeng dicshymnuszt a sahnak egy másik versében: «Az ég bosszúval telt kétpúpu tevéjének a te hatalmad tett az orrába karikát és mint teherhordó tevéid egyikét könnyű szerrel a többiek sorába sorozta.»²⁾ Iḥtišâm el Mulk is, mint Ḳa'ânî elég ügyesen tudja az egyhangú dicsőítést

¹⁾ Korân XXXIV, 10. sor.

این بُختی پر کین اسمان را   قهر تو به بینی مهار کرده
چون بار کشی ز اشتران که داری   آسانش همی در قطار کرده

szokatlan hasonlatok és költői képekkel kiszíneezni. Naşr ed-Dînt Salamon királyhoz a keleti regék ezen kimagasló alakjához hasonlítja egyikben: «Nagyot mondok, de azért igazat. Új és ékesen szóló hasonlatot mondok. Jól emlékszem még tanítóm egy elbeszélésére gyermekkoromból. A gyöngye szúnyog bepanaszolta a reggeli szellőt Salamon királynál. De aztán, mikor Salamon előhívatta a szellőt, úgy elfutott, elröpült előle a szúnyog, mint a hogy eltűnik a nap elől a Szuha csillag (így nevezik a kis medve egy homályos csillagát). Most én olyan vagyok, mint a szúnyog, a világ meg olyan velem szemben, mint a szél. Te Salamon vagy, ki igazságot akarsz nekem szolgáltatni. Segíts meg tehát engem a világ ellenében, te, a kinek a parancsát megerősítette a végzet» (kerdeh hukm i tû emdâ).¹⁾ Sok költeménye végén igazi keleti poéta módjára nem mulasztja el valami kéréssel fordulni a megdicsérthez, mintegy díjt kérve dicsőítő verséért. Kérelmét egyik verse végén így adja elő: «Miért nélkülözi a te bőkezűségedet 'Abdi (a költő fiatalkori neve). Oh a te jótékonyságodnak mindenütt (az eredetiben minden sarokban) van nyoma.» Szerelmi verseiben a régi thémát énekli meg a hagyományos szerelmi búsongással az elválás, és kitörő örömmel az egyesülés (vişal) rajzában. Egyik költeményében így ecseteli az egyesülés híre által okozott örömét: «Megnyugodott a szívem, hogy az a szívgyönyörködtető kedves megérkezett. Ezer köszönet, hogy visszajött kedveséhez. Ha búval telt is meg a szív és rommá lett, nincs mit csodálni. Annak a rabló töröknek a fosztogatása miatt lett azzá. Nincs nekem vele szemben panaszra erőm, jöllehet van ezer okom a panaszra. Űljetek le az alázatosság porába, mert eljött a szépség királya. — Legyetek szerények, tisztelettudók, mert fenségesen érkezett. Ezer évnél élt tovább ő érte búban az én szívem. Most végre a sok szomorúság után ütött az egyesülés órája. Ezelőtt nem volt engedélyem az egyesülés palotájába lépéshez. Oh örömhír az, hogy az engedély megérkezett. Mutassátok lelketek szépségét és porig alázzátok magatokat, mert itt van már az a lélekrabló, szép bálvány szépség.»

¹⁾ Gelâl ed-Dîn Rûmî Metnevi Bulâk 1268. III. köt. 177. lap, hol a szúnyog igazságot kér a szél ellenében Salamontól. A hasonlat tehát nem épen új.

Neváb válâ Mir Aĥor, a főlovászmester ő fensége, mint csaknem minden magasabb rangú jól nevelt persa a költők közt foglal helyet. Persiában ugyanis minden tehetségesebb udvaronez alkalmi verses üdvözletekkel igyekszik urának magas tetszését kiérdemelni. A miniszterelnöktől le az utolsó kamarásig (pišhidmet) mindenki siet valami alkalmi költeménnyel kedveskedni a «világ urának», a hogy a persa királyt nevezni szokták magasztaló verseikben az udvari poéták. Persiában különben minden mívelt ember egy kicsit költő, már a tisztán irodalmi nevelés, mely a tudományok helyett csak a költészettel ismerteti meg a tanulót, erre az útra tereli a tehetségesebb ifjat. A főlovászmester, mint már czíme is, «Neváb válâ» mutatja, fejedelmi vérből származik. Atyja Mohsin Mirza, azaz herczeg, kit Sultâni dísnévvvel tüntettek ki, szintén főlovászmester és költő volt.¹⁾ Mohammed Husejn herczeg, mert így hívták Mir Aĥort családi nevén, egy Teherán környékén fekvő faluban született, 1842-ben. Atyja, fiának jövőjét biztosítandó, gyermekkorában beszerezte őt az udvarhoz apródnak, hogy az a királyi fenség körüli szolgálattal ügyesedjék és az életrajz-író kifejezése szerint «erőssé tegye a jelesség markát». Őt évet töltött apród minőségben az udvarnál, később atyja mellett helyettes főlovászmester lett s annak nyugalomba lépése után valóságos főlovászmesteri rangra emeltetett. Hivatalánál fogva Naşr ed-Dint mindenüvé követte vadászati és egyéb kirándulásaiiban. Többnyire alkalmi verseket írt és nagyobb terjedelmű mesznevit nem ismerünk tőle. Elég találóan jellemzi egyik versében az életet, természetesen a divatos pessimismus szempontjából nézve azt. «Az egész élet csupa bárcsak lenne és ha lennében mult el. A szájpapadás keserű lett a czukor reményében. Soká váratott magára. ez a teli hold (a szerencsét érti a teli hold alatt) és nagyon is sietett lenyugodni ez a hold. Lombtalan galy a világ, azért nem szedett senki még a levéltelen ágról gyümölcsöt.» — A királyok királyát egy alkalmi üdvözlletben így isteníti: «A te küszöböd körül forog folytonosan az ég és egyre azt hajtja, hogy nekem az engedelmeskedés, a királynak a parancsolás a dolga. Ha Khákân a te udvarodnál elnyerhetné az ajtónállóságot, az ajtónállóságért szívesen odaadná királyi méltóságát. Ki beszél a te jótékonyságod mellett Hâtim

¹⁾ Geng Šajegân 58. l.

Tái bőkezűségéről? Hogyan beszélhet valaki, ismerve a te igazságosságodat, Nuširvān igazság szeretetéről? Lándzsád hegyére teremtette az Isten ellenségeid lelkét, mert ha megrázod a lándzsádat, megrezzen az ellenség lelke. A mint megpillantja az ellen ijádat és nyíladat, szemháján minden szempilla azonnal nyíl-hegygyé válik. A győzelem szájában a te kardod a nyelv, mert annak lehet köszönni, hogy az ellenség testéből kiválik a lélek.» A hagyományos modorban dicséri születése évfordulója alkalmából a prófétát, kit csaknem Istennel helyez egy rangba, azt állítván róla, hogy már a világ teremtése előtt létezett. «Az, a kinek meg volt már a létezése a semmiség előtt (piš ez 'edem), a semmiségből a mai napon a földre jött. A teremtmény megtudta, hogy mi volt szándéka vele a teremőnek. Maga Gábor arkangyal üdvözölte őt. Az Isten kegyelmének csodajele ő az emberiség számára. Az egész világ erkölcsösségének ő az oka. Kiosztója a pokolnak és a mennyországnak Ebulkāsīm (szójáték a prófeta kunjátával, mely szó szerint annyit tesz, hogy a kiosztó apja). Az isteni adomány-nak ő az adományozója, a teljesen dicsért. A mennybemenetel éjjelén közvetlenül értekezett, beszélt ő az Istennel és hallotta annak szavát.» Mint igazi született udvaronc, ki gyermekkorától fogva folyton az udvarnál tartózkodott, nem ismer nagyobbat a király kegyénél és elismerő szavánál. Našr ed-Din valamennyi születés-napjára írt egy-egy obligát köszöntő verset. Egyik ilyen alkalmi költői termékében így magasztalja hatalmas urát: «Dicsőség és dicséret a magasztos teremőnek, hogy a rejtett kegyelmet (a sahot érti a kegyelem alatt) felszínre hozta. Kegyeségének bizonyítéka a királyok királyának ünnepe. Bizonyosságul ne kívánj egyebet. Ismerd meg az Istent és az ő árnyékát. Ez Irán fejedelmének a lakomája. Olyan nagy lett az ő (t. i. a sah) igazságosságából a biztosság, hogy nem is jut eszébe a farkas a juhásznak. Olyan nagy lett kormányja alatt a jóllét, hogy még a bagoly is csak álmában lát romot.» Egész Persia, a fővárost sem véve ki, tele van omladozó épületekkel és elhagyott romokkal és így a költő állítása, mint homlokegyenest ellenkező az igazsággal, nem nélkülözi a nevetségest. Az előkelőbb jelenkori persa költők közül számosan az örökös tömjenezés és hízelt magasztalások által elkábítatva, magukat világra szóló jelességű költőknek képzelik. Hogy mennyire mehet ez a túlságos magas véleményük önmaguk felől, erre

jó példa az igen középszerűen verselő Emin es-Sultân, családi nevén Mirza Esger Hân, ki ilyen, az «Exegi monumentum»-ot messze felülmúló önérzetes dicshymnust zeng önmagának. «Nem mondom én, hogy szóismerő (ékesszóló) vagyok, hanem azt mondom, hogy lélek vagyok a szó testében. Nem Hâkânî vagyok én, hanem azt mondom, hogy hâkân (fejedelem) vagyok a szó birodalmában. Az emberek jelessége a beszélő tehetségben rejlik, a beszéd jelessége az én divánom (költemény-kötetem). Nem a költemény-nyel büszkélkedem én, hanem azt jól tudom, hogy a vers kérkedik velem. Nem csupán a kötött beszédben remekelek én, hanem az összes tudományok terén jeles vagyok (szó szerint nem csak a szóban vagyok én mértékes, hanem az összes ismeretek mérlege vagyok). A bölcséletben Avicenna irigyeltje vagyok, sőt a mi több, az összes görögök irigykednek reám. Az ég és a csillagok tanában magam mester és a szelek ura vagyok. A nyelvtudomány és a nyelvtan terén van érvem és bizonyítékom, úgy hogy én a magyarázat forrása vagyok. Nem vagyok orvos, de Messiás lehelletű vagyok. Nem bölcs, hanem maga Lokmán vagyok. Nem mindig költök én verset, hanem csak akkor, mikor ihletett mámoros vagyok. Minden jótékonyágom, jelességem és kitűnőségem mellett olyan nekem az élet, mint a börtön.»¹⁾

Költeményei nem igen igazolják fellengző öndicséretét, többnyire csak a szokásos modorban, a közhelyekké vált hasonlatokkal ékesíti versét. «Eljött az őszi és utójára öltözött szép ruhába a kert. A gyülekezet (a virágokat érti) a rózsasálgertől elbúcsúzni öltött díszruhát magára. Felhangzott minden oldalról a csalogá-

بلکه در قالب سخن جانم^{۲)}
که بملکت کلام خاقانم
شرف ناطقه است دیو انم
غفر شعر ازمن است مید انم
در تمام علوم میز انم
بلکه رشک تمام یو نادم
من خود استاد و خواجه ریکانم

stb.

من نگویم که من سخند انم
من نه خا قانیم ولی گویم
شرف آدمی بنا طقه است
نه بشعر است افتخار مرا
نه همان در کلام موزونم
در حکم رشک بو علی سینا
در علوم سماویات و نجوم

nyok keserves panasza, hogy mily kár, hogy már itt az ősz és elhervadt a rózsza.»

Esger Hännál jelentékenyebb költő a legújabb irói nemzedékből Debír el Mulk. Debír el Mulk, tulajdon nevén Naşr ullaḥ Hān, eleinte a külügyminiszteriumban működött és mint diplomata Európában is többször megfordult, később a belügyminiszteriumban nyert alkalmazást, hol jelenleg mint Nāib szerepel. Debír el Mulk a tanultabb persa költők egyike, ki hébe-hóba arabul is verselt. Egy alkalommal ezt a rögtönzött arab versecskét mondta egy arab ifjúra: «Meglótt engem szempillája nyilával szemöldökének íjjáról és szívem fődve van minden nyiltól a szemöldök nyilán kívül. A sebét begyógyítja az egyesülés éjjele, mikor az egyesülés minden akadály nélkül lesz.»¹⁾

Persa verseiben nincs semmi érdekes; Debír el Mulk egészen hű a bevett szokáshoz és sok száz verssorból álló költeményeiben nincs egy szikrája sem az eredetiségnek. A bort és a szerelmet énekli meg több költeményében: «Éjjel van, az egész társaság már részeg és a boros pohár van a kézben. Fel kell használni a perczet, mikor mentve vagyunk a vizsgálódó szemtől. De mit ér ez édesem, ha az ég irigységből nem zárta rá a napra az ég kapuját. Vámik és 'Adrának története azonnal ténynyé vált, mihelyt szerelmednek nyila a mámoros szívébe fúródott.» A sahra egyszer ezt a rögtönzetet mondta: «Oh te, ki úgy használod pányvádat a harczban, mint Rusztem (tehten). A lakomakor a szépek mind a te lábaidhoz rakják le a lelküket. Szürkéd által fölvert portól poros lett a hold arcza (pur ḥāk šudek rūi meh ez pūjeh i ḥinget). Paripád patkójától csupa hold lett a föld.» Még az önmegtagadás, az önzetlenség magasztos erényét is viszonyba tudja hozni a sah iránti köteles engedelmességgel. «Tegnap ezt sugta fülembe: Serűş, térj magadhoz és hallgasd meg tanácsom. Ne légy büszke arra, hogy a sahot szolgálod és ne tedd magadat tönkre. A királyok a próféták útját járják és szegénységgel törlik ki a szolgálak hibáját.

1) رما ني بسهم الجفن عن قوس حاجب
و قلبي مجنّ السهم من دون حاجب
جر احه تلتّم ليله و صلّه
اذا كان الرّوصل من غير حاجب

A próféta kifurta a szegénység és dicsőség gyöngyét (nebî durr el faqr ve fahrî bisuft). Letörölte kedélyünkről az aggodás porát. Ne keress jót az önzésben. Isten árnyékánál keress kegyelmet, mert az önzés bűn; oh te hívő, csak az Istenre nézz tehát és légy engedelmes és hű a királyhoz.»

Edib ¹⁾ a Naşr ed-Din æra egyik legújabb költője, még inkább udvari poéta, mint az előbbi, ki mint diplomata szolgált a sahot. Edib, azaz 'Abdol'alî Hân már származásánál fogva udvari embernek volt kijelölve. Atyja, Hâgî 'Alî Hân, a legfontosabb hivatalok egyikét töltötte be az udvarnál, mert ő a ferrások (hajdú-félék) főnöke volt s mint ilyen, a főkamarási méltóságot (Hâgîb ed-Daûlet) viselte. Edib az udvarnál nőtt fel és nem lehet csodálni, ha nem írt egyebet magasztaló verseknél. Ez ugyan nem róható fel bűnül Edibnek, mert alig van a század persa költői között olyan, kinek ezrekre menő verssorokból álló divánjában a költemények nagyobb része a şahinşah dicsőségének ne volna szentelve. Ez az örökös bókolás, erőltetett hizelgés az, mely európai emberre nézve úgy megnehezíti a modern persa költészet elvezetét. Edib, mint Ka'ânî Serûş és mások, a jobb modern persa költők sorából, elég ügyesen tudja megeleveníteni a panegyrikus költészet hervadt virágait. Így egyik költeményében a szomorkodó szerelmes panaszát alakítja át a sah eulogiúmvá. «Mi hibát követtem el, hogy felém se tekintesz? Irántad érzett szerelmemben a hűségnél egyéb hiba nincs. Az égen is áthatol az én panaszom jaja, de mi haszon belőle, ha nincs neki a te szívedhez útja. Szívszűrő tekinteted törökje elől nincs másutt menedékem, csak a te hajpánczélod alatt. Utadon igazságot kérők ülnek. Te neked büszkeségből nincs egy pillantásod az igazságot kérő felé. Ne vond meg tőlem te felhő a jótékonyság cseppjeit, mert nincs nálam levéltelenebb fű a kertedben. A föltámadás napján, mikor a szerelmesek bűneit kérdezik, a te hajfürteiden kívül nem lesz más fekete folt a nevemen. A sóhajok napján biztos lehetsz felőlem, mert az én fájó szívemnek még sóhajra sincs elég ereje. A pornál alább való vagyok (zi hâk h'ârterem), de azért elégedett vagyok, mert ellenségemnek, mint magamnak nincs semmi rangja, kitüntetése az udvarodnál, a hódítások és a segítség birtokosáénál, Naşr

¹⁾ Megma' el fuşehâ II. köt. 58. l.

ed-Din sahénál. Nincs egy országnak sem oly jeles királya, mint ő. Ajkaimról vette el a szót Háfiz, midőn így szólt: «Küszöbödön kívül nincs számomra menedékhely a világon.» Az újabbkori persa költők művei közt megemlítést érdemel egy furcsa kis műéposz, melyet egy 'Aziz ed-Dîn nevű indiai mohammedán írt. Az époszban egy igen modern tárgyat, az 1877-iki orosz-török háborút éneklí meg a szerző. Nyelvezete elég választékos. A bevezető fejezetben Viktória angol királynőt, mint India császárnőjét magasztalja, igazi keleti modorban sorolva föl erényeit. «Adj ég esőt, újítsd meg a földet. Te föld növeszd fel az ég felé a szőlővesszőt. Adj oh te kegyosztogató (a felhőt érti) a szőlővenyigének erőt és minden vesszőről növeld fürtöket. Hadd préseljen abból a földmívelő mustot. A nap melegével aztán a mustból csinálj bort, hogy folytonosan kedvében jársz a királyok királyának, a bölcs Viktóriának, kit valóban megillet ez a méltóság. Az ő igazságossága olyan viruló, virágzó, és viggá tette Indiát, mint a virágos kert. Olyan nagy birodalmat adott neki az Isten, mint a milyen nagy az ő erkölce. Mint szerencséje, oly magas a palotája. Nem sír senki más az ő uralma alatt, csak a felhő. Nem panaszkodik ott senkinek a szíve, csak a ruháé (egy persa hangszer). Sem a szélvész nem rongálja meg ott a rózsát, sem a rózsa nem repeszi meg a csalogány szívét. Mert igazságosság- és méltányosságból áll az ékessége, azért a többi fejedelmeknél magasabb az ő rangja. Az egész világ ő alatta a jóllét borát izleli, azt mondanád, hogy az ő korszaka a pohárnak is az idénye. Az ég az ő bölcsőringatója, a föld meg a bölcsője. Trónörököse a walesi herceg. Magasrangu tudomány kutatók, kik az ő nevében ülnek a karszéken vagy a szószéken, mint a csillagok, úgy környezik őt, egy igazságot szolgáltató gyülekezetté alakulva, mely ő vele együtt mozditja elő az ország javát (a parlamentet érti). A kormányzó, ki mint uralkodó szerepel, a császárnő nevében gyakorolja a hatalmat. Ha a kormányzó hold, akkor ő a fényes nap. India királya csak az ő vezírje. Tündérezu hölgyek szolgálják ki őt. Az ő szolgálja a mozgó égbolt. Az öreg év is csak neki szolgál. Ki volna oly merész, hogy vele szembe szálljon? Tengeri serege (a hajóhadat érti) tüzet vet a vízbe és a madár meg a hal egyaránt megsül a tengerben

³⁾ قیصر نامہ 1879 a Nizámi-féle nyomdából 64. l. könyvmatban.

(valószínűleg a torpedóra célloz). Eszével igázta le a világot, mert elméje a kardnak a munkáját végezte. Meghódolt neki Hindosztán, mert az ő napja árnyékában van neki helye. Megszüntette a régi szokásokat és kiszakította tövestől a visszaélés pálmáját. Az ő uralma alatt elaludt a lázongás tüze és nem égeti meg többé férje haláláért a hindu nőt. Az embertelenség és a babona megszűnt az ő korában. A rádsák lemondtak a leányölésről (zi dohter kuši rái ráján gudešt). Nem látsz olyan földet, mely művelés alatt ne volna és olyan viruló lett India, mint az éden kertje. Minden város főiskolákat alapított, a melyek által terjesztett fény eloszlatta a sötétséget. Mindenütt kórházakat építtetett és általuk megvetette a jó egészségi állapot alapját. Egy másik csodát, a távirdát is behozta, melyet ha magam nem láttam volna, mesének tartanék. Egyik várostól a másikig sodronyt feszítettek és a szó megtalálta az egyenes utat. Keletről nyugatra hidakat és vasútakat is készíttetett». stb.¹⁾

Viktóriának, mint India császárnőjének magasztalása után a török szultánt dicsőíti lehető legfellengzőbb modorban. «Zavarban vagyok, hogy minek nevezzem a királyt. Néha napnak, máskor holdnak mondom. De ki látott a holdnak fején koronát? Hol van a napnak oldalán szablya. Ha a hold az égen a naptól kölcsönzi sugarait, akkor az ő (t. i. a török szultán) szíve az Istenség fényétől ragyog. Konstantinápolyban van a székhelye, a legmagasabb eget veri a szerencséje. Gyorsan, minden szolgálatra készen övezte körül derekát az ég, mikor elfoglalta 'Abdul Megíd trónját. Szerencsés évnek mondta az angyal trónralépése idejét, te azt mon-

¹⁾ شهنشاه فرزانه و کنوریا
 که آمد شهنشاهی اورا سزا
 ز عدل وی اقلیم هند و ستان
 بود خرم و سبز چون بوستان
 چو خلقش خدا داده ملکش و سيع
 چو اقبال بار گاهش رفيع
 نگريد بعهدش کسی جز سحاب
 ننا لد بدورش دلي جز رباب
 stb.

danád, a nemes székében találta föl a helyét. (Szójáték a megid arab szóval, mely nemest, dicsőségest jelent és elődjének a nevével, mely annyit tesz, hogy a nemes szolgája természetesen a nemes a szultán nevében Alláh egyik szép neve.) A császári trónra tapos a lába, de a világ szívében van az ő helye.»¹⁾

A háborút megelőző törökországi belzavarok leírását egy Nizâmî hatása alatt írt elmélkedéssel kezdi a szerencse állhatatlanságáról és a végzet irigységéről panaszkodva. «Mivel, hogy nem maradhat egy állapotban a világ, azért nincs semmi tartós a világon. Éjjel nappal felváltva napot és holdat hoz elő. Eleget hoz elő ezekből a fehér és feketékből. Egyet király módra a trónra ültet, a másiknak meg a pusztá földön veti meg az ágyát. Sir bosszúságában, ha boldogulást lát, és nevet örömeiben, ha búsulót láthat. Mintha bagoly természetű volna ez a vészthozó ég, hogy egy országban sem tűr meg jóllétet és virágzást. Csak az emberek kinzására van csillagokkal ékítve az ég. Vigyázz, mert ez egy skorpióval teli ház.» Az orosz czárt, ki az oszmán birodalom lázongó alattvalóit védelmébe

1) مرا هست حیرت با حوال شاه
 گهی مهر میگویمش گاه ماه
 کجا ماه را هست افسر بسر
 کجا تیغ خور شید را بر کمر
 کند ماه گر از مهر کسب ضیا
 دلش هست روشن ز نور خدا
 بقسطنطیه پای تخت او
 بچرخ برین تارک بخت او
 فلک بهر خدمت کمر چست بست
 که بر تخت عبد المجید او نشست
 ملک گفت سال جلوس سعید
 شدش جای گوی بعرض مجید
 باورنگ شاهنشهی پای اوست
 ولی در دل عالم جای او ست

veszi, így jellemzi: «Az oroszok császára Sándor (az eredetiben angolos ejtés szerint Elegzender), ki mindig világhódító volt, jóllehet birodalmának *k* betűje maga a Káf hegység (szójáték az iklim birodalom szó betűivel) és *m* betűjének karikája maga az égen levő hold. Annyi vért ontott ki már az ő éles kardja, mintha csak Csengiz Khan lelke szállt volna a kezébe. Mindig Törökországra fente a fogát, de azért ez ideig biztosságban volt tőle a török birodalom. Egyszer Persiával hadakozott és a harcz után megint összebékült. Máskor a bokharai fejedelem seregét tette tönkre. Te azt mondanád, követ tört össze követ. Mikor megtudta, hogy a török szultán ellen felázadtak alattvalói, gyorsan a szerződészegésre övezte körül derekát, nem a frigyét, hanem a világ szívét törte akkor össze.»¹⁾ Csata-leírásaiban sok helyen igen virágos irálylyal él, többek közt így írja le az orosz-török háború kezdetét: «Két Gemsid mozgósította egyszerre a seregét és a vérontásra készülve eldobta a poharat. Két Nagy Sándor az élet forrását vérrel töltötte tele nagy hatalommal. Két gyertyatartóban két gyertyát gyújtottak meg, nem lepkéket, hanem házakat égettek meg velök. Két hadsereg indult a bosszuállítás csataterére olyan nagy erővel, hogy megmozdult lábaik alatt a föld. Két óriási had jött mozgásba, te azt mondanád, két hegy jött szembe egymással.» A híres plevnai ütközetet igen részletesen elbeszéli, külön fejezetet szentelve az orosz-török háború ezen legérdekesebb csatájának. Mielőtt a csata leírásához fogna, azon sopánkodik, hogy a fejedelmek birásvágya egynéhány tartomány miatt mennyi vérontásnak szokott okozója lenni. «Oh mily kár, hogy

¹⁾ شهنشاہ روس اگر ندر بنام
 کہ باشد بکشور ستانی مدام
 اگر قاف خود قاف اتلیم اوست
 و گر ماه آن حلقه میم اوست
 ز بس تیغ تیزش خونریز هست
 بچنگش مگر روح چنکیز هست
 ز عمری سیه کرده چشمی بروم
 ولی ایمن از چشمش آن مرز بوم

stb. Kaişar Námeh 25. lap.

Gemšid országára vágyva, mindenki vért szomjazó lett a világon. Öldökölni feszítették ki az íjjakat. Miért? Ezért az egy pár helységért.» Az uralkodók nagyravágyását gáncsolva így folytatja: «Mikor Nimrodon erőt vett kívánsága, az égbe akart menni és istentagadó lett. Ugyan hova akar még feljutni ez a marék föld (t. i. az ember), tűzön vízen keresztül a legalacsonyabbtól a legmagasabbig (szó szerint a haltól, melyen a földet tartó bika áll, a halak csillagházáig simák).» A szultán az orosz hadak közeledésének hírére nem ment ki a táborba. Nem mozdult ki helyéből a veszély hallatára (t. i. hogy az oroszok már a Dunáig jöttek), hanem mint az Igazságos (azaz Isten), a központban maradt. Csupa méltóságból nem ment palotájából a táborba, mert hegy ő, és ugyan mikor mozdult ki helyéből a hegy? 'Abdul Kerimnek parancs ment a császári udvarból, hogy mint fő hadvezér egy oly tüzes járású sereggel, mint a hegyi patak, menjen oly gyorsan a tenger (t. i. Duna) felé mint a tengerár. A szultán parancsára az az elefánttestű (firdaüsi jelző, Rustem szokásos mellékneve) a Dunába felhő módra esőcseppeket hullató lett (az az oly gyorsan oda ért, mint a felleg). Azt mondanád, hogy maga Gábor arkangyal lett a vezetője és hogy Mózes a Nilus felé vette útját. Megérkezve és fölfogva a helyzet követelményeit, a pusztaságtól a tengerig érő égbenyuló várat csinált a hadseregéből. Úgy elállták a törökök az utat, hogy szinte elszomorodott, elfogódott az orosz czár szíve. A két sereg a két oldalról harcolni kezdett. Két tüztenger jött egyszerre forrásba. Az ágyú és a puska hangjától és golyójától megfutott a sivatag tigrise és a tenger krokódilja.» Az oroszok nagy ügyességgel hidat vernek a Dunán. A törökök meg akarják ebben gátolni őket. «De a harczos csak azt teheti a harcz idején, mit a teremő rendel. Nincs mit félnie a víztől és a haláltól annak a seregnek, melynek a szerencse a barátja.» 'Abdul Kerim hátrálása után az oroszok a költő szerint rabolva égetve nyomultak előre és utjukban mindenütt fosztogatták, gyötörték az igazhívőket. Úgy látszik a Gladstone által jól kihasznált bulgáriai borzalmasságokra céloz az indiai költő, mikor így szól: «Nem szégyenlik magokat (t. i. az oroszok) a Messiás előtt, nem félnek az Istentől, nem röstellik a zsarnokoskodást nem tartanak a másvilági büntetéstől. Ha hódításuk közben ők maguk így garázdálkodnak, miért keresik, firtatják akkor a törökök hibáit? Maguk pusztítják ezt az országot és mégis lásd az igazságtalanságot, mindezekért

a törököt okolják. Ha ilyen volna a bíró és ez volna az igazság, nem maradna meg akkor sem a világ sem a hit.» Az oroszok előnyomulása által nyugtalanított szultán 'Otmán pasát küldi a czár győzedelmes hadai ellen. «A háborúnak ez a fázisa fölzavarta nyugalmából a török császárt, ki parancsot adott és megírta a fermánt az irnok, hogy 'Otmán a hadviselésben jártas tábornok a palotát cserélje fel a tábori sátorral. A kardforgató törökökből egy hadtörő sereget állított össze a vitéz tábornok. Mindannyian jól értik mesterségöket s mind oly rendíthetetlenek, mint a milyen szilárd erős a hitök. Bő ruhákba öltözött ifjak, kik hamus ruhában tüzet árulnak (a löfegyverre vonatkozik ez a sántító hasonlat). Az ellenség-ölésben rettenetesekek, olyanok ök, mint a skorpió és a kigyóval teli hegy. 'Otmán pasa elbúcsúzva a szultántól, lóra ülve oly gyorsan mint a villám, mint a vízen a por és mint a tűzön a víz (čû ber ab hâk čû ber âteş ab) Plevnánál termett.¹⁾ A végzet tartotta a kengyelét és a hatalom igazgatta a kantárszárát. Egy erősséget építtetett Plevna körül szikla kőből, mely még egyszer oly erős volt, mint a közönséges bástyafal. Az az értelmes jeles ember (t. i. 'Otmán pasa) árkot ásatott a romváros körül és vasba s nem aranyba és ezüstbe foglaltatta annak minden útját és utcáját.» A költő, mint látjuk, sziklabástyákkal véteti körül a történelmi rögtönzött földhányások helyett Plevnát, valószínűleg csak azért, mert a hâreh sziklakő jól összehangzik a bâreh bástya szóval. Hosszasan leírja, hogy hogyan erősítette meg 'Otmán pasa Plevnát mindenféle védművekkel. A sánczon álló ágyúkat kissé merész hasonlattal az elefántokhoz hasonlítja. «Az ágyú kerekei olyanok, mint az elefánt, az ágyúcső maga meg úgy néz ki, mintha az elefántormánya annak hátán nyugodnék.» Az ágyútorkokat valamivel találóbb hasonlattal a pokol kapuihoz hasonlítja. «Te azt mondanád, hogy a pokolnak minden kapuja reggel és este felnyílt a gonoszok számára. Az orosz czár töménytelen hada nagy ágyúzással kezdi meg az ütközetet. «Egy vas falat húztak ágyúkból mind a négy oldalról. Az ágyúk úgy kitátották torkukat, mint a barlang, melyből vipera és kigyó mászik ki. Te azt mondtad volna, hogy kifogott tengeri szörnyeket hurezoltak oda. Hasonlították már az ágyút az alvó viperához, elnevezték azt a ve-

¹⁾ A különös hasonlat, úgy látszik, az 'otmán hadsereg erejére vonatkozik, mely a víznek gátat vet és a tüzet eloltja; magától értődik, hogy az oroszokat érti a tűz és víz alatt.

szedelmes jószágot kigyónak is. Tüzet okádnak ezek a kigyó alakúak és úgy elperzselik helyéről a nehéz hegyet, mint a szalmát (bisüzend čün káh kuh girân).» Az orosz hadsereg rohamát Plevna sánczai ellen elég élénken írja le: «Ilyen parancs ment a vezérekhez és a katonákhoz a czártól, hogy egyszerre rohanják meg Plevnát és mint a fakardot (belûneh)¹⁾ törjék azt darabokra. Akár örmény volt az a katona akár német (csak az összehangzás kedvéért használja az armenî és germenî szavakat; megjegyzendő, hogy minden idegen nevet angoltól vesz át s ezért használja itt az angol german nevet), ördögi düh adott erőt a karjának. Egyformán lépve mellet mellhez, derekat derékhoz, kezét kézhez, sort sorhoz szorosan mentek előre. Minden rohamáskor megiramodtak, minden ugrás és felegyenesedéskor puskával lőttek. Egy lépéssel se maradt el egy sem közülök, se meg nem előzte társait, mindnyájan együttmenők, együttrohanók, összetartók. Oly gyorsan rohantak minden felől, hogy a kéz elvesztette a gyeplőt és a láb kimaradt a futásból (zi seîr). Egy pillanatra sem állapotdta meg a rohamban. A tiszt vezényelt, a katona lőtt. Néha, mint a kigyó a földre lapultak, más-kor meg, mint a gyík, a földön csúsztak. Néha görbén, más-kor egyenesen ment, akár öreg akár fiatal volt a katona. Egyszer úgy mint az íjj, más-kor meg mint a nyíl. Néha kigyómódra összegombolyodva, más-kor mint a vár, bástyákat alkotva. Néha egymás után, mint a terhet hordó szamarak, más-kor meg egy csomóban mentek hangyák módjára.»²⁾ Mint látható, elég jó leírását adja a rajokban előnyomuló gyalogságnak. A másik oldalról a törökök, 'Otmân pasa serege, készen várta az oroszokat. «Erről az oldalról az engedelmes törökök az Úrnak ügyében buzgólkodva saját vérökkel végezték az elöírt mosakodást.» Az oroszok első rohamát diadalmasan vissza veri 'Otmân pasa. A czár szemrehányásokat tesz katonáinak, hogy nem tudják bevenni Plevnát. «A czár egy napon a főhadiszállásra ment

¹⁾ Engûmen Âra Naşiri شمشیر چوبین را گویند

کَهِی خفته بر خاک ما نند مار   کَهِی ره گر اینده چون سو سمار²⁾
 کَهِی راست گه خم چه برنا چه پیر   کَهِی چون کمان گاه ما نند تیر
 کَهِی حلقه ما نند ماری شده   کَهِی گرد همچون حصار شده
 کفل بر کفل گاه باهم چو کور   یی هم روان گاه ما نند مور 37. 1.

sátrából és sorról sorra áttekintve egész seregét minden oldalról, így szólt: Mily kár, hogy ilyen nagy készülettel, ezekkel a kardokkal, nyilakkal, ezekkel a pánczélokkal és sisasokkal, ilyen karokkal és buzogányokkal nem tudtok semmire menni, Plevna nem sziklakő, nem Bisztún hegye (czélzás a monda Ferhádjárá, ki Širín kedvéért a Bistún hegyet egymaga átfúrta, hogy egy tejfolyamnak szabad útja legyen a szép Širín váráig); miért lóगतjátok le tehát, mint a balta, a fejeteket? Ha az tűz, úgy ti víz vagytok. Rajta, oltsátok el azt a tüzet.» 'Aziz ed-Din, az éposz szerzője, a Šáh Námeh írójának szokása szerint a nap felkelésének rajzával kezdi csata-leírásait: «Mikor az a chinai uralkodó felütötte a fejét keletről és a világ meghódítására kibontotta zászlóját, nem maradtak meg akkor sem azok a feketék, sem az ő hirnökök (a csillagokat és a holdat látszik érteni ezzel a különös hasonlattal). Letörölték azt a ragyogó fekete színt az ég lapjáról. A két sereg összekeveredett, mint a sebes hegyi patak, úgy rontottak egymásra. Két tüztenger jött forrongásba. Két fekete felhő kezdett mennydörögni. A két hadsereg, a török meg az orosz, oly arányban állottak egymáshoz, mint a bolygók és az álló csillagok. (A keletiek csak hét bolygót, de számtalan álló csillagot ismernek, ezért hasonlítja a költő a törökök számát a bolygók, az oroszokét pedig az álló csillagokéhoz).»¹⁾ A czárnak a plevnai vereség fölötti haragját és búsulását hamisítatlan keleti stílusban beszéli el. «A czár a hegytetőről, mint a fényes nap, látcsővel kezében messziről nézte a harczot. Úgy figyelte meg az orosz és a török szerencse csillagját, mint vizsgálódik a csillagász a csillagvizsgáló toronyból.»²⁾ Eleinte az oroszoknak látszott kedvezni a szerencse:

دو لشکر بهم دیگر آمیختند
 چو سیلاب سخت از دو سو ریختند
 دو دریا آتش بجوش آمده
 دو ابر سیاه در خروش آمده
 چه رومی چه روسی دو لشکر بهم

چو سیاره و ثا بت افزون و کم
 Kaisar Námeh 41. l.

شهنشہ بکوهی چورخشنده هور
 بکف دور بینی و دیدی ز دور²⁾
 نظر کرد در طالع روس و روم
 فراز رصد همچو اهل نجوم
 Kaisar Námeh 44. l.

«Mikor meglátta, hogy a török hátrál és hogy felülkerekedik az orosz sereg, örömében hol a czombjához verte a turbánját (destâr), hol meg a lábaival tipegett-tapogott a földön. Azon az oldalon ágyúgolyókat vetett a hadsereg, itt meg a czár dobta fel a sapkáját.» A czár öröme nem volt tartós: «Mikor látta a czár a hegytetőről, hogy vereséget szenvedett az oroszok serege, könyárt öntött bús szemeiből. Vér öntötte el a szívét, máját és a szemeit. Fátyolt borított arczára és úgy elsötétült a világ, mintha felhő fődte volna be a napot. Bátran jött özre vadászni, mit tudta ő hogy az oroszlánra vadászik. Halat fogni feszíté ki hálóját, mind hálója mind a hal kisiklott a kezéből. Rózsaszín arca sáfrán-színt öltött magára, de azért nem nevetett az ajka.» A plevnai győzelem leírása után röviden elbeszéli a város feladását és 'Otmán pasa találkozását az orosz czárral. A békét 'Otmán pasa közbenjárásának tulajdonítja. A békekötéssel véget ér a kis éposz, mely egy egészen újkori eseményt hangzatos költői, néhol kissé tudákos nyelven ad elő.

Érdekes jelenségek az újabbkori persa irodalomban azok a nők, kik leküzdvé az akadályokat, a költészet művelésével némi hírnevet szereztek magoknak. Számuk a modern persa irodalomban a többi költőkéhez képest elenyészőleg csekély. Dívánjaik nem igen kerültek a nyilvánosság elé, így a legtöbbször csak egy pár verset találunk feljegyezve. Mint általánosan tudva van, az iszlám, mely a nőt csak a férfi gyönyöre eszközének tekinti, sokkal jobban gátolja a női nem emancipációját és szellemi fejlődését mint a kereszténység. Renan jólmondja a zsidók történetét tárgyaló művében, hogy a nagy sémi vallások, értve a zsidó vallást és az iszlámot, egyenesen csak a férfiak érdekét tartják szem előtt, és jóformán tekintetbe sem veszik a szépnemet.¹⁾ A kereszténység, mely az idők folyamán sokat vesztett sémi jellegéből, lassan lassan tért engedett a női nemnek.

A régi keresztények, igaz, még a tisztátlan asszonyi állatról beszéltek, sőt a mi több, az orthodox oroszok török módra elzárva tartották nejeiket egész Nagy Péter trónraléptéig, de a monogamia,

---

¹⁾ Ces grandes religions sémitiques organisées sont faites pour les hommes, non pour les femmes. L'ancien judaïsme, l'ancien islamisme, ne faisaient presque aucune place aux femmes. Histoire du peuple d'Israël. Paris 1891. III. köt. 123. l.

mely a család központjává teszi a nőt, a mívelődés terjedésével mindinkább tágítja a nők jogait és munkakörét. Az egyenjogúság még nincs ugyan meg teljesen, de az már csak idő kérdése. Egészen más a nő helyzete keleten, a régi moszlimok embernek sem tartották a nőt, sőt némelyek a lelket is meg akarták tagadni tőle; újabb időben a nők helyzete keleten is javult, de a soknejűség, mely a nőt rabszolgává degradálja, áthághatatlan akadály minden haladásnak ezen a téren. Iránban a nők szabadabban mozognak, a siita több szabadságot enged nejének, mint a többi mohammedán felekezetek. De mind ez csak a férj szeszélyétől függ, kinek az elválás könnyűsége hatalmas fegyvert ad a kezébe. A magasabb rangú nő sokkal rosszabb helyzetben van, mint a középosztályhoz tartozó. Ha jó családból származva, házasság útján jutott is valamely nagyúr háremébe, nem sokkal több ott, mint a pénzen vett rabszolga. Míg minden moszlim lehetőleg arra törekszik, hogy tehetsége szerint tanitassa fiát, addig a leánygyermek oktatására senki sem gondol. Vadon, minden tanítás nélkül nő fel a legtöbb leány az enderunban. Az írás és olvasás, mely nem oly könnyű dolog keleten, mint nálunk, a legtöbb esetben örök titok marad előtte. A rabság, gyámkodás és féltékenység elnyomják a nőben az önbecsülést, mely minden erény alapja. A moszlim ember nem hisz hitvese erényében és azt tartja, hogy minden nő már természeténél fogva rosszra hajló. Természetes, hogy a megvetett nő, kinek fogalma sem lehet a jóról, nemesről, sokszor igazolja a róla táplált rossz elővéleményt. A történelem megmutatja, hogy elég megvetni egy népet vagy néposztályt, hogy az a megvetés, lealázás behatása alatt megvetetté, alávalóvá legyen. A moszlimok nem győznek eleget panaszkodni a nők alattomoságáról, hitszegéséről, megbizhatatlanságáról és ármányosságáról, a híres persa eredetű arab mesegyűjtemény, az Ezer egy éj, tele van a nők gonoszságát illusztráló mesékkel. A legtöbb mohammedán költő el-elmoralizál a nők romlottságáról, de egyiknek sem jut eszébe annak okát kutatni. Ha az irodalmat tekintjük, sehol sem találunk a persáknál a női hűséget, erényt magasztaló költeményt. A siiták irodalmában hiába keresné valaki oly nemes megható rajzát a hitvesi odaadó hűségnek, mint azt az ó-ind Sávitrí és a híres Nala és Damayantiban szemlélhetjük. Egy olyan hű feleség, mint Sávitrí, ki a haláltól is visszaköveteli, kikönyörgi férjét, s ki a nő hivatását remekül kifejezi ebben a néhány

szóban: «A hová férjemet vezetik vagy a hová az maga megy, nekem is oda kell mennem, ez az örökké tartó kötelesség.»¹⁾ Egy Damayanti, ki a királyi palotát férje kedvéért az őserdővel cseréli fel, moszlim ember előtt képtelen, valószínűtlen jellem. A soknejűség, mely a családi életet, annak bensőségét, bizalmasságát elvéve, tönkre tette, hitvesi méltóságától megfosztva, ágyassá alacsonyította le a nőt. A család egészen más a Mohammed hitét követő népeknél, mint nálunk. Nem az atya, anya és a gyermekei közötti kapocs az, hanem a közös eredetű törzsé, mely utóbbi különösen a nomád és a török eredetű népeknél máig is megőrizte sok helyen régi jelenségét.

A kedvezőtlen viszonyok mellett is, minden korban voltak az iszlámot valló népek közt nők, kik túltéve magokat az előítéleteken, mint írónők babérokat szereztek. A régi araboknál már Mohammed idejében voltak egyes költőnők. A jelenkorban is van Egyiptomban néhány nem közönséges tehetségű írónő. Törökországban a magyar eredetű 'Otmân pasa leánya, a ritka szépségű Nigâr Hanim, számot tesz az oszmanli költők közt. Persiában, mint már fölhoztuk, kevés írónő van. Igazi költői tehetség nincs köztük, és csak mint különösségek érdemelnek említést. Többnyire a magasabb rangú főuri osztályból valók, kik a közönséges nőknél jobb nevelésben részesülvén, a háremi élet unalmainak elűzésére verselnek. Költeményeik a régi kaptafára vannak húzva és mint más modern persa költőknél láttuk, alig van verseikben valami egyéni. Műveiket olvasva, nehéz lenne azokból következtetni szerzőik nemére. Valami gyöngéd nőiest, mi elárulná a szép nemből származó szerzőt, hiába keresünk költeményeikben. Több-kevesebb sikerrel, mint férfi collegáik, a régi nagy mestereket utánozzák, ha kevesebb arab szóval élnek műveikben, az csak onnan van, hogy nem igen értik a próféta nyelvét. A szerelmet és a vallást, a mohammedán költők ezt a két szokásos tárgyát, mely a nagyok dicsőítése mellett kiapadhatatlan forrása a keleti muzsának, éneklik meg a hagyományos modorban. Ha van is náluk igazi érzés, az a felismerhetetlenségig el van födve a közhelyekké vált frázisok álarcza

¹⁾ Yatra më niyatê bhartâ, svayam vâ yatra gacchati
Mayâ ca tatra gantavyam; esha dharmâ sanâtanañ.

Sâvitri ed. Kellner 1888. 186. l.

alatt. Neha a nagyúrhoz, a kinek háremjében élnek, intéznek epedő szerelmi verseket. Könnyen elgondolhatni, hogy micsoda érzelmek lehet az, mit egy világtól elzárt szép fiatal nő táplál elaggott ura iránt, kinek kegyéért egész tuczat vetélytársnővel kell versengnie. Sok epedő versen meglátszik, hogy az csak hideg számítás műve. Nem a férj becses személye, hanem a kegyencz nőre váró anyagi előnyök képezik az Eris almát, a miért a háremhölgyek egymással versenyeznek. Igen jól tudják, hogy az a nő, a ki nem volt szerencsés magára vonni a nagyúr figyelmét, többi társnőitől megvetve, mily nyomorúságos életet él. Még a mindennapi kenyér is csak szűken jár ki neki.¹⁾ Az eunuchok durván bánnak vele, társnői mint szolgálót használják és nincs a kinek elmondja panaszát. Az irigyelt kegyencznő, mint hatalmas szultana, sokszor az államügyekre is döntő befolyást gyakorol. Mindenki hizeleg, bókol neki, minden nő csak az ő kegyét keresi. Csak az a kár, hogy uralma pünkösdi királyság, mely a mily gyorsan támadt, ép oly váratlanul enyészik el. Egy újabb, fényesebb csillagtól elhomályosítva, a sötétségbe merül a kevésbbé ragyogó háremcsillag.

A szerelmen kívül a vallásos irány is képviselve van a női költők sorában. A mohammedán vallás, a szép nemet háttérbe szorító, elnyomó tanai mellett is, számos női kebelben tudta lánggra lobbantani a nőkkel velök született vallásos érzést. Ismeretes, hogy a mohammedánoknál a szent férfiak mellett szent nők is vannak szép számmal. A háremek nyomasztó árulással, titkos bűnnel, ármánynyal telített légköre, nem igen alkalmas a vallásosság fejlődésére és megerősödésére. A vetélytársnők semmiféle eszköztől vissza nem rettenő vetélkedése, az irigység és a vele járó gyűlölet, a háremi élet ezen mindennapi jelenségeinek látása nem hathat nemesítőleg a kedélyre. Az énderűnban nincs családi élet, az anya csak eszköznnek tekintí gyermekét, ki megszerzi számára urának jóindulatát. Nem ritkán minden lelkiismeretfurdalás nélkül megmérgezi vetélytársnője gyermekét, hogy az elveszítse a nagyúr ke-

---

¹⁾ Sven Hedin Genom Persien Mesopotamien och Kaukasien. Stockholm 1887, 114. l., hol, valószínűleg a sah udvari fogorvosa dr. Hybennet közlései után, élénk színekkel rajzolja a mostani persa sah nejeinek nyomorúságos életét.

gyét, s nem is gondol arra, hogy az annak a férfinak a gyermeke, kinek hajlandóságáért ő küzd.

Ilyen, az erkölcsiségre és vallásosságra kedvezőtlen viszonyok mellett is, akad elég nő, ki még a háremben is buzgó moszlim tud lenni. A legmagasabb rangú nők, még a hercegnők közt is, van olyan, a ki a legbuzgóbb férfiakon is túl tesz vallásosságban. Ily vakbuzgó nő volt Feth 'alī sah egyik leánya, Zobeideh Hanum. Tanítója és lelki vezetője, Mirza 'Alī Nekī, nem győzte eléggé magasztalni tanítványa vallásosságát. A hercegnőnek egész élete vallásos könyvek olvasása és ájtatossági gyakorlatokban telt el. Mekkába zárándokolt és a híresebb imámzâdekát többször fölkereste. Tízszor megtette a zárándok utat Meshedbe. Óriási összegeket adott ki jótékonyossági czélokra, mecsetek és karaván szerájok jókarban tartására. Soha sem fordult betegségében orvoshoz, hanem azokat az imákat és más ájtatossági gyakorlatokat végezte el, melyeket tanítójától tanult és saját belátása szerint megtoldotta azokat böjttel és más vezeklésekkel. Edud ed-Daület szerint Feth 'alī leányai között nem volt nálánál vallásosabb, és senki sem tudta magát úgy függetleníteni a földi vágyaktól, mint ő.¹⁾ Jótékonyága, ember-szeretete nem ismert határt, minden rendelkezhető pénzét alalmazsna-adásra és más jótékony czélokra fordította. Hogy mennyire ment a zárándok (hâğġjeh) hercegnő jószívűsége, arra jellemző adomát beszél el Ihtisâm el Mulk, ki akkoriban Hamadan kormányzója volt és egyik zárándokútjában elkísérte a vallásos hercegnőt. «Meshedbe együtt utaztam a hercegnővel, így kezdi elbeszélését Ihtisâm el Mulk, rendkívül nagy forróság uralkodott, a karavánból a nagy melegtől két szegény zárándok rosszul lett. Nálam készletben az utazásra jég volt. A hercegnő ezt megtudva, jégért küldött a betegek számára. Kérésére adtam egy pár darabot a jégből. Másnap, mikor megint jeget kért, azt feleltem neki, hogy a jég magamnak is szükséges ebben a nagy melegben. Újra elküldte hozzám szolgáját a hercegnő, azzal az izennel, hogy a jégre nálamnál nagyobb szükségük van a szegény betegeknek, és holnap úgy is annyi jegem lesz, a mennyi csak kell. A hercegnő

در میان تمام دخترهائی خاقت مغفوركويا از اين حا جيه ¹⁾

شاهزاده كسى آسوده تر نباشد تا ريم عضدى 21. 1.

jövendülésén és nagy emberszereteten elcsodálkozva, összes jeg-készletemet elküldtem neki. Másnap Sebzwár kormányzója, Neir ed-Daület, üdvözetemre jöve, nagy mennyiségű jeget hozott magá-
val ajándékba. Meshedben egy más alkalommal egy zacskó do-
hányt küldtem ajándékba a hercegnőnek, mert láttam, hogy
elfogyott dohánykészlete. Harmad napra legnagyobb meglepeté-
semre Aşaf ed-Daület három zsák dohányt küldött nekem aján-
dékba». ¹⁾ A szentéletű hercegnőnek, úgy látszik, jövendőmondó-
ságot is akarnak tulajdonítani tisztelői. Zobeideh Hanûm egész
diván ghazelt írt össze. Verseiben, melyek magától érthetőleg több-
nyire mind vallásos tárgyúak, nincs semmi eredetiség. Egyikben a
hagyományos modorban beszél a borról és a csaplárosról, a vallá-
sos mámort írva le a bevett hasonlattal: «Hej csapláros, ide abból
a borból két három palaczkkal. Hadd mondjak a bensőmet hevítő
tűztől részeg módra két három verset. Azt akarom én, hogy ebben
a mámorban magamról is megfeledkezsem. Hogy kívüled (t. i. az
Istennen kívül) ne maradjon nálam sem rokon sem idegen.» Elég
világosan kifejezi a tant az önzés leküzdése általi egyesülésről az
isteni lénynyel a következőben: «Jól mondták a szív fülébe,
ha szerelmes vagy, légy bolond. Ha vele (t. i. az Istennel) egye-
sülni akarsz, magadnak is idegen légy. Ha igazán szereted őt, meg
kell égetned magadat. Szerelmének lángjában lepke légy, pillangó
légy. Minden beavatott szívében eblől a borból vannak borházak
(t. i. bortartók). Oh szívem, ha azt akarod, hogy Istent ismerő légy,
borház légy, borház légy.» ²⁾ Egy epekedő szerelmes versében a
gyertyához hasonlítja magát: «Az elválás éjjelén úgy olvadok, mint
a gyertya. A találkozáskor úgy feltartom fejemet, mint a gyertya.

¹⁾ Tariḥ Eḏndi 22. 1.

كفتند خوش در دوش دل چون عاشقي دیو انه شو ²⁾
گر وصل او خواهی ز خود بیگانه شو بیگانه شو
در عشق او گر صادقي باید بسوزی خو یشتن
در شعله عشقش دلا پروانه شو پروانه شو
اندر دلهر عارفی زین می بود میخانه ها
خواهی دلا عارف شو میخانه شو میخانه شو

Utadon álldogálok, arra várva, hogyha eljössz, eljártsszam a szívemet. Távolléted alatt az elválás tüzetől hol égek, hol meg úgy teszek, mint a gyertya.» Az említett Zobeidehén kívül még több leánya örökölte atyjok költői tehetségét. Ezek közül megemlítést érdemel 'Ifet Hanum, ki Husejn 'Ali herczegnek a Fársz tartomány kormányzójának volt a nővére. Szerette a vallásos elmélkedéseket és a költészetet. Meglehetősen jó nevelésben részesülvén, némi csillagjós-lási és csillagászati ismeretein kívül az arab nyelv elemeiben is jár-tas volt. ¹⁾ A szép nest'aliķ és a nehéz šikesteh írást egyforma könnyűséggel tudta elolvasni. A régi nagy költők műveit kedvvel for-gatta és a nagy mystikus Gélal ed-Din műveinek nagy részét elol-vasta. Szorgalmasan verselt, de versei nem haladják meg a negyed-rendű persa költőcskék színvonalát: «Semmim sincs, mi állandóbb volna szerelmemnél. Sohase telik be a szív a szerelem emlékével. A szomjazóknak nincs élvezetük víz nélkül. A fáradtakra nézve nincs pihenés, csak az álomban. A vizbefulónak nem kell a partnál egyéb. Télen jut a tavasz az embereknek eszébe. Mindennek van ta-vasza a világon. A szerelem a szerelmesek tavasza.» ²⁾ Az előbbinél kevésbbé művelt de azért persa nőnek elég tanult volt Fethali sahnak egy másik leánya, 'Ismet nevű, ki 'Ali Mirzának, ki Daületsah néven ismeretes volt, az édes testvére (h'āher šulbi ve baṭni). A neshi írást igen szépen tudta írni és elég olvasottsággal bírt a persa iro-dalomban. Verseit, melyek tudtunkkal külön dívánban nincsenek összegyűjtve, a régi modorban írta. Egyik fivérének halálára ezt az elegiát írta: «Mi dolog ez, te igazságtalan ég, hogy egy pillanatig se nyugszik a bosszud. Nincs egyéb boltodban a zsarnokoskodás-nál. Nincs bosszunál egyebed a zsákodban. Nem akarod te, hogy a hold ragyogjon az égen. Nem tűrheted te, hogy világítson, süssön a nap. Úgy sírjon a lelked, mint az enyém. Úgy jajgass mindig, mint én.» Feth'alī nejai közül, kik a költészettel foglalkoztak, leg-nevezetesebb volt Tāūs Hanūm (páva-úrnő). Rendkívüli szépségével és eszességével egészen hatalmába tudta keríteni a sokat szerető

از علم نجوم و هیئت و مقدمات عربی بهره داشته خط ¹⁾
 نستعلیق و شکسته را خو انا خیرات حسان II. köt. 185. 1.

²⁾ Vámbéry ugyanezt a verset közli, de más bekezdéssel és nyolcz verssorral megtoldva Maḥmūd Kağar után Aus dem Geistes Leben Pers. Frauen. Zeitschrift der D. M. G. 45. köt. 410. 1.

uralkodót. A sah ötszáz neje közül egynek sem volt olyan fényes udvara, mint ő neki. A hercegek és a vezírek törték magukat kegyeiért. Minden évben ujév napján nagy vendégséget adott, melyre az összes vérbeli hercegek, hercegnők és a sahkal együtt az egész miniszterium hivatalosak voltak. Az ünnepélyességek körülbelül két hétig tartottak. Minden részvevőnek rangjához illő ellátásáról gondoskodva volt. Elváláskor kiki állásának megfelelő ajándékot kapott.¹⁾ Tâus Hanûm nem lakott a harembe a többi nőkkel, hanem a sah egy külön palotát építtetett számára, hol szolgandóival és eunuchjaival fejedelmi fényben élt. A sah nejei között nagy vagyonáról volt híres, mely nem csupán drága ruhákból és kincseket érő ékszerekből, hanem a szokástól eltérőleg fekvő vagyonból is állott. Feth'ali az állami kincstárból óriási összegeket pazarolt kedvenc nejére, csak konyha-szükségletek, zöldségek czíme alatt ezer tománt kapott havonként,²⁾ ebből az egy adatból el lehet képzelni, hogy mennyit költöttek erre a persa Pompadour-ra. A sah, ki úgyszólván imádta kedvencz háremhölgyét, a «Birodalom koronája» (Tag ed-Daûlet) hangzatos névvel tüntette ki, és számtalan szerelmes epedő ghazelt és kaszidét intézett hozzá. Mirza 'Ali Hân Nizâm ed-Daûlat, ki Feth'ali egyik leányát, Šems ed-Daûlet-et, bírta nőül, egészen elámult, mikor Tag ed-Daûlet (az az Tâus Hanûm) mesés pompájú termeit és pazar fényvel bútorozott szobáit meglátta; saját kifejezése szerint «zavarba jöttem és elbámultam». Mahmûd herceg, ki maga is költő volt, dicséretekkel halmozza el Tag ed-Daûlet-et, mint költőt és alig tud elég pompás szavakat találni a hatalmas szultána méltóságának leírására. «Rangjának hangos szava megsiketítette a Jupiter és a Venus csillag fülét. Méltóságának zajos pompája a szegyen függönye mögé ülteti le a napot.»³⁾

¹⁾ Târih Eđudi 11. 1.

²⁾ که ماهی هزار تومان باسم سبزی مطبخ مشار الیها از دفتر برات صادر شد و بقیه او ضاع بر همین فقره تیاس باید کرد
خیرات حسان 144. 1.

اواز مر تبه اش گوش زهره و مشتري کر نموده و طنطنه
جاهش هور را در پرده خجلت نشاندہ
خیرات حسان 141. 1.

A hatalmas szultána versei nem állják ki a kritikát, mert nincs bennök egy mákszemnyi eredetiség. A régi megszokott modorban ír az elcsépett, agyonénekelt, újra meg újra feldolgozott tárgyról, a boldogtalan szerelemről. «A szél nem képes hozzád eljutni, hogyan vihetné tehát el neked az én izenetemet. Meddig hitegessem még nyugalomra intve szívemet. Az én szegény szívem nem tud nyugodni.» Feth'ali iránti szerelmének ad kifejezést a következőben: «Az a madár, melyet a te hálód megfogott, nem jut annak többé a rózsáliget az eszébe.» A magasrangú, előkelő nőkön kívül még a középosztályból is vannak költőnők Iránban, de ezeknek művei nem igen kerülnek a nyilvánosság elé. Csak egyetlen, Sábházz Hahnúm nevűről, van tudomásunk, ki elég tűrhetően sikerült elegiákat (mertíjeh) írt. A szépnem még ez ideig, mint láttuk, igen szerény helyet foglal el a persa irodalomban és egyetlenegy tehetségesebb írónőt sem tud felmutatni.

TARTALOM.

Bevezetés.

	Lap
Általános jellemzése az új persa irodalomnak és nyelvnek, tekintettel a művelődési viszonyokra	1— 11
Az irodalmi nyelvújítás szükségessége és az arra irányzott nevezetesebb kísérletek. — Gelál ed-Din herezeg ódonírályú történelme és Feth 'alí Ahond Zâdeh török szindarabjainak persa átdolgozása Mirza Ga'fartól	11— 21
A régiebb és újabb persa irodalom történelmi tárgyalásának hiányos volta	22— 23
A tanulmányokban felhasznált persa irodalomtörténeti művek (tedkerekh) ismertetése	23— 25
A modern persa költő helyzete az iráni társadalomban és az új persa költészet tárgya és iránya	25— 29

Lantos költészet.

Ka'ani a leghíresebb jelenkori persa költő	29— 48
Seruš a nagy panegyrista	55— 68
Višál a ghazel és mesznevi terén jó nevű költő	98—107
Sipihr költő és világhírnök író	120—124
Vekár a költő Višál idősebb fia	137—139
Tauhid az előbbi testvére	139—141
'Andalib az époszíró Sebâi fia	141—142
Hugisteh	142—143
Šâm Mirza rögtönzeteiről nevezetes udvari költő	143—146
Šihâb a költők koronája	149—150

	Lap
Mirza Mehdi	150—151
Mirza 'Abdul Mutṭalib az arabul is verselő	151—152

Gúnyversek.

Jagmá Gendeki	48— 55
---------------------	--------

Époszi költészet.

Sebâi Kašani az «Ur könyvének» szerzője	68— 83
Sâfi époszíró	91— 97
Aziz ed-Din az orosz-török háború megénekelője	171—178

Vallásos költészet.

Nešât Feth 'ali sah külügyminisztere	83— 88
Furug ed-Din persául és arabul író	88— 91
Migmer	97— 98
Riða Kuli Hân a jeles irodalomtörténétíró és nyelvész	107—120
Bismil Sirâzi	124—125
Nûr 'Ali sah és költeménye a «Paradicsom kertje»	125—127
Kutb ed-Din a hit sarka	127—128
Husejn Kazvini	128—131
Galib	131—132
Muzfir az új persa Rûmi	132—135
Sâki	136—137

Orvos költők.

Nâdiri	135—136
Hekim el Memâlik	146—149

Előkelő költők.

Ihtišâm el Mulk	162—166
Nevâb vâlâ Mir Aḥor a főlovászmester	166—168
Mirza Esger	168—169
Debîr el Mulk	169—170
Edib	170—171

Fejedelmi írók.

Feth 'ali sah	152—157
Nasr ed-Din a mostani persa uralkodó	157—161

Írónők.

Az írónőkről keleten és Persiában	179—183
Zobeideh Hanûm vallásos irányú költőnő	183—185
'Iffet Hanûm	185
'Ismet Hanûm	185
Tâus Hanûm a persa Pompadour	186

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikes-es igékről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1857.
32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.
(1873—1875.)

V. k. I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékezéséd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10. kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldszíher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékezéséd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékezéséd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Tel'fy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ikes-igékről. *Joannovics György* l. tagtól 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznolítása. *Budenz József* r. tagtól. 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinand* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Tel'fy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcar. — VII. A nevek uk és ük személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékezéséd Székács József t. tag fölött, *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vámbery Ármín* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

VIII. k. I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtól*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágosttól*. 1 frt. — V. Emlékezéséd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben *Mayer Auréltól*, 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlékezéséd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 30 kr. — A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékezéséd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinand* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Russicska Külmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F.* l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignác*tól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

X. k. I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda.

től 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusai-
saival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropiká-
jához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen
versei. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungari-
cum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története
1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékszerző Klein Lipót Gyula kül-
tag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalék a magyar
zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanti-
cismus. (Székfoglaló.) *Bánóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a
magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r.
tagtól. 20 kr. — II. Ujgörg irdalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. —
III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Ide-
gen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól.* 50 kr. — V. A csu-
vasokról. *Vámbery Ármin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év
hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar
katechismusa 1562-ik évből. *M. Lath Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György
nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről.
Goldziher Ignác l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármin „A magyarok eredete
című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. —
XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól.
20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hun-
falvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek.
Dr. Nagy Sándortól. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölesi elem a költészetben
s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok
használat a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól.* 50 kr. — V.
A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 50 kr. —
VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. —
VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József.* 50 kr. — VIII. Nyelv-
vészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldog-
asszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól.* 20 kr. — X. A mondat
dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nem-
zetiségéről. *Gr. Kun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.)
Ábel Jenő l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A vot-
ják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismereté-
nek haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV.
A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjakok
pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv
szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery
Ármin ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar
tolmácsa. *Szily Klán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve.
Bogisich Mihály l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovics*
György t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai *Petz*
Vilmostól. 10 kr. — XII. Heraclitus. Rankavis Leon hellén drámája. *Telfy Iván*
l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az 6- és középkori Terentius biographiák. *Ábel Jenőtől.* 40 kr. — II. Sző-
rendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics Györgytől.* 40 kr. — III. A mordva nép
házassági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentés ujhellén munkák-
ról. *Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelv-
ében és szokásaiban. *Kálmány Lajostól.* 10 kr. — VI. Etymologicum magnum
Romaniae. *Putnoky Miklóstól.* 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsig-
mond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. —
IX. Szőrend és accentus. *Brassai Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három franciaia
hellenista és a volapük. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Enhemeris reliquia.
*Némethy Gezá*tól. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a mo-
dern stenographiával. *Vikár Bélától.* 40 kr.

XV. k. I. Az iszlam vallásos mozgalmak az első négy században. *Dr. Schreiner Már-
ton*tól. 30 kr. — II. André Chénier költészete. *Haraszti Gyulától.* 1 frt 50 kr. —
III. Kombináló szóalkotás. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 40 kr. — IV. Az aranyos-
székli mohácsi nyelvmélekek. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 15 kr. — V. Psychiatria és
politika. *Zichy Antal* l. tagtól. 10 kr. — VI. Ujabb hellén munkák és a hellén
nyelvújítás. *Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — VII. A magyar zene tudomány